

1044(c)

NOZIM QOSIMOV



**FOLKLOR
MUSIQA
IJROCHILIGI**



11 / HI KISTON RESPUBLIKASI OLIY VAO-RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NOZIM QOSIMOV

FOLKLOR MUSIQA IJROCHILIGI

*I'ikilnvi uining 5810500 - «Xalq ijodiyoti» (turlar bo yicha)
in 'lini vo 'nalishi talabalari uchim o 'quv qo 'lanma*

TOSHKENT
«TALQIN»
2008 /

20.7.7 / 107

Mas'ul/muharrir: S.Yo'ldosheva — professor.

Musiqa asarlari muharriri: **J. Shukurov** - O'zbekiston Respublikasi san'at arbobi, dotsent.

Taqriqchibir: **B. Sarimsoqov** - filologiya fanlari doktori, professor;
R. Tursunov - professor.

85.31
K61

Qosimov, Nozim.

Folklor musiqi ijrochiligi. Bakalavriatning 5810500 - «Xalq ijodiyoti» (turlar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi talabaiari uchun o'quv qo'l. / N.Qosimov; O'zR Oliy va o'rta inxusus ta'lim vazirligi. - Toshkent: «Talqin», 2008 - 192 b.

ББК 85.31я73

Mazkur o'quv qo'llanma folklor musiqi ijrochiligi janrining mustaqil yo'nalishlaridan boigan o'zbek xalq laparlari va ularning ijrochiligi bilan bogliq masalalarni o'z ichiga oladi. Shular bilan birgalikda qo'llanmaga turli janr va xarakterdagi xalq qo'shiqlarining she'r hamda nota matnlari, shuningdek, folklor musiqi (jamoat) ijrochiligi fani bo'yicha uch variantli test savollari kiritilgan.

Ushbu qo'llanma madaniyat va san'at yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlarining talabaiari uchun mo'ljallangan. Undan, shuningdek, folklor-etnografik jamoalarining ish jarayonida ham foydalanish tavsiya etiladi.

ISBN 978-9943-325-40-1

© «Talqin» nashriyoti, 2008-y.

KIRISH

< > /lu-kiston mustaqillikka erishgandan buyon ijtimoiy, siyosiy va madaniy-ma'rifiy jabhaiarda katta o'zgarishlar sodir boimoqda. » /In'mii/ni anglashga, qadim tariximizni o'rganishga, ajdodlarimiz qoldirgan madaniy merosni asrab-avaylashga katta e'tibor bermaslikimiz ilmoqda.

Ni'itimiz azaldan madaniyati, adabiyoti va betakror san'ati bilan nishonlangan bo'lib kelgan. Hozirgidevr, ajdodlarimiz yaratgan madaniyatimizni xalqimizni har qachongidan ham ko'proq bahramand qilish uchun imkoniyatlar ochib berilgan davrdir. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I. A. Karimov aytganidek: «Tarixga niurojaat qilar ekanmiz, bu xalq xotirasi ekanligini nazarda tutishimiz kerak, Xotirasiz barkamol kishi bo'lmaganidek, o'z tarixini bilmagan xalqning ham kelajagi bo'lmaydi».

Xalqimizning musiqi boyliklari j'uda ko'pgirrali, sermazmun va iqtidorbarangdir. Ohangdor ajoyib kuylarimiz va folklor namunalari kishiga quvonch, xursandchilik bag'ishlaydi, og'ir damlarni yengil qiladi. U insonni oliyjanob fazilatlarini, his va tuyg'ularini ifodalab beruvchi kuchga egadir.

Shu bois respublikamizda o'zbek milliy musiqi folklorini targ'ib qilishda badiiy havaskorlik jamoalari alohida ahamiyat kasb etadi, ularni o'qitish, aksariyat ijrochilar o'zlarining dastlabki poyqadamlarini ana shu jamoalardan boshlaydilar.

Puxta nazariy bilimlarga va amaliy ish ko'nikmasiga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifasiga aylangan. Respublikamizning folklor-etnografik jamoalari uchun oliy

ma'lumotga ega bo'lgan malakali rahbar-tashkilotchilarni tayyorlash ishiga poytaxtimizdagi Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent davlat madaniyat instituti o'zining munosib hissasini qo'shib kelmoqda.

Fanning maqsad va vazifalari. Folklor musiqa ijrochiligi fani folklor-etnografik jamoalariga rahbarlar tayyorlash jabhasida maxsus va yetakchi fanlardan biri hisoblanadi. Folklor musiqa ijrochiligi mashg'ulotlari jarayonida talabalar tajribada folklor-etnografik jamoalari ishini tashkil qilishning asosiy omillarini o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Folklor musiqasi aniq va ko'rgazmalilikka ega bo'lgan, folklor musiqa ijrochiligi tajribalarini ijodiy umumlashtira oladigan, folklor-etnografik jamoasining ixtisosi bo'yicha mutaxassis yoshlarni tarbiyalashgataalluqli masalalarni o'rganuvchi hamda o'rgatuvchi fandır.

Bu masalalar jamoa ijrochiligi haqidagi quyidagi qoidalarni taqozo etadi, ya'ni folklor musiqa ijrochiligi:

- milliy musiqa madaniyatining muhim tomoni bo'lgan xalq qo'shiqlariga hurmat va muhabbat tuyg'usini tarbiyalaydi;
- xalq qo'shiqlarining tabiati hamda uning asosiy ijodiy va ijrochilik qonuniyatlari anglab olinadi;
- repertuar tanlash va ulami ijro etishda yuksak badiiy did shakl lantiriladi;
- boshqa maxsus fanlardan olingan nazariy bilimlar tajribada mustahkamlanadi;
- bir xil tovush hosil qilishning usuli rivojlantiriladi, xalq tilida kuylashning o'ziga xos yoilari, ashulachilik uslubining mahalliy viloyatlarga xos bo'lgan xususiyatlari o'rganiladi;
- chinakam xalqchil qo'shiqlar bilan bir qatorda talabalar o'zbek bastakorlarining xalq musiqajamoalari uchun yaratgan asarlari, o'zbek bastakorlari qayta ishlagan xalq og'zaki ashulalari va ular yaratgan yangi asarlar bilan tanishtirib boriladi;
- mavjud folklor-etnografik jamoalari repertuarlari bilan tanishtiriladi va ularning ayrimlari o'rgatiladi;
- jamoaga amaliy rahbarlik qilish va uni tashkil etish malakalari o'zlashtiriladi.

I isliibiy (a v.siyalar.Folklor musiqa ijrochiligi fani-bo' lajak folklor- ' 111...i,11)k jamoalari tashkilotchisi va rahbarlarini shakllantiruvchi i •"m\ Ian ckanligi uchun, unga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lish mu 11 ■ mi bar bir talabaga uqtirib borilishi nihoyatda muhimdir.

I nlUor musiqa ijrochiligi mashg'ulotlarini maxsus ixtisoslash- iiiiuv In lolklor-etnografik jamoalar bilan ishlash uslubiyoti, marosim \ .i mliimlami sahnalashtirish, folklor cholg'ularini o'rganish, folklor \ .il k,i\on qo'shiq ijrochiligi, milliy raqs san'ati, xalq milliy o'yinlari, -ilq ladbirlarida ssenariy va aktyorlik mahorati va boshqa ixtisoslik qal, n i bilan chambarchas bog'lab olib borilganda ular muvaffaqiyatli oshirilishi mumkin.

Folklor musiqa ijrochiligi mashg'uloti talabalarga g'oyaviy- -ii iik tarbiya berishning muhim vositasi hisoblanadi. U yuksak -i\ i\ali boMishi hamda g'oyaviy va xalqchilik shartlariga mos holda i.111kmishi lozim. Mohirona tanlangan mashg'ulot koMami talabalarni M'hIiy jihatdan o'stiradi, badiiy didini rivojlantiradi va kasbga boMgan 11111labbatini yanada oshiradi.

Folklor musiqa ijrochiligi darsining ishi muayyan reja asosida I>.i|.itiladi va u ayni paytda bitiruv malakaviy (ijodiy) ishining ham (l.r.iiiiri hisoblanadi. Bu dasturlar bitiruvchi kurs talabaiari tomonidan i;mlangan va ushbu fan o'qituvchilari ma'qullagan asarlardan tashkil inpadi. Ijroga tavsiya etilgan asarlar orasida talabalarining o'zlari lomonidan notalashtirilgan, badiiy jihatdan yuksak boMgan o'zbek \,ilq qo'shiqlari va kuylari hamda folklor namunalari alohida tahsinga ■a/ovor bo'ladi.

()bquv yili uchun dasturni tuzishda quyidagilarni hisobga olish ln/im:

... kursning shu davrdagi soni va sifati, talabalarning ijodiy imkoniyatlari;

- ijro etiladigan asarlarning mavzu va janrlar bo'yicha xilma-xilligi.

Yillik dastur bir konsert bo'limidan oshmasligi lozim. Barcha asarlar o'qituvchi tomonidan shu o'quv yilida malakaviy (ijodiy) ish liimoya qiluvchi talabalar o'rtasida taqsimlanadi.

Folklor musiqa ijrochiligi fanining o'qituvchisi umumiy rahbarlikni amalga oshiradi. U kursning barcha ijodiy faoliyatlari va badiiy yuksakligini ta'minlashi, kuylashning asosiy usul va yo'llarini belgilash berishni ta'minlashi, zamonaviy xalq ijrochiligi tajribalarining talabalariga javob bera oladigan ijrochilik mahoratini shakllantira olishi kerak.

Fan o'qituvchisining vazifasi asosan quyidagilardan iborat:

- kursning o'quv mashg'ulotlarini rejalashtirish va mashg'ulot jadvalini tuzish;

- mashg'ulotlarni tashkil etish bilan bog'liq bo'lgan barcha tashkiliy masalalarni o'z vaqtida hal etish;

- talabalarining malakaviy (ijodiy) ishlarini uyushtirish, o'quv yuklamalarining bajarilishini kuzatib borish (musiqqa folklorini bilish va uning musiqiy-badiiy mazmunini to'g'ri ochib berish, kurs jamoasi bilan ishlashning uslub va yo'llarini aniq belgilay olish) va hokazolar.

Mashg'ulotlarning boshlanishida ovoz yuritish katta ahamiyatga ega bo'lib, u nafaqat xonandalar ansamblini sozlashda, balki ularning ovozlarini tarbiyalash, qo'shiq ijrochiligi mahoratini rivojlantirish, ovoz hosil qilishning o'ziga xos uslubini ishlab chiqishga yordam beradi.

Mashg'ulotning dasturi «improvizatsiya» (badiha) - topqirlik qilishdan foydalanish malakasini o'stirishni ham nazarda tutadi. Bu kuyjihatdan xilma-xil vaqiziqarli bo'lgan ovoz yuritish malakalarining misolida talabalar tomonidan moslashtirilgan xalq qo'shiqlarining yozuvlari va ovoz sozlash uchun qulay bo'lgan o'zbek xalq og'zaki qo'shiqchiligi namunalari misolida amalga oshirilishi mumkin.

O'quv yili davomida kurs talabaiari muntazam ravishda ijodiy chiqish ishlarini ham olib boradi. Bu, o'z navbatida, talabalarining ijrochilik mahoratini rivojlantirishga imkon beradi.

Folklor musiqa ijrochiligi fani o'quv rejasiga binoan sakkiz semestr mobaynida o'rganiladi. Mashg'ulotlar amaliy dars shaklida olib borilib, ustoz-shogird an'analari amal qilgan va zamonaviy ilg'or musiqa ijrochiligi uslubiyotiga tayangan holda olib boriladi. Predmetni o'qitishdan asosiy maqsad talabalarda yuksak darajadagi ijrochilik mahoratini va rahbar sifatidagi xususiyatlarni shakllantirishdan iboratdir.

hijmalik n'rsatilgan vazifalarni va har bir talabaning tayanch inobatga olib, mashg'ulotlarni semestrlar bo'yicha tashkil etish maqsadga muvofiqdir. I. il. iluku miH' boshlang'ich musiqiy tayyorgarlik darajasi o'qituvchi 111 aiiqlangandan so'ng talabaning ijrochilik imkonidan I lili * 111(1111. o'rganilishi lozim bo'lgan asarlar belgilanadi. Shu in in Iqi> - i11k tla tanlangan asarlarning tarixi va umumiy ijrochilik i i mb lu Tiladi. Talabalarda boshlang'ich ijrochilik ko'nikmasi ii"-il > 11I va iulan so'ng bosqichma-bosqich folklor-ijrochilik asarlari - i".mil.uli / \sarlarni o'rganish jarayonida musiqa ijrochiligiga xos I'- I". in inuammolar o'rganiladi. 1'alaba asarni musiqiy jihatdan i ililil i ii'anclan so'ng ijro usuli va uslublari, dinamik quri 1 ishi. tabiati, hi .iima oid mashqlarni bajaradi.

r.o'.i| ichma-bosqich hosil bo'lgan ijrochilik ko'nikmalari rivojlan- inilil' talabalar jamoasiga musiqiy jihatdan murakkabroq bo'lgan I. n I. n o'rgatiladi. Bundan maqsad asarlar ijrosi davrida talabaning 1111 " inlikka xos bo'lgan musiqiy eshitish qobi 1 iyati o'stiriladi. Miunigdek. ijro texnikasiga oid murakkabliklarga xos bo'lgan 111.i .1 n|lar qo'llaniladi.

Semestrlar davomida asosiy e'tibor talabalarining jamoa ijrochiligi [.ar. ambl) ko'nikmasiga ega bo'lishi lozim bo'lgan ijrochilik ko'nik- mala' ini shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Shu bilan birgalikda r. arlarni badiiy jihatdan puxta ijro etish yuzasidan ham qator mashqlar r. i ula ish olib boriladi. Har bir semestr yakunida folklor ijrochiligi tanriga xos bo'lgan ijodiy dastur hisobot shaklida namoyish etiladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, aniq tashkil etilgan folklor musiqa iirtichiligi mashg'ulotining ijodiy ishi folklor-etnografik jamoalariga rahbar-tashkilotchi tayyorlashda va talabalarining har tomonlama kainol topishida muhim vosita hisoblanadi.

JANR SPETSIFIKASI

O'zbek xalq lirikasining janrlar tarkibi rang-barang bo'lib, ularning har biri voqelikni aks ettirish tarzi, usul va vositalari, obrazlar va badiiy usul bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois ham, o'zbek xalq lirikasida ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilib kelinayotganligiga qaramay hamon yangi-yangi ilmiy-nazariy, ilmiy-ijodiy kuzatishlarni talab etadi. M. Alaviya, J. Qobulniyozov, K. Ochilov, O. Sobirov, S. Ro'zimboyev, B. Sarimsoqov, A. Musoqulov, Sh. Turdimov va boshqa tadqiqotchilar xalq lirik qo'shiqlari, mehnat va marosim qo'shiqlari ularning badiiy obrazlar tizimi hamda ramziylik tabiati haqida diqqatga sazovor kitoblar, maqolalar e'lon qilishgan, dissertatsiyalar yozishgan. Shunga qaramay, o'zbek xalq lirikasining shunday janrlari borki, garchi qo'shiqlariga bag'ishlangan barcha ishlarda ular haqida yo'l-yo'lakay fikr yuritilsa-da, biroq hozirga qadar bu janrlar maxsus tadqiqot obyekti bo'lgan emas. Mana shunday janrlardan biri lapar bo'lib, mazkur janr haqida 20-yillardan buyon ayrim mulohazalar bildirilib kelinayotgan bo'lsa ham, ammo janrning o'ziga xos xususiyatlari to'la yoritilmagan.

Adabiyotshunos va yozuvchi Elbek o'zining «Laparlar» nomli maqolasida janrning uch muhim xususiyatini ko'rsatib, undan ayrim namunalar keltiradi. Elbek laparlarning ijro etilish o'rni, ijrochilar tarkibi va ijro tarzi haqida ilk bor fikr bildiradi. Uning ko'rsatishicha, laparlar qiz uzatish to'ylarida, ya'ni «qizlar bazmi»da, yigit va qizlar o'rtasida, aytishuv tarzida ijro etilgan. Prof. A. Fitratning lapar haqida bildirgan mulohazalari ham Elbekning fikrlaridan farq qilmaydi.

Lapar janri haqida taniqli folklorshunos M. Alaviya alohida fikr yuritgan. U janrning nikoh to'ylarida, «qizlar bazmi»da yigit va

P in .. ii.i.id.i dialog lar/.ida ijro etilishini ko'rsatadi. Bunday janr n II r. III. mil. III lashqari M. Alaviya laparlarga xos yana bir muhim nu i- . 111111 F n i .aladi. Bu esa laparlarning voqebandligidan iborat.

I'm.I. ■.ми И Saiimsoqov ham o'zining lapar haqidagi ishlarida r.1 r.an, yuqorida ko'rsatib o'tilgan xususiyatlari - ijro o'rni, i|i"< Ini.H I.n kiln, ijro tarzi kabilar haqida to'xtalib o'tadi. Yuqoridagi .|i i|.n h.i ImII\ satrdan tna'lum bo'ladiki, lapar janri, uning paydo in, 11 in).ini iiii!> o'/iga xos xususiyatlari, obrazlar tizimi, poetikasi va In> im'i In.I.iii maxsus tekshirishni talab etadigan dolzarb mavzulardan

ingn . .111. n i n 11 I ip.n l.nva xos janriy xususiyatlar xususida fikr yuritishdan oldin m i I in |,1111r■ a vaqin turuvchi boshqa janrlar O'rta Osiyo xalqlarida ii mi In.mu voki ushbu janr faqat o'zbek folklorigagina xosmi, degan li.r.i il.i ir.lkla qisqacha to'xtalib o'tamiz.

11,1 a i in jihatdan asrlar mobaynida yonma-yon yoki aralash In'M i \ a'.hab kelgan qardosh yoxud qardosh bo'lmagan xalqlar urf-ig, "I.ill.n ula. marosim va bayramlarida, shuningdek, og'zaki ijodida .I - .11.i. 11 L'tnografik jihatlar, bir xil vazifa o'tovchi va bir xil badiiy n .ira\atga ega bo'lgan janrlar mavjud bo'lishi qonuniy bir holdir. ,M.m.i slui jihatdan qaralsa, O'rta Osiyo hududida ko'p asrlardan I him hi yonma-yon, hattoki aralash yashagan qozoq, qirg'iz, turkman .1 . In k. qoraqalpoq, tojik xalqlari urf-odatlarini, marosimlari va og'zaki kmlula juda ko'p o'xshashliklar, ayni bir xil vazifa o'tovchi va bir .il badiiy xususiyatga ega bo'lgan janrlar mavjudligini ko'ramiz. Bu n.ii -.a mazkur xalqlarning o'zaro ta'siri oqibatida yujudga kelganligi 1n4 h kimga sir emas.

Mavzuimiz obyekti bo'finish lapar janri, boshqa xalqlarda ovgacha nom bilan yuritilib kelinayotgan ushbu janrning o'zgacha milliy shakllari O'rta Osiyo xalqlarining barchasida ham uchraydi. Bu narsa turli tadqiqotchilar tomonidan e'tirof etilgan haqiqatdir. Taniqli qozoq adibi va olimi M. Avezov salt-dastur aytislari (marosim aytishuvlari) haqida fikr yuritar ekan, u nazarda tutgan va i.ihlil etgan poetik janr ijrochilar tarkibi, ijro tarzi, asar mazmuni va badiiy tuzilish jihatidan o'zbek laparlarning aynan o'zidan iborat.

Shunday fikr qoraqalpoq folklorshunoslarining ilmiy izlanishlarida ham ko'p mara marta e'tirof etilgan. Qoraqalpoq adabiyotida ayto'g'ul janrini professional shoirlar ijodidagi shakllarini tadqiq etgan K. Allambergenov mazkur janrning tarixiy asoslari marosim folklori aloqador ekanligini alohida ta'kidlaydi. Darhaqiqat, aytishuv janrining tarixi ildizlari juda qadimiy davrlarga borib taqalishi, hattoki, ushbu janr o'tmishda majoziy obrazlar o'rtasidagi muloqot shakllarida ham ijro etilganligini to'g'ri qayd etadi.

Lapar janriga mos keluvchi marosim aytishuvlari hattoki til nuqtayi nazaridan butunlay boshqa lisoniy oilaga mansub tojik marosim folklorida ham mavjudligini va bu janr ularda «badeha» deb yuritilishini akademik R.Amonov ham alohida tadqiq etgan. U yozadi: «Badeha, odatan az tarafi du kas dar ma'rakahoi xursandy: tuyu ziyofat. ya'ne dar huzuri tomoshobinon ... ijro meshavad».

Tarjimasi: «Badiha, odatda, ikki kishi tomonidan xursandchilik ma'rakalarida: to'y va ziyofatlarda, ya'ni tomoshabinlar huzurida ijro etiladi».

Uning haqli qayd etishicha, badihalarni ijro etuvchilar ikki jinsga mansub bo'lganlar, ya'ni yigit va qizlardan iborat. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan shu narsa ma'lum bo'ladiki, O'rta Osiyoda yashovchi xalqlar og'zaki ijodida o'zbek folkloridagi lapar janriga mos keluvchi maxsus janr mavjud va bu janr ayrim turkiy xalqlarda «ayto's» deb yuritilsa, ayrimlarida «badeha» deb ataladi.

O'zbek folklorshunosligida hozirga qadar «lapar» atamasining etimologiyasi (kelib chiqishi) haqida biror fikr uchramaydi. Shu bo'lsa ushbu atama anglatgan ma'no shu kungacha qorong'u bo'lib kelmoqda. Biz ham mazkur atamaning aniq etimologiyasini topish da'vosidan yiroqmiz. Lekin mutaxassislar o'rtasida ushbu masalaning yechimi masalasida fikr qozg'ash ma'nosida biz lapar atamasini tojik tilidagi «labbar», ya'ni birorgapjavobqaytarish ma'nosidagi so'zdan vujudga kelgan degan fikrni olg'a suramiz. Bunga quyidagicha asoslarimiz bor.

1. Turkiy tillarda tojik tilidagi lab so'ziga «burdan» fe'lining hozirgi zamon o'zagini qo'shish orqali javob qaytarish ma'nosini ifodalovchi «labbar» so'zi yasalgan. Biroq so'z o'rtasida ikkita jarangli «b»

id» icdiiksiyaga uchrab, ular o'rnida yagona «p» tovushi qo'llaniladi. Natijada «labbar» so'zi «lapar» shakliga kelib qolgan.

1. P. n xil vaziyatda, bir xil tarkibdagi ijrochilar tomonidan ijro etiladi. 111. i < 111 M 11, bir xil badiiy shaklga ega va bir xil estetik vazifa ni o'z ichiga oladi: mi ayni bir janr ayrim turkiy xalqlarda «ayto's» deb yuritilgani li'i M. i < i / beklarda u lapar deb nomlanishi ham mazkur atamaning i. 111 . i ulklorimizda u qadar uzoq tarixga ega emasligidan dalolat I - i .i'h I Simga sabab shundaki, o'zbeklar tojiklar bilan doimiy aloqada li.ili kladilar. Natijada, o'zbek tiliga bevosita tojiklar bilan aloqada li. ui Ki L'an qoraqalpoq, qozoq tillariga qaraganda tojikcha so'zlar I - | > > 4 ciib o'zlashgan. Lapar atamasining vujudga kelishi ham r. in. i ' . hu tarixiy aloqalar oqibati bo'lsa ajab emas. Xullas, «lapar» . a. mi. railing etimologiyasi o'zbek folklorshunosligida o'zining . i < hmimi kutib yotgan masalalardan biri bo'lib qoladi.

I apar janrining vujudga kelish masalasida ham folklorshunos ii'' . lii' imizda turlicha qarashlar mavjud. Masalan, taniqli folklorshunos M Alaviya: «O'lan, lapar, yor-yor qadimda bir bo'lgan. Keyingi \ . u | ilarda turli to'y marosimlari, har joydagi kishilarning yashash li. imitlari bilan bog'liq ravishda ular orasidagi tafovutlar kuchaygan. i ' l' iming har biri to'y marosimining ma'lum bosqichi bilan bog'lanib ■ | i T mi va mustaqil qo'shiq turiga aylangan», - deb yozadi. Professor I! Sariinsoqov esa lapar va o'lan janrlarining tarixan aloqadorligini i iimfetgan holda har ikki janrning yor-yor janri bilan aloqadorligiga qo`shilmaydi.

Marhum professor H. Razzoqov o'lan, yor-yor, lapar kabi to'y marosim qo'shiqlari haqida to'xtalib, mazkur qo'shiqlarning har 1'iri mustaqil janr ekanligini qayd etib quyidagicha yozadi: Laparlar \alq qo'shiqlarining bir turi bo'lib asosan yigit-qiz o'rtasida ijro qilinadi. Bu jihatdan laparlar o'lanlarga o'xshab ketsalarda, tematika, i' . 'oyaviy mazmuni, vazni va yengil musiqiyliigi, o'zidagi yumor-satira dementlarining o'tkirligi bilan ulardan farq qiladilar.

Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda biz yor-yor, o'lan va laparlar larixan mustaqil janrlar sifatida yuzaga kelgan degan xulosaga keldik. I Sunday fikrga kelish uchun biz quyidagicha asoslarga egamiz.

Birinchiidan, o'lan ham, lapar ham, yor-yor ham to'y marosimining turlicha uzvlarida ijro etilib, o'zlariga xos vazifani ado etadilar. Masalan, yor-yor qiz uzatar kechasi ijro etilsa, lapar va o'lanlar «qiz uzatar bazmi» da ijro etilgan.

Ikkinchidan, o'lanlar asosan o'tmishda ko'chinanchilik tarzini kechirgan chorvador o'zbeklar o'rtasida ijro etilsa, laparlar o'troq o'zbeklar o'rtasida aytilgan. Eng qizig'i shundaki, o'lan ijro etilgan joylarda lapar aytilmaydi va aksincha.

Uchinchiidan, har uchala janr ham bir-biridan farqlanuvchi o'zlariga xos ijro usuli, ijrochilari va badiiylik xususiyatlariga ega. Mantiqan yondashilsa, tarixan bir bo'lgan janr keyinchalik turli ijrochilar tarkibiga ega bo'lgan, turlicha mavzu va poetik xususiyatlar kasb etgan mustaqil janrlarga ajralib keta olmaydi. Bundan tashqari bu janrlarning ijro etilish o'rni va vaziyatlari ham keskin farqlanadi. Demak, o'lan, lapar va yor-yorlar o'zbek to'y marosimining mustaqil janrlari hisoblanadilar.

Ma'lumki, badiiy so'zsan'atidajanrlarni tasnifetishningo'zigaxos tamoyillari mavjud. Ular so'z san'atiningog'zaki vayozmashakllariga qarab farqlanadilar. Masalan, yozma adabiyotdajanrlar hayotiyqamrov hamda poetik tizimning umumiyiligi jihatidan farqlansalar, folklorda janrlar hayotiy qamrov, poetik tizim yaxlitligi, maishiy yo'nalغانlik, ijro o'rni va shakli hamda musiqa bilan aloqadorlik kabi to'rt talab asosida farqlanadi. Binobarin, lapar janriga xos xususiyatlarni belgilaganda biz ham folklorshunoslikda umumiy e'tirof etilgan ana shu to'rt tamoyil asosida fikr yuritishga harakat qilamiz.

O'zbek xalq laparlariga xos xususiyatlardan biri va eng asosiysi sifatida mazkur janrning tarixan to'y marosimlari tarkibida ijro etilishini nazarda tutmoq lozim. Chunki janrning marosim bilan genetik aloqadorligi uning og'zaki ijod an'anasida juda ham qadimiy ekanligidan dalolat beradi. Demak, laparning asosan nikoh to'ylarining muayyan bir uzvida - qizlar baztnida ijro etilishi janrning tarixan mustaqil janr sifatida vujudga kelib, mustaqil taraqqiy etib kelayotganligini anglatadi. Qozoq, qoraqalpoq, qirg'iz folkloridagi ayto's janrining tarixan marosim folklori, aniqrog'i, to'y marosimi

na, in, i'. I- 11, [11f• i va asosan so'z mubohasasi shaklida kechishi, tojik janri bilan bir qatorda ham ijro o'rni va bajaradigan vazifasi ham bir qatorda. Lapar bilan bir xilligi lapar janrining tarixiy asoslari ham bir qatorda. Bu xildagi to'y marosim folklori ham bir qatorda. Bu xildagi to'y marosim folklori ham bir qatorda. Bu xildagi to'y marosim folklori ham bir qatorda.

1. u liaqiqat, janrning ijro o'rni nikoh to'yidan bir kun oldin, hozirgi kunda ham bir qatorda. Bu xildagi to'y marosim folklori ham bir qatorda.

laniqli rus folklorshunosi V.YA.Propp folklor janrlarini tasnif qilganida ham bir qatorda. Bu xildagi to'y marosim folklori ham bir qatorda.

Uzoq davrlar o'tishi, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tuzumlarning o'zgarishi marosim folklori tabiatida ham o'z izini qoldirishi tabiiy. Bu haqida professor B.Sarimsoqov quyidagilarni yozganda to'la haqida «Marosim folklori tushunchasi tarixan o'zgarib boruvchi tushuncha bo'lib, davrlar o'tishi natijasida uning janrlar sostavi o'zgarib - g'oyib bo'yib, goh kamayib turadi». Biz bu fikrga to'la qo'shilgan holda shu qo'shimcha qilib o'tishni lozim topamizki, davrlar o'tishi nafaqat marosim folklori janrlar tizimida, balki undagi ayrim janrlar tabiatida ham o'zgarishlaryasaydi. Ayrimjanrlarmazmunida, ijroo'rni vatarzida muayyan kengayishlar vujudga keStirsa, ayrimlarida esa torayish, chegaralanish yuzaga keltiradi. Lapar janriga shu jihatidan qaralsa, keyinchalik uning ijro o'rni faqat nikoh to'ylari bilan chegaralanib qolmay. balki katta sayllar, bayram tantanalari yoxud o'tirishlarga I qadar kengaydi. Ijrochilar nuqtayi nazaridan qaralsa, laparlar oddiy xalq vakillaridan tashqari professional san'atkorlar repertuariga ham o'tdi. Ijro tarzi jihatidan lapar ikki, uchyokiyakka bir ijrochi tomonidan ham aytiladigan bo'ldi. Ijro tarzi jihatidan u professional san'atkorlar tomonidan musiqa asboblari jo'rliqida o'ynab ijro etiladigan bo'ldi.

Xullas, lapar janri va uning ijro etilishi o'rni qay darajada kengaymasin, uning tarixan ilk vujudga kelish o'rni to'y marosimlari hisoblanadi. Shuning uchun janrning eng barqaror ijro o'rni sifatida to'y marosimi hozirga qadar saqlanib kelmoqda.

Laparlarga xos janr xususiyatlaridan biri ularning bir-biriga zid ikki jinsga mansub kishilar tomonidan ijro etilishi hisoblanadi. Janr ijrochilari tarkibining bunday xususiyati ancha qadimiy bo'lib, u yaqin vaqtlargacha saqlanib keldi.

O'zbek folklorshunosligida xalq laparlari haqida yozilgan mavjud barcha maqola va kitoblarda janrning mazkur xususiyati borasida ham fikr bildirilmaydi. Mana shu holatdankelib chiqib biz lapar ijrochilari tarkibi haqida o'z mulohazalarimizni bildirishni lozim topdik.

Bizning nazarimizda, lapar ijrochilarining qiz vayigitlardan iborat dual jamiyat qoldiqlaridan iborat bo'lishi kerak. Chunki bevosita urug'chilik jamiyati davrida har bir qabila bir-biriga qiz berib, qiz oladigan ikki urug'ga va har bir urug' ham o'z ichida bir-biri bilan q

•) i 11 lni(|in|iga ega bo'lgan ikki fratriyaga bo'lingan. Bir fratriyada "li-li ui lum kuyov tomon turli xildagi sinovlarni bajargan, turli M.ici in lovlarni to'lagan. Mana shunday ritual sinov ko'rinishlardan in I i Ini lomoning qizlari bilan kuyov tomonidan kelgan yigitlarning ni MI'/ va hozirjavoblikda bir-birlarini sinab ko'rishi sanaladi. ni* 111i.n)u |.u qizlar bazmida, ya'ni asosiy to'ydan bir kun oldin bunda |i | i - u ,w if.h udumi keyinchalik oddiy ko'ngilxushlik va tomosha qilish la>-«I ..itwli o'tkaziluvchi an'anaviy odatga aylangan bo'lsa ham, biroq mu' i lulik davrida u jiddiy ritual sinov vazifasini o'tagan. Agar mana im mm. A da vigit tomon yengilsa, ilgari kelin va kuyov o'rtasidagi ill .|iiM\li, ya'ni hozirgi til bilan aytganda, nikoh qilish to'xtatilgan. ■ . i11111ji) ■ uchun ham lapar aytishga kuyov tomon sho'x, so'zga chekanan, ji" 111.1v iih yigitlarni yaxshilab tanlab olib kelishgan. Oqibatda, lapar p. u I u iv lari va ulardan ijro etiladigan to'rtliklar mazmunan drammatizmga |i.i.\ kuvhli his-tuyg'ularga yo'g'rilgan bo'ladi.

dan ip.u ijrochilarining bir-biriga zid bo'lgan ikki jinsga mansubligi ni 1.111.ii aytish jarayonining o'zi ikki tomon o'rtasida ritual sinov .l.inln'ini o'zbek to'ylaridagi ko'pgina udumlarhamto'iatasdiqlaydi. \n.i .luilardan biri qipchoq urug'lariga mansub aholi o'rtasidagi *limn olib ketishga o'z jo'ralari bilan kelgan kuyovni kelin turgan oii.idonga olib kirish udumi mavjud. Ular bir-birlarining qo'llarini i .B.i .hadi. Mana shunda yigitni o'z qarindosh ayollari, kelinni esa .|l m ■ .i nj> i I lari ikki tomonga qarab tortib, ularning qo'llarini ajratishga i. u, i k a i qiladilar. Shunda kuyov imkoni boricha kelinning qo'lini " " .halmalikka harakat qiladi. Ammo ko'pchilikka bas kelofmagan \ i"it va qizning qo'llari ajraladi. Udumning mohiyatidan shu narsa ni.i him bo'ladiki, kelin va kuyovning o'zaro qo'l ushlashlari va ni o pchilik ikki tomonga kuch bilan tortganda ham kelin hamda kuyov ningi Harming imkon boricha uzilmasligi bular o'rtasidagi nikohning iinr.iahkam bo'lish ramzidan iborat. iigi Mundan tashqari, juda ko'p joylardagi nikoh to'ylaridan kelinni olib l.rii-.h uchun kuyovnavkarlar bilan kelgan kuyovni alohida yasatilgan n\M olib kirish paytida bo'sag'aga solingan poyandozni olish uchun dar.toydil tortishadilar. Chunki, har ikki tomon uchun ham poyandoz

tabarruk va izzat-nafs ramziga aylanadi. Mana shu narsani talash ham o'zining tarixiy asoslari jihatidan ikki fratriya o'rtasidagi rit kurashning qoldiqlaridan iborat. Binobarin, boTajak kelin xonad «qiz bazmi» oqshomida yigit va qizlar o'rtasida o'tkaziladigan lap aytish ham ikki fratriya o'rtasidagi kurashning so'z va o'yin vosit kechadigan shaklidan iborat deyishga to'la asos beradi.

Demak, laparjanriga xos eng muhim xususiyat yigit va qiz tom onla o'rtasidagi talashishni aks ettirishdan iborat. Chunki ikki tomonn vakillari o'rtasidagi talashishning turlicha shakllari nikoh marosin d ishtirok etayotgan kuyov va kelinning do'st o'rtoqlariga xos jismoi ustunlik, qilingan ahdda sobit turish hamda hozirjavoblik, hushyo lil topqirlik kabi xislatlarni sinovdan o'tkazish shakllaridan iborat. I pd janri bevosita mana shu jarayonda badihago'ylik bilan yaratilib, m n shu jarayonda ijro etilgan. Ma'lum boidiki, ikki tomon vakillai o'rtasidagi lapar aytish jarayoni janrning tuzilishi, hayotiy qamrov vs g'oyaviy-badiiy xususiyatlarini belgilovchi vositadir.

Yana birmasalaga biroz e'tibor berishgato'g'ri keladi. U ham bo'lsa, kuyov tomonidan qizlar lapar aytadilarmi yoki yigitlar, ya'ni ikki to mon vakillarining qaysi jinsga mansubligini aniqlab olishdan iborat.

Mazkur masalada ham o'zbek folklorshunosligida birorta fikr uchrata olmadik. Lekin bundan o'ttiz-qirq yillar muqaddam lapar aytishuvlaridabevositaishtiroketgankeksaonaxonvaotaxonlarimizning bergan ma'lumotlariga e'tibor bersak, lapar aytishuvlarida kuyov, tomondan yigitlar ishtirok etgan bo'lsalar, kelin tomon ijrochilari esa so'zamol xotin-qizlardan iborat. Chunki yigit kishining sha'nin obro'e'tiborini faqat yigitlarga haqiqiy himoya etganlaridek, qiz bolaning ham obro'sini xotin-qizlar himoya qilganlar.

Bu o'rinda yana bir narsaga alohida diqqat etish kerak. U ham bo'lsa, lapar aytishlarni birinchi kimlar boshlab berganini aniqlashdan iborat. Darhaqiqat, lapar aytishlarni birinchi kelin tomondagi qizlar boshlab berganmi yoki kuyov tomonidan kelgan yigitlar boshlab berishganmi? Ushbu masala bo'yicha olib borgan so'rab-surishtirishlarimiz shuni ko'rsatadiki, keyingi paytlarda lapar aytishni ko'proq qizlar boshlab berishgan. Ammo lapar janri

" lii ill I u/.iirJilafiii olib borgan Elbek matcriallariga murojaat o. i. luihi I .. i ..iadiki, lapar aytishni kelin tomon vakilasi bo'lmish ni< boshlab bergan. Bu haqda Elbek quyidagilarni i.li I i|>ai boshlash oldidan qizlar bilan yigitlar orasida turgan sic i mi ii.l.in Ian laparning boshlang'ichi bo'lgan quyidagi laparni . HI. ul nT laparga undaydilar. Boshlang'ich lapar:

I aparning avval boshi marmar toshi,
(liii ro'molni ho4 qilgan ko'zning yoshi.
i 'bit ro'molim xosa-e, qo'limda chinni kosa-e.
Qi/lar lapar aytganda yigitlar quloq solsa-e.

i 11,11111 boshlab beruvchi xotin, bir-birining aytishini kutib turgan " i,ji. laii'a dalda berib, ularnidadil aytishuvga kirishishgaundaydi. i,mmI i in ana shu boshlovchi to'rtlikdan keyin ikki tomon o'rtasidagi mmi .li li.uliksirash va uyatchanlik chekinadi. Oqibatda, boshlama i iilil \ a/111. ohangi va maromida yo qizlar, yo yigitlar dadil lapar i 11 11¹¹ a kirishib ketadilar. Bundan tashqari, Elbekning alohida qayd o in, lia boshlovchixotinvauningyordamchilari laparaytishjarayonini i . 11 n I in oxirigacha kuzatib, boshqarib boradi. Natijada lapar aytishda ii ali aliloq-odob qoidalariga to'g'ri kelmaydigan so'z va ifodalardan |. ■■ 11 r I.c 11. Mabodo, ishtirokchilardan birortasi lapar aytish qoidalar i" p' .I bu/sa, uyatli misralarni aytsa yoki navbatni qarshi tomonga i.im.i\ lartibni buzsa, ana shu ishtirokchi aytishuvdan chetlashtirilib, .. lii lomoni yutqizgan hisoblaydi. Bevosita boshlovchi xotin va \ ordamchilari nazorati ostida lapar kechalari juda maroqli va i n iibli kechgan. Laparning boshlovchi bandi barcha yerda deyarli bir xil li ll I \ a mazmunda uchraydi. Mana shunga qarab aytish kerakki, lapar r, ir.li marosimi, unda ijro etiladigan to'rtliklar muayyan an'anaviylik , I..! q, k la kechadi. Masalan, barcha manbalarda boshlovchi banddan t. \ m yigit tomon to'rtliklar bilan lapar aytishni boshlaydi:

Lapar aytsang, to'yda aytgin, suluv qizlar qochar-o,
Ochilmagan gul g'unchani bulbul sayrab ochar-o.
Bulbulim, muncha sayrasin tog'u toshni to'ldirib,
Issiq-sovuq icharsan moy yurakni kuydirib.

2077/1

Bu band Elbekda, B. Sarimsoqovda bir xil keltiriladi. M. Alaviya tomonidan tuzilgan «Oq olma, qizil olma» to'plamida esa uchinchi to'rtinchi misralari biroz o'zgartirilgan shaklda keltiriladi. Masalan:

Ey bulubul, muncha sayraysan tog'u toshni uydiring.
Issiq, sovuq suv ichasan moy yuraging kuydirib.

Yigitlar aytgan laparga javoban qizlar quyidagi an'anaviy to'rtlikni aytishgan.

Ko'zam olib suvga chiqsam, oh urodir bir yigit.
Ko'zam qo'yib quloq solsam, yordan ayrilgan yigit.
Yordan ayrilgan yigitning yori men bo'lsammikan.
Qo'lga qirg'iy berib, ko'ksida jon bersammikan.

Mazkur band M. Alaviya hamda B. Sarimsoqov maqolalarida aynan keltirilsa, H. Razzoqov tuzgan «Gulyor» to'plamida alohida qo'shiqlar tarzida, biroz o'zgartirilgan shaklda keltiriladi. Masalan:

Subhimda suvga chiqsam, oh urodi bir yigit.
O'ltirib hoi ini so'rsam, yordan ayrilgan yigit.
Yordan ayrilgan yigitga oshno bo'lsammikan,
Bir piyola choy berib ham ko'nglini olsammikan?

Ushbu faktga duch kelganimizda, biz dastlab, professor H. Razzoqov lapar matnini alohida lirik qo'shiq sifatida keltiribdi, degan fikrga kelgandek. Lekin keyingi izlanishlarimiz, ayniqsa, mohir lapar ijrochisi O'zbekiston xalq artisti R. Mazohidova singari professional san'atkorlardan bilishimizcha, lapar shunday lirik janr ekanki, u ijro davomida lirik qo'shiqlardan, terma qo'shiqlardan ayrim bandlarni o'z ichiga qamrab olar ekan. Bu narsa, albatta, ijrochilarning xalq lirikasi materiallarini bilish darajasi, ijro jarayonida ularni vaziyatga moslab kirita olish mahoratiga bog'liq ekan. Shu sababli ham ko'pgina o'lan janriga oid bandlar lapar aytiladigan joylarda lapar matni sifatida ijro etilaveradi.

... n. |. n n 1.1 .n iih'anlardan shu narsa ma'lum bo'ladiki, lapar mustaqil ... i mi il.iida maxsus ijrochilar tarkibiga, ijro etilish tartibi va

1.1.1. IM

.....I in i.i'.hqari, lapar mazmuniy qamrov jihatidan ochiq janr ... I. Inlaining bilim darajasi va lirik vaziyatga moslab ijro eta ... || II I.H i)'.i qarab. lirik qo'shiq, o'lan, terma-qo'shiq kabi janrlarga ... m piki in ham o'ziga sig'dira oiadi. Mazmunan mana shunday

■ I..... 1111k esa lapar janrining o'ziga xosligini ko'r...

...Hn11.in 'loklorning tabiatiga xos barqaror an'anaviylik va ... I \hk (improvizatsiya) lapar janri uchun ham to'la taalluqlidir.

... i lull.lor asarining asrlar osha avlodlardan aviodlarga yetib

... I..... amlovchi an'anaviylik, folklor janrlari tarkibida doimiy

... i inn hi, n ni ta'minlovchi badihago'ylik lapar janrining ham yaratilish, ... il mi ll va jonli yashashini belgilab beruvchi ikki muhim omil sifatida

... d 111111< kcladi. Mana shu nuqtayi nazardan yondashilsa, o'zbek xalq ... IHI maiui ikki xil xarakter kasb etishini kuzatish mumkin.

... I. n MU hisi - lapar ijrosi paytida bir-birlari bilan musobaqalashayot-

... t, i n o i! I a r javob tariqasida to'rtlik shaklidagi an'anaviy xalq

... 11, ll; uini. o'lan parchalarini keltiraveradilar. Mana shuning uchun

... I m n la y laparlarni terma laparlar deb shartli ravishda nomlashni

... ni topdik. «Oq olma, qizil olma» to'plamida keltirilgan aksariyat

... I. ii terma laparlarga misol bo'la oladi. An'anaviy boshlama

... n Bl. avlilgach, yigit quyidagi to'rtlikni ijro etadi:

Daryoning naryog'ida bir tup g'o'za,
U g'o'zaning tagida oltin ko'za.
Jon yanga, jonim yanga, arzim sizga.
O'ynashga ruxsat bering qora ko'zga.

Islana shundan keyin qiz quyidagi to'rtlikni ijro etadi:

Oqqina kaptar boradi joyiga,
Ko'p oshiq bo'Mmang birovning yoriga.
Ko'p oshiq bo'lgan birovning yoriga,
Osiladi oq podshoning doriga.

Lapardan keltirilgan ikki to'rtlikka diqqat qilinsa, ular o'rtasida chuqur mantiqiy aloqadorlik, mavzu jihatidan yagonalik kuzatilmaydi. Lekin iapar ijro etish vaziyati, har bir to'rtlikka o'z vaqtida javob qaytarish jihatidan ular terma laparni tashkil etadilar. Bundan kelib chiqadigan asosiy xulosa shundan iboratki, terma laparlarda har ikkala tomon vakillari o'z vaqtida javob berish talabidan kelib chiqib, o'zlarini bilgan to'rtliklarni keltiraveradilar. Bu narsa terma laparlardagi mavzu qamrovini kengaytiradi.

Terma laparlarda hukmronlik qilgan an'anaviylik ijronin an'anaviy to'rtlik bilan boshlanishi, javob tariqasida keltiriladigan to'rtliklarni ayni shu paytda, shu vaziyatda to'qilmay, balki xalq qo'shiqlari xazinasidagi an'anaviy tayyor to'rtliklarning keltirilishidagi ko'zga tashlanadi.

Mazkur laparlardagi badihago'ylik esa bir-birlariga javob tariqasida ijro etilayotgani to'rtliklarning ilgari aytishuvlarda qaydetilmagan favqulodda to'rtliklardan iborat ekanligida namoyon bo'ladi.

Ikkinchisi - laparlarning yagona bir mavzuda, doim takrorlanib keladigan matnlarga asoslangan shakli. Bunday laparlarni biz shartli ravishda voqeband laparlar deb nomlashni lozim topdik.

Voqeband laparlar, odatda, yigit va qiz o'rtasida savol-javob shaklida ijro etilib, savol tariqasida berilgan har bir shartni inko etadigan javob qaytariladi. Shu bois voqeband laparlarni ijro etish keskin dramatism ruhida kechib, aytishuv shiddatli tus oladi. Mana shunday laparlardan biri B.Sarimsoqov tomonidan aytishm shaklidagi lirik qo'shiq tarzida talqin etiladi. Albatta, mazkur lapar keyingi paytlarda lirik qo'shiq o'rnida ham ijro etilib kelindi. Lekin bu matnning tarixiy asoslari, yani paydo bo'Mish jarayoni lapar janriga aloqadordir. Chunki u ko'p vaqtlar mobaynida lapar aytish jarayonida qayta-qayta ijro etilishi, lapar voqebandligining kuchli dramatismga egaligi sababli alohida qo'shiq sifatida ham ijro etilishiga ko'chdi. Biroq bu degani materiallarning genetik jihatidan lapar bilan aloqador emasligini anglatmaydi. Bizningcha, bu aytishuv xalq laparlarining sof voqeband shakliga mansub. Quyida ana shu lapardan bir nechta bandlarni keltiramiz:

Iy.it: Sen soy chumchug'i boMsang,
Soylarga qarab uchsang.
Men tog' kaptari bo'lib,
Orqangdan quvib borsam,
Yor, unda na qilg'aysan?

Oiz: - Sen tog'kaptari boMsang,
Orqamdan quvib yursang.
Men olg'ir lochin bo'lib,
Changalga olib qolsam,
Yor, unda na qilg'aysan?

I u, i Im i.inqa voqeband lapar yigit va qizning bir-birini rad etuvchi , ..I ,i |.i\iibkiri tarzida davom etadi. Bunday lapar aytishlar yigit va ..i .n, r, 1 /jkovatda, so'zga chechanlikda bir-birlaridan qolishmasligini hi ...| in m ika/.ishning vositalaridan biri ham hisoblanadi.

ull.i. xalq laparlarida an'anaviylik va badihago'ylik munosabati i. M il i .. k r.. Xalq ijodi namunalarini asrlar mobaynida o'z yelkasida -I... lil.il> (I'tuvchi an'anaviylik omili ko'proq voqeband laparlarda ...u ! iBl;n)) saqlanadi. Chunki lapar matnlarining o'ziga xos ■ ..|> li.iuulligi, lirik dramatismga boyligi va shiddatkorligi sababli bu i|.L,"i laparlarni ko'pehilik yodlab oladi, turli to'y va yig'inlarda i >1 MU i.ikror ijro qilish, ularning matnlarini hech o'zgarishsiz ijro

■ ..i li .m'anaviylikning barqarorlashiga olib keladi.

I'.,nlihago'ylik esa terma laparlar ijrosida amal qiladi. Shu sababli l.u i Magi laparlar matnida hamma vaqt ham birxillik, aynanlik ko'zga i n lihnmaydi. ularda lapar aytuvchilarning so'zamolligi hamda xotira l in In;>a bog'liq holda har bir ijro o'ziga xos betakrorlikni yuzaga I i llnadi.

('uqoridagilardan kelib chiqilsa, lapar ijrosi jarayonida an'ana- v is lik va badihago'ylik nisbatining birxil emasligi, ijrochilar tarkibi \.i matn xarakteriga qarab bu nisbatning turlicha voqe bo'lishi i.mming o'ziga xos xususiyatlaridan birini tashkil etadi.

I .aparning janr xususiyatlarini belgilaganda, ularning o'ziga xos I i unpozitsiyaga - dialogik (muloqot) shakliga ega ekanliklarini ham

unutmaslik lozim. Chunki lirik janrlar voqelikni shaxsning one
kccchinmalari vositasida badiiy aks ettirish ma'lum haqiqat bo'ldi
da, biroq ana shu kechinmalarni qay yo'sinda, qanday shaklla
tinglovchiga yetkazish xalq lirikasi janrlari, xususan. laparlar uchiB
ham muhim muammo hisoblanadi.

Lirik kechinmani tinglovchilarga yetkazishda xalq lirikasini
qo'shiq, yor-yor, kelin salom janrlarida monologik nutq shakl
yetakchilik qilsa, xalq laparlarida esa faqat dialog shakli qo'llaniladi
Laparlarning bunday o'ziga xos janr xususiyati Elbek. professa
Fitrat, M.Alaviya va professor R. Sarimsoqovlar tomonidan alohid
qayd etilgan.

Biroq ular lapar janrini maxsus tadqiq etishni maqsad qili
olmaganliklari sababli dialogik nutqning lapar janriga xos yetakch
kompozitsion usul ekanligi, binobarin, voqelikni laparga xos badii
in'ikos ettirishi shaklidan iboratligi haqida batafsil to'xtalmaganlar
Biz bu masalada ishimizning uchinchi bobida maxsus to'xtalishimi
bois hozir bu haqda so'z yuritmaymiz.

Xalq laparlarining janr xususiyati haqida gap ketganda ularning
poetikxususiyatlarini chetlab o'tish mumkin emas. Chunki poetik shak
asarning ham mazmuniy, ham shakliy jihatlarini o'zida ifodalovch
omil hisoblanadi. Eng avvalo shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki
laparlardagi birinchi band qanday shakl va qanday ohangda ijro etilsa,
shunday shakl va ohang asar nihoyasigacha o'zgarmay saqlanadi,
Masalan, quyidagi laparda oshiq yigit ma'shuqaning qoshlari qora
ekanligini bilish maqsadida unga murojaat etadi va undan qoshini
ko'rsatishni so'raydi:

Qoshingni qora deydilar,
Qoraqosh ukam, yor-yor.
Ko'rsat qoshingni men bir ko'ray,
Jonim ukam, yor-yor.

Oshiq yigit talabiga esa quyidagicha javob beradi:

Qushimni ko'rib nima qilasiz.
Si/ akajonim, yor-yor.
i|uk!irg'ochning qanotini,
ko'rmabmidingiz, yor-yor.

ini.ji 11<>..lii11 ko'rsatmaydi va nozik tashbeh vositasida
mm i niim kdtiradi. Albatta, mazkur bandlardagi tashbchlar va
..111\ tashbeh vositalari haqida ishimizning keyingi boblarida
iLnni/. Bu o'rinda biz uchun eng muhim narsa. butun
c - In. | \a ma'shuqa o'rtasidagi nozik savol-javob asosiga
n.i, Min 4,ivd etish ahamiyatli. Lapar shu ikki shaxs o'rtasidagi
> .l.osiga qurilganligi sababli barcha bandlar bir xil ohang
11 <l.ivich etadi.

lularining rang-barangligi ham lapar janriga xos
ill.iid.m birini tashkil etadi. Shuning uchun ham terma
i | hi jiro davomida goh hijron azobida iig'on chekayotgan
it..1..1.ui ifodalansa, goh ikki yosh o'rtasidagi hazil-mutoyiba,
" il n li;jjviy inotivlar ifodalanadi. Masalan. quyidagi to'rtlikda
I.. \ hi ming hajrida azob chekayotganligi, tezroq uning kelishiga
i -" jm.niil ekanligi ifodalangan:

Qoshingni qaro qilmay, ko'zingni olo qilma,
Mullo-xo'jaga borib, meni bir balo qilma.
Qosh bilan kiprik orasi bir bo'g'in,
Isliqingda ikki bukildim, kel bugun.

M.UKI shu to'rtlikdan keyingi bandeda esa bevosita yorning qoshi

Daryoning o'rtasidan yo'i soiamiz.
Qizil gul novdasidan uy soiamiz.
Qizil gul novdasi taram-fararn,
Bizning yorning qoshlari qiygan qalam.

Navbatdagi band esa pul, mol-davlat evaziga qizlarni boylarga
qo'maslik, aksincha, har bir qizni o'z sevganiga berish lozimligini,

ana shundagina ular baxtli hayotga erishishlari mumkinligi haqida so'z yuritiladi:

Qizlarjon, qaynar buloqqa boshlamang,
Moli ko'p deb boy bolasin xushlamang.
Mol degan qo'lning kiri, yuvsa ketar,
Tirik qulga mol bitar, o'igan ketar.

Shundan keyingi band esa qarindoshga bergan kishining boshqalvadan chiqmasligi ta'kidlanadi:

Oq g'o'za, mall a g'o'za sug'uraylik,
Qayrag'och taglarida vigiraylik.
Qayrag'och qattiq yog'och, sinmas ekan,
Qarindoshga qiz bergan tinmas ekan.

Ushbu banddan keyin keluvchi bandda esa yor bilan o'ynashdan qo'rqadigan yigitlar ustidan zaharxanda qilinadi:

Daryoning naryog'iga qo'y beramiz,
To'tiqush bolasiga to'y beramiz.
To'tiqush bolasiga ipak kerak.
Yor bilan o'ynamoqqa yurak kerak.

Xulosa qilib aytganda, lapar ijrosi paytida jiddiy, og'ir va mungli bandlar bilan bir vaqtda yengil hazil-mutoyiba yoki hajviy motivlar tarannum etilgan to'rtliklarning kelishi, ya'ni pafos jihatidan keng qamrovlilik laparjanriga ijro imkoniyatlarini boyitib borish barobarida undagi ko'povozlikni ham ta'minlaydi.

Shuni ham alohida eslatib o'tish kerakki, ko'p pafoslilik terma laparlarda uchraydigan xususiyat hsioblanadi. Izchil savol-javob xarakteridagi laparlarda esa asar boshidagi pafos oxiriga qadar izchil davom etadi.

Lapar janrining musiqaga munosabati masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur masala janrning o'ziga xos xususiyatlarini ma'lum

ch. i i i ■ li-il.il> lu iadi. Shu nuqtayi nazardan, xalq laparlariga il 1.1 Imlal ko'zga tashlanadi.

.....in i ,il. | I a | >a i lari kuy vositasida ijro qilinishini e'tirof etish.

.....I" ■ I mi i 1.1.1 laparlar ma'lum kuyda ijro etiladi. Lapar kuylari,

..... > u ull.ui 1 /dul an'anaviylik asosida avloddan avlodga o'tib

.....h

n i m . In.i a\i iin laparlar professional san'atkorlar repertuariga

.....I i ■ i ■ ■ ■ .n >n,И musiqa asboblari jo'r'ligida raqs orqali ijro etiladi.

..... i i nlmlova, (iulshod Otaboyeva kabi san'antkorlarjuda ko'p

..... i i i i' 1 1 1 И 1 1 1 i |odiv o'zlashtirish orqali o'z variantlarini vujudga

..... i i i) I I

ni 1.1.1 Milarga xos muhim xususiyatlardan biri janrning musiqa

..... 1 1 1 < > i-t i 1 ishi hisoblanadi. So'z va soz, xoreografik vadamatik

.....!■ ml mini" Iurgalikda mavjudligi, boshqacha aytganda, fokiorga

ml i. 1.1 .-nming mavjudligi lapar janrining qadimiyligidan dalolat

.....h

i > | . И 1 1 1 < ' janr xususiyatlari yuzasidan yuqorida aytilgan fikrlar

..... i 1 1 n\ i.lagicha xulosalarga kelishga asos bo'Madi.

I 1 1 1 laparlari o'zbek folklorining eng qadimiy janrlaridan biri

hi- mi / iga xos qatorjanriy xususiyatlar kasb etgan. Bu xususiyatlar

.....- 1 1 1 1 4 > o'rni, ijro tarzi va ijrochilar tarkibidagi o'ziga xosliklar

..... in Im I • ■ ilanadi.

I apar aytishuvlari tarixan qadimgi dual jamiyatga xos ikki

.....i"ii o' iiasidagi bahs-munozara, sinov shartlari bilan bog'liqlikda

In.In bilan aloqadordir.

■ .lanr tarkibida so'z va musiqa uyg'unligi, xoreografik vadamatik

..... iж! unsurlarning mavjudligi, aniqrog'i, folklor asarlariga xos

ml m ti/inning faol ishtirok etishi xalq laparlarining tarixiy ildizlari

.....li.iqadimiy ekanligidan dalolat beradi.

JANR KOMPOZITSIYASI

I'.adiiy ijodda har bir janrning o'ziga xos mavzulari doirasi, o'ziga

..... personajlari mavjud. Xalq og'zaki ijodi janrlarida bu narsa juda

yorqin ko'zga tashlanadi. Chunki folklor janrlarining hayotiy-estetik vazifasi xalqning maishiy hayoti, turmush tarzi bilan chambarchas bog'liqlikdanamoyon bo'ladi. Manashujihatdan xalq laparlariganaz tashlansa, ularda tarannum etiladigan mavzularning rang-barangligi ko'rishmumkin. Laparlarda kuylangan mavzularqay darajadaxilma-bo'lmasin, ularni muayyan guruhlarga, yirik mavzular atrofigajamla va bu mavzularning nisbiy chegaralarini aniqlash mumkin. Eng avval shuni aytish lozimki, xalq laparlarining barchasi yagona yirik mavz doirasidayaratiladi. Bu mavzu esa og'zaki va yozma adabiyotdagi lirik janrlarning abadiy mavzusi - sevgi-muhabbat mavzusidan iboratdir. Mana shu yirik va abadiy mavzu bilan bog'liqlikda yaratilishi janrnin to'y marosimi, sayl va turli xildagi bayramlar bilan aloqadorlikda ijr etilishidadir. Bevosita mana shunday ijro o'rni va talabi esa ko'pro ishq-muhabbat mavzuini talab etadi.

Xalq laparlarida qizning maftunkor husni-tarovati, oshiqlik dardining azob-uqubati juda keng lirik talqin etiladigan motivdir. Quyidagi to'rtlikda ana shu holatning guvohi bo'lamiz:

Daryoning o'rtasidan yo'l soiamiz,
Qizil gul novdasidan uy soiamiz.
Qizil gul novdasi taram-taram,
Bizning yorning qoshlari qiygan qalam.

Xalq laparlari, ayniqsa, an'anaviy laparlarning aksariyati o'tmishda yaratilgan. Shu sababli ko'pgina xalq laparlarida qizning mol-dunyogi uchib, boyniing bolasigako'ngil qo'yishidan shikoyat qilish, lekin mol dunyoning o'tkinchi ekanligi, eng muhimi, ko'ngil xohishiga qarab ish qilish lozimligini ta'kidlovchi lirik motivlar anchagina:

Qizlarjon, qaynar buloqqa boshlamang,
Moli ko'p deb boy bolasin xushlamang.
Mol degan-qoining kiri, yuvsa ketar,
Tirik qo'lga mol bitar, o'lga ketar.

Sevishgan ikki yoshdan jasorat, qat'iylik talab etiladi. Ammo ko'f hollarda sevishgan yoshlarda mana shu jasorat, qat'iylik yetishmaydi

* < !< i hi. iii 11 i i M. ■ i. u 11 I in butunlay boshqacha hal bo'ladi, sevgi i. 11 I M > I.uli, Quyidagi laparda sevgan yigitdan dadillik, i. , u * i | i ..i ii lalab etish motivi kuylangan:

I) a1 voning naryog'iga qo'y beramiz,
Lo'tiqush bolasiga to'y beramiz.
Lo'tiqush bolasiga ipak kerak,
Yor bilan o'ynashmoqqa yurak kerak.

... uni" -evgisiga. birgalikda turmush qurishlariga ba'zan ...in ■ | .i In dnqadilar. Quyidagi lapar bandida qiz ota-onasining ...i. im I iii-au oshiq yigitning qiz bilan turmush qurishga roziligi ...и, ми. | s a lifnda ifodalangan:

Daryoning naryog'ida shaftolizor,
Shaftolizor tagida qizlar bozor.
Otangiz berar bo'Isa, biz xaridor.
Onangizning tillaridan xudo bezor.

M i \..ilia kamdan-kam inson o'zi orzu qilgan narsasiga erisha i mi \ \uii | sa, bo'yi yetgan qizlarning vafodor, yaxshi yor haqidagi . i 1 I и mmg chek-chegarasi yo'q. Ammo hayot ularning shirin orzu-НПП. il.ii mi chilparchin qilib, yaxshi insonlarga emas, aksincha, yomon i | ..Inl kishiiarga mahkum etib qo'yadi. Mana shu narsadan nolish 111 ■ • 11 \ i keltirayotgan iapar bandida baralla kuylangan:

Suvdan suvga keladi suvni loylab,
O'n beshimda o'ltirdim o'rin taxlab.
Yaxshini o'ylab umid, orzu bilan,
Bir yomon oldi-ketdi baxtin boylab.

Ayrim laparlarda qizning sevganidan arazlash motivi kuylanadi. I'niulay laparlarning ikki misrasi yigit tilidan aytilsa, ikki misrasi qiz nliidan ifodalaniadi:

- Yuqoridan kelaman bilasanmi,
Otim arpa tilasa berasanmi?

- Oting arpa tilasa, shivit yetsin,
Oq ko'ylaging kir bo'lsa, onang yuvsin.

Xalq laparlarida bevafo yigitdan nolish, uning o'zga yorga ko'ng qo'yishi motivi kuylangan. Bunday hodisalar hayotda ko'p uchraydi. Shuning uchun bo'Isa kerak, quyidagi lapar bandi turli joylarda ayri bir xil misralar, lirik tafsiliar vositasida ifodalangan:

Daryoning naryog'ida uylaringiz,
Oqarishib ko'rinadi bo'ylaringiz.
Ipmidi, ipakmidi kiyganingiz,
Bizdanam ortiqmidi suyganingiz.

Diqqat qilinsa, laparning har bir misrasida ramziy obrazlar mavjudligini sezish mumkin. Masalan, birinchi misrasidagi daryo ramziy ayrilish obrazining ifodasidir. Shuning uchun bevafo yigit daryoning u yog'ida. Demak, ular bevafoqlikning mahkum qullari.

Ikkinchidan misradagi oqarishib ko'ringan bo'y esa hali sovimagat mehr, sevgining nishonasi, Shuning uchun ham yorning qaddi-qomat o'zgalardan ayricha oqarishib ko'zga tashlanadi.

Uchinchi misradagi ipakdan qilingan kiyim esa to'rtinchi misradagi o'zining ramziy ma'nosini ifodalagan. Ya'ni ipdan ko'ra ipakning afzal va ustunligi yangi yorning eskisidan ustunligiga ishora vazifasini o'tagan. Yuqoridagilardan ma'lum bo'ladiki, ayrim laparlarda ramziy obraz va ifodalar lirik kechinma mohiyatini aniq va ta'sirli ochishgiga katta imkoniyatlar beradi.

Xalq laparlarida yorning bevafoqligidan shikoyat motivi nihoyatda keng va har tomonlama ishlangan. Masalan, quyidagi to'rtlikda ma'shuqaning o'z yorning kelmasligi haqidagi xabarni aniq ishonch bilan bayon qilishi ifodalangan:

Daryodan oqib keladi oq yog'och,
Oq yog'ochga in qo'yibdir qaldirg'och.
Qaldirg'och qanotiga qil bog'ladi,
Bizni yor kelmaslikka bel bog'Madi.

I i | I. III. Ila, garchi yorning kelmasligi haqidagi xabar ishonch bilan, 1.1. I i. ii n Ickin unda qizning bu narsadan o'kinishi, oh-zor chekishi i. I I I. II I MU. Quyidagi laparda esa bevafoqlikdan ozor chekkan ma'shu- i mm" i. knichi. ta'na va malomati bayon etilgan:

Laparchi go'yo yigit derlar seni,
Egilmas pichoq edim, egding meni.
Qo'lingdan kelmas ekan yor asramoq,
Xaloyiq badnomiga qo'yding meni.

la liiinki, lapar kechalarida lapar aytivchi tomonlar hozirjavoblik il in i. u. i. b' > tomongajavobqaytarishlarilozim. Agar qarshitomonning c i i' a < > / vaqtida javob aytilmasa, u tomon yutqizgan hisoblanadi i. d. i Jitidin eshitadi. Quyidagi lapar bandida hozirjavoblik bilan lapar i i i olmagan tomonga dashnom berish motivi ifodalangan:

Charximning qulog'idan g'il o'tadi.
Men senga lapar solsam, yil o'tadi.
Eski somon ustiga yangi somon,
Menga lapar topmagan og'zi yomon.

I. illirilgan laparda javob ayta olmagan tomon «og'zi yomon» deb mnmuy tarzda ayblangan boisa, quyidagi laparda esa, og'zi qiyshiq i. i qov deb dakki berilgan:

Tegirmonga bug'doy soldim, kam ekanin bilmadim,
Shu kishiga lapar soldim, go'ng ekanin bilmadim.
U tomdan bu tomga sakraydi malla mushuk,
Menga lapar topmaganning og'zi qiyshiq.

Xalq laparlarida sevishgan yosh yigit-qizlar o'rtasidagi har xil i. ininosabatlar haqqoniy o'z ifodasini topgan. Quyida keltiriladigan i. i | > ai da uzoq safarga otlangan vafodor yigitning, albatta, o'z mahbusasi l m / uriga qaytajakligi, shu bois sadoqat bilan kutish lozirligi, xullaski, r. rvisliganlar o'rtasidagi vafo'Sadoqat motivi kuylangan:

Qip-qizil olma terdim tepa shoxidan egib,
Ikki qiz uydan chiqadi haydari yerga tegib.
Haydaridan ushlasam, ushlama yorim deydi-yo,
Jon omon bo'lsa kelarman, sarg'ayma yorim deydi-yo.

Laparlarda qizlar tilidan sevganyigitlarjuda ham yuksak va samir
ta'rifu tavsif etiladi. Chunki sevgi ma'lum darajada ko'zni ko'r, quloq
kar qilib qo'yadi. Shuning uchun ham ma'shuqa oshiqni bekamu-ko':
har bir ishda xatti-harakatda nuqsonsiz inson sifatida vasf etadi:

Charximning qulog'ida qu olasi,
Mening og'am quralayning bolasi.
Ovga chiqsa, ovchilarning sarasi,
Uyga kirsam, ulug' uying to'rasi.

O'z navbatida oshiq yigitlar ham o'zlari sevgan qizlarni o't
noziklik va yuksak did bilan ta'riflaydilar. Quyidagi lapar bandid
tashbehu sifatlashlar shu darajada nozik va betakror, har bir liri
tafsil bajargan vazifasi, tinglovchiga bag'ishlaydigan huzuri bilai
yuksak obrazlilik namunasi sanalishiga loyiqdir. Mana shu obraztilil
esa «q» tovushining alliteratsiyasi bilan alohida ta'kidlanib turadi:

Qizlarjon, qiliqqinang qil yoradi,
Labiaringning shakari til yoradi.
Qoshlaring qozi bo'lib yurt so'rasa,
Kipriging jallod bo'lib bosh oladi.

Darhaqiqat. qizlarning nozik karashmalari, qiliqari yigitlarning
yuraginigina emas, balki undan ham nozik qilni yoradi. Demak, bi
qiliqlardanotnon qolishning imkoni yo'q. Ularning lablaridagi shirinlik
esa tilni yoradi. Labning shirinligi faqat undan so'rilgandagina, ta'til
ko'rilgandagina seziladi. Demak, oshiq qizning labidagi boldan ta'til
ko'rgan. Shuning uchun ham, u qizlar labining shirinligini xalqom
mubolag'ali «til yoradi» iborasi bilan juda o'rinli ifodalangan. Qizning
yuz mulkini, chehra mamlakatini esa chimirilgan qoshlar boshqaradi,

JO

■ I ■ I mi и и 1gan qoshlarning hukmfarmo turishi esa yurt so" rayotgan
i ilhm iiH-ng/.aladi. Qayerda hukmdor, qozi bo'lsa, ularning
" nnd i Imknini ijro etuvchi jallodlar ham bo'ladi. Qoshlar ostida
ii"i ii i<и iyan kipriklar esa qozining o'lim haqidagi farmonini ado
" in' i In '/ini nozir turgan jallodga o'xshatiladi.

■ I ■ I-., lapar misralaridagi sifatlashu tashbehtar, istiora-yu
■ I ■ I a i ma'shuqadagi noz-iboni, karashma-yu istiqnoni shu
■ I ■ I ni l nc/ik va bexato ifodalaydiki, bu narsa lapar ijodkorlarining
i i mi lil.nvlik. yuksak estetik did va badiiy mahoratga ega shaxslar
i mli hi,in dalolat beradi.

■ I ■ I inn lapar bandlarida bevafo yordan nolish, shikoyat motivlari
■ I ■ I "ii l i k i uni qarg'ash motivi mavjud. Bu qarg'ashlar esa xalq
■ I ■ I i'l l \ iirgan va milliy xarakterdagi iboralar, obrazlar asosida
* i i i * I".i kclgan. Masalan, xalq o'rtasidagi yurgan «Alining o'qi»
■ I ■ I ml t.r.i o'zining ildizlari bilan musulmon dunyosining qadimiy
■ I ■ I i u la'i tarixiy shaxslarga borib taqaladi. Chunki hazrati Ali
■ I ■ I inibarimiz Muhammad alayhis-salomning izdoshlaridan biri,
i m i horyorlarning biri, ayni paytda u zotning kuyovlari ham
■ I ■ I iular. IJ islom dushmanlariga qarshi keskin kurash olib borgan
■ I ■ I ■ I i pahlavon bo'lib, janglar paytidagi shiddati, hayratomuz
i iin In liamda kamoni va uning o'qi, gurzisi bilan raqiblarini larzaga
■ I ■ I in Mana shuning uchun ham xalq o'rtasidagi «Alining qilichi»,
■ I ■ I .Iming o'qi», «Alining gurzisi» kabi iboralar keng istifoda etilib
■ I ■ I I maili, Bundan tashqari, quyidagi lapar bandining oxirgi misrasida
■ I ■ I \ Inimgo'qi tegsin yuragingga»deyilishi orqali bevafo yorgaomonlik
■ I ■ I im.r.lik xohishi ifodalangan. Chunki hazrati Alining kamoni va
■ I ■ I birinchidan, muqaddas bo'lib, u tekkan shaxs omon qolmaydi,
■ I ■ I hidan, bu o'q shu qadar o'tkir, nishab va haybatliki, u tekkan
■ I ■ I iniliyotdan ko'z yumishi muqarrar:

Qizil gulni boyladim bilagimga,
Yor bo'lib yaramading tilagimga.
Yor bo'lib yaramasang tilagimga,
Alining o'qi tegsin yuragingga.

Demak, lapar ijodkorlarining, demakki, xalqning bevafo kishilarga nisbatan estetik munosabati o'ta aniq va keskin bo'lgan. Lapar bandidagi oxirgi misraning g'oyaviy-estetik munosabati i/chil va shafqatsizdir.

Xalq laparlarida armon motivlari katta o'rin egallaydi. Chunki armon inson zotida mavjud bo'lgan faol tuyg'udir. Insonsiz armon bo'lmaganidek armonsiz inson bam yo'q.

Insonda armon tuyg'usining yuzaga kelishida, ko'pincha, jabrlanuvchining o'zi sababchi bo'ladi. Masalan, quyidagi to'rtlikda yoshlik shahdi bilan intizor bo'lib kelgan yorni qadrlamaslik oqibatida hijron qo'shig'ini kuylashga mahkum bo'lgan yorning dil armoni bayon etilgan:

Oy tushibdir jiyda may don ustiga,
Yor kelibdir paxsa devor ustiga.
Yosh edim, nodon edim, bilmas edim,
Endi kelsa, nuri diydami ustiga.

Har bir narsani o'z vaqtida qadrlay olmaslik oqibatida umrbod ayriqlik azobiga giriftor bo'lgan kishilar hayotda juda ko'p. Ular o'z baxtsizliklariga yoshlik, nodonlik va tajribasizlik oqibatida erishadilar. Ammo keyingi afsus o'zingga dushman deganlaridek, o'tgan o'tib ketadi, qolgan qolaveradi. Binobarin, laparda g'urur otiga qamchi urib, oxir oqibatda pushaymon bo'lib qolgan yorning nolasini aytishdan murod ne?! Murod shuki, bunday armonli misralarni kuylash bilan yoshlarga, muhabbat ko'chasiga endi oyoq bosgan yoshlarni ehtiyotkorlikka, mulohaza yuritib ish yuritishga, har bir qadamni o'ylab bosishga da'vat etishdan iborat. Zotan, xalq laparlarining tarbiyaviy ahamiyati ham shunda.

Inson qismati naqadar og'ir va ehigal: gohida yaxshi orzu-tilaklar chiqib, o'rnini qayg'u-alam egallaydi.

Undan qochib qutilmoqning esa imkoni yo'q. Ayniqsa, ko'ngil bergan kishingdan uzoqlashishning iloji yo'q. Uni unutilib ham bo'lmaydi, bosh olib uzoqlarga ketganda ham xotira deb atalmish

moning xos xislat bir zumda yetib keladi. Quyidagi lapar bandida ana bu holat ifodalangan. Yor ko'yida ranju mashaqqatlar chekkan oshiq lu-valodan ko'ngil uzib ketmoqchi, ammo u xotiradan qochib qutila "Imaydi. Chunki u piyoda bo'lsa, xotira otliq misol uni quvib yetadi va uni o'zining otashida kuydiradi:

Cramim, ko'rganlarim meningyorug' dunyoda.
Sochlarimning sonlaridan ziyoda.
Agar undan qutilmoqqa urmsam,
G'amim — otliq, qocholmayman piyoda.

Demak, xalq laparlarida g'am-anduh motivlari ham o'ziga xos o'rin egallaydi. Bu narsa laparlarning inson hayoti. lining qismati bilan vobasta yaratilishidan dalolat beradi.

Insonning omadi yurishmasa, hamma vaqt, hamma joyda pand qilydi, ishi orqagaketib, barchaningko'zida yomon ko'rinadi. Quyidagi laparda yorini yaxshi ociam deb oxir-oqibatda pand yegan oshiq fojiasi ifodalangan. Ijning baxtsizligi, omadsizligi butun hayotini, faoliyatini qamrab olgan:

Ey bog'larni sel surib selanda qolgan boshim-a,
Yaxshilarni yor deb armonda qolgan boshim-a.
Yaxshilarni yor desam, yaxshilar mendan qochar-a,
Roleimning yo'g'idan yongan chirog'im o'char-a.

Hayotda yomon odamlarga ko'ngil berib aldanib qolgan kishilar ko'p. Yovuz insonlar kishilarni aldab, seni sevib qoldim, deb yolg'on so'zlaydilar va oxir oqibatda tashlab ketadilar. Yolg'onning mana shunday qurboni bo'lgan ma'shuqa tilidan aytilgan quyidagi laparda gul ramziy obrazi orqali, aniqron'i, uzilean gul-yolg'onga qurbon bo'lgan ma'shuqaning dil dardi ifodalangan:

Qizil gui cho'tda bitibdi qoni yo'q,
U1 guldani uzgan odamning soni yo'q.
Yaxshilar bir gul uzipti o'ziga,
Yomonlarga uzgan gulning soni yo'q.

Lapardan anglashilib turibdiki, yolg'onchi-yomon odamlarning makriga ilingan, aldangan kishilar nihoyatda ko'p. Demak, yomon odamlarning o'zi ham ko'p. Xalq laparlarida bunday motivlarning kuylanishidan maqsad tinglovchilarga ular haqida xabar berish emas, balki ularni ogohlantirib qo'yish, hushyor torttirish. Toki boshqalar ham har qanday kishining sevaman deyishiga ishonib, aldanib qoimasin, bo'lajak yorning so'zi va ishini sinab ko'rsin.

O'zbek xalq laparlarida bunday misralar juda ko'p va ular tinglovchilarni yuksak axloqiy, ma'anaviy tarbiyasi uchun xizmat qiladilar. Xulosa qilib aytganda, o'zbek xalq laparlarida yagona bir mavzu yetakchilik qiladi. Bu-umrboqiy, hamisha navqiron ishq-muhabbat mavzusi. Chin sevgi, sadoqat, mehr-oqibat, bevafoqlik, hijron, armon, g'am-anduh, baxtsi/lik kabi lirik motivlar bevosita sevgi mavzuining rang-barang qirralarini yoritishga xizmat qiladi.

Xalq laparlarida sevgi mavzuining yetakchi mavqega erishuvi janrning asosan ikki jinsga mansub yoshlar o'rtasida vujudga kelishi hamda ijro etilishi bilan bog'liqdir. Aks holda, mazkur mavzu lapar janrining yagona bosh mavzuyi miqyosiga ko'tarila olmagan bo'lardi.

Xalq laparlari ijtimoiy hayoti bilan, kishilarning turmush tarzi, ularning odamlarga, oilaga, mehnatga-keng ma'noda hayotga bo'lgan munosabati bilan yaqindan aloqada. Shuning uchun ham xalq laparlarida hayotdagi ijobiy voqea-hodisalarga hayrixohlik, ma'naviy axloqiy jihatdan go'zal insoniarni tarannum etish yetakchilik qilsa, ijtimoiy hayotdagi aldamchilik, tovlamachilik, qalloblik, dangasalik kabi illatlar hajv ostiga olinadi. Bu narsa lapar janrining ijtimoiy-estetik jihatdan faol janr ekanligini ko'rsatib turadi.

Darhaqiqat, laparning ikki shaxs tomonidan ijro etilishi tarzi ham hajviy mavzuni yaxshiroq ochishga keng imkoniyat beradi. Chunki ikki yoki uch shaxs o'rtasidagi dialog shaklida aytishuv salbiy xislatlarni ham ana shunday xislatlarga ega bo'lgan shaxslar tilidan, ham ularga muxolif bo'lgan shaxslar tomonidan fosh etishga imkon beradi.

Masalan, «Kelinlar qo'shig'i» laparlarida birnechta kelinlar ayrim erkaklarda uchraydigan nuqsonlarni hajv ostiga oladilar. Birinehi kelin

... I tmiii' qadriga yetmaydigan erlarni qoralab, aksincha, o'z yorini ...id i\ ■ 1.!.!.n. uni sharaflaydigan vafodor erlarni ulug'laydi:

- Hayosi yo'q ba'zi er,
Yosh kelinni qari der.
O'zini bilgan yigit,
Suyganini pari der.

ii.I.mchi bandda esa erini faqat boyligi, mol-dunyosiga qarab !■ ih'I.isdigan xotinlar ustidan kulinadi:

Aytsam, ba'/.i opamlar,
Puli ko'pni er deydi.
Agar kamroq keltirsa,
Javobimni ber, deydi.

ko'p hollarda erkaklar ortiqcha maishatga berilib, nafaqat o'zlari i"l"Mii-tutganlarini, hattoki, ro'zg'orim, uyim, bola-chaqam deb 'i in lari tomonidan y ig'ilgan pullarni ham behuda xarjlab yuborganlar. Iwuulay hollar ayniqsa, sho'rolar tuzumi davrida u yoki bu kolxoz-"wozlarga kattalar, faollar kclganda ko'proq yuz beradi. Quyidagi l.ipar bandida ana shunday maishatlardan bezgan kelinning tilidan .1.!.koyat qilinadi:

Aktivlar kirdi boqqa,
To'ydilar qovurdoqqa.
F.rim tushgur landovur,
Pulim ketdi aroqqa.

Xalqimiz orasida ko'p xotin olish tilati va bunday g'ayriaxloqiy : .hlarga vijdotsiz erkaklargina ruiii qo'yganligi sir emas. Chunki ishonib o'zini bir umrga baxsh etgan xotin ustiga yana xotin olish har cjanday erkakning diliga mos kelmaydi. Buning uchun u or-nomusni, vijdonini oyoq osti qilishi, vijdon qiynog'ini his etmasligi lozim. Vijdoni pok, o'z so'zida turadigan erkak esa bunday tubaniikka bora

olmaydi. Quyidagi lapar bandida kelin tilidan vijdonini oyoqosti qili xotin ustiga xotin olgan erkak qattiq qoralanadi:

Yoqay desam, ho4 o'tin,
Buralib chiqar tutun.
Vijdonsiz erkak olar,
Xotin ustiga xotin.

Yuqorida aytilib o'tilganiday, laparlardagi hajviy mavzular faqat dangasalik, ishyoqmaslik, maishatparastlik, molparastlik kabi motivlar bilan chegaralanib qolmay, ba'zi hollarda insonlardagi tabiiy nuqsonlar ustidan ham kulinadi. Masalan, «Cho'tir va buqoq» lapari fikrimizning dalili bo'la oladi.

Laparda cho'tir buqoqning kamchiliklari ustidan kulib, uning bo'rtib turgan tomog'ini olti ming g'ishtni pishiruvchi ulkan xum- I donga o'xshatsa, cho'tirning yuzini esa ari uyasiga yoki chakichlangan patir yuziga qiyoslaydi:

Cho'tir: - Oxirat bozoriga -
Yuk bog'langan karvon, buqoq.
Olti ming g'ishtni pishirgan,
Betutun xumdon, buqoq.

Buqoq: - Arilarning uyasini -
Bet bu, deb aldar cho'tir.
Xuddi chakichlab chekilgan -
Patir, deb guldor, cho'tir.

Cho'tir va buqoq o'rtasidagi lapar aytishuv davom etar ekan, ular bir-birlarining nuqsonini groteskona bo'rttirishga intilishadi. Atoqli nemis faylasufi Gegel groteskni uch narsada ko'radi:

- tabiatning turli jabhalarini qo'shib, aralashtirib yuborish;
- mubolag'ada chegara bilmaslik;
- inson a'zolarini ko'paytirib yoki ularni haddan ortiq bo'rttirib yuborish.

- ... и к haqida ishimizning navbatdagi bobida batafsil fikr

МНИИИИИИ /

M.ni.i sliu nuqtayi nazardan, tahlil etayotganimiz laparga murojaat m il unda cho'tir va buqoq o'zlaridagi tabiiy nuqsonlarni haddan ... n .1. boshqa tabiiy narsalarga qiyoslab tasvirlaganliklarining inn i h bo'Mamiz. Mana shu narsaning o'zi laparning groteskli tasvirga ■ i ■' .L.uii'anligidan dalolat beradi. Chunki navbatdagi bandlarda cho'tir I и и I' и | i n xurjunga solingan oshqovoqqa o'xshatsa, cho'tirning yuzini !• ии |¹ нI ularning iziga va kungirador panjaraga o'xshatadi:

Cho'tir - Yelkasigaxurjun osgan,
Xurjunida oshqovoq.
Har biri chorak yetilgan,
Mirishkor dehqon, buqoq.

Buqoq: - Bu kecha qaylarda qolding,
Betlaring itning izi.
Panjara gulgun yuzingdan -
Ayladingmi or, cho'tir?

Cho'tir va buqoq bir-birlarini qay darajada hajv qilmasinlar, ularning so'zlarida samimiylik, hazilomuzlik bor. Shu bois ular bir-luriaridan ranjimaydilar. Chunki har ikkisi mavjud bo'lgan tabiiy nuqsonlar ustidan o'zgalar emas, balki ularning o'zlari kulmoqdalar. I)cmak, hajvda shaxsga tegish, ularni haqoratlash yo'q. Shu bois ham, lapardagi hajv o'tkir yumor, komiklik bag'ishlagan.

Xullas, hajviy lapardagi turli ijtimoiy illatlar, shaxsiy nuqson va kamchiliklar bevosita lapar aytuvchilar tilidan, ya'ni u yoki bu personajning vazifasini ado etayotgan shaxslar tomonidan aytiladi. Mana shuning uchun ham, hajviy laparlarning fosh etuvchilik vazifasi, komiklik tug'dirish imkoniyatlari boydir.

Demak, o'zbek xalq laparlarida keng tarqalgan mavzulardan biri hajv qilish bo'lib, u janrning hayotligini, ijtimoiy-estetik faolligini ta'minlashga xizmat qilgan.

Xalq og'zaki ijodida asarning ijro o'rni va shakli, ko'p hollarda, janrning taqdirini, yashovchanligini belgilash sabab bo'ladi. Shu

boisdan xalq laparlarining ijro shakllari haqida ham fikryuritish kerak bo'ladi.

Xalq og'zaki asarining ijro shakli uniag jonli yashash tarzini belgilashga imkon beruvchi hodisadir. Chunki ijro aktining har bifi shakli ana shu janrning muayyan tarixiy davrdagi yashash holatini anglatadi. Darhaqiqat, folklor janrining ijtimoiy hayot, kishilarning maishiy turmush darajasi, ana shu turmush tarzida muayyan janrning bajaradigan utilitar va estetik vazifalari davrlar o'tishi bilan o'zgarishlarga uchrab boradi. Mana shu nuqtayi nazardan qaralsa, o'zbek xalq laparlarining jonli yashash tarzi XX asrning 50-yillariga kelib keskin o'zgarishlarga uchradi. Bu davrga kelib hayotimizda radio, telvideniye kabi ommaviy axborot vositalarining chuqur o'rin olishi xalq laparlarining jonli yashashiga ham o'z ta'sirini o'tkazmay qolmadi. Qiz uzatar to'ylarida qizlar bazmi yoki ilgarilari «lapar kchasi» deb atalmish marosim hozir ham saqlanib qolgan. Ammo bu marosimda xalq laparlarini ijro etuvchi yoshlar keskin kamayib, ularning o'rnini professional san'atkorlar egallab ola boshladi. Natijada, xalq laparlarining jonli ijrosi asta-sckin so'nib. lining o'rnini san'atkorlar tomonidan ijro etiladigan yallalar, qo'shiqlar hamda o'vin va tomoshalar egallab oldi. Mana shuning oqibatida xalq laparlarining ayrim namunalarini. asosan, savol-javob tariqasida ijro etiladigan. muayyan darajada kuchli drammatizmga ega bo'lgan laparlar san'atkorlar repertuariga o'tib o'zlashdi.

Yuqoridagi hayotiy sabablarga ko'ra xalq laparlarining ijro shakllari ikkiga ajraldi:

1. Professional san'atkorlar repertuariga o'tgan xalq laparlari.

Bunday laparlar matni ilgari ommaviy ijro etilgan bo'lsa ham, biroq keyinchalik muayyan san'atkor repertuariga o'tgach, barqaroriashdi. Ulardan badihago'ylik yo'qolib, muayyan matn musiqa jo'rligida qat'iy birxilda ijro etila boshlandi.

San'atkor repertuariga o'tib o'zlashgan xalq laparlari asosan ikki ijrochi tomonidan ijro etilishga mo'ljallanganligi sababli ularni ba'zan bir erkak va bir ayol, ba'zan esa bir shaxsning o'zi tomonidan ikki kishi tilidan ijro etila boshlandi. O'zbekiston xalq artisti Rahima

Б ■,mi Б >v ;i, marhuma Tursunoy Mamedova, Gulshod Otaboyeva i .1 -I .1.1 alkorlar xalq laparlari asosida o'zlariga xos repertuarlar u ii.liljiki. ular ijro ctgan laparlar sof xalqona laparlarga mustaqil u iini silatida baholanishi lozim. Darhaqiqat, variantlilikning u .gm kclishi haqida professor T. Mirzayev quyidagilarni yozganida i" 1.1 liaqlidir: «Variantlarning yuzaga kelishining obyektiv sababi, bn .1 u hiilan. xalq og'zaki poelik ijodining tabiati bilan belgilansa, il ! пн hiidan tarixiy voqelik bilan izohlanadi. Folklorda variantlarning .1 .1.1 .1 "a kelishidagi obyektiv sababi birinchi planda turadi, chunki \ u i.iiiiilikning mohiyati ham ana shu orqali tushuntiriladi».

Variant va versiya kabi tushunchalar T. Mirzayev tomonidan keng .1 • 'liiinganligi sababli bu o'rinda ularni qaytadan takrorlab o'qishning li4 ill\o'q.

kmiqli rus folklorshunosi K. V. Chistov ham chexolimi D. Xolining I.I.1 lariga tayanib. variant yuzaga kelishi uchun folklor asari matnida \ u/aga keladigan uch xil o'zgarishni qayd etadi. Bular: kombinatsiya I'M in almashuv), kontaminatsiya (almashtirish) va konglobatsiya (1 .ki va yangi unsurlarning qo'shilishi).

Yuqorida ko'rsatilgan qonuniyatlar nuqtayi nazaridan o'zbek \a!q iaparlariga nazar tashlasak, ularning proffessional san'atkorlar n. pcrtuariga o'tib o'zlashgan shakllarida ham, ommaviy ijrodagi .bakllarida ham keng variantiashish mavjudligini ko'ramiz. Masalan, .1; joshingni qaro deydilar» laparlarning sof xalqona varianti bilan K.Mazohidova ijrosidagi varianti o'zaro qiyoslanganda asar matnida asosan bandlarning o'rni almashganligi, ya'ni kombinatsiya yuz berganligini ko'ramiz. Agar «Gulyor» to'plamida e'lon qilingan lapar variantini kuzatsak, unda dastlab qosh, kcyin ko'z, keyin yuz ta'riflanganligini ko'ramiz. R.Mazohidova variantida esa dastlab yuz la'rillangan:

Yigit: - Yuzingni qizil deydilar,
Yuzi qizil ukam, yor-yor.
Ko'rsat yuzingni, men bir ko'ray,
Jonim ukam-a, yor-yor.

Qiz: - Yuzimni ko'rib nima qilasiz,
Siz akajonim, yor-yor,
Yana akajonim, yor-yor,
Bozordagi shirmoy nonni-
Koimabmidingiz, yor-yor.

Ushbu banddagi kontaminatsion o'zgarishlardan yana biri xalq variantida yorning qizil yuzi qizil gulga o'xshatilgan boisa, san'atkor repertuarida yorning qizil yuzi shirmoy nonga o'xshatilgan.

Agar xalq variantlarida yorning qoshi birinchi bo'lib, tavsiflangan boisa, san'atkor variantida u ikkinchi bandda tavsiflangan. Ammo qoshga xos asosiy xususiyatlar liar ikki variantda ham aynan bir xil:

Yigit: - Qoshingni qaro deydilar,
Qora qosh ukam, yor-yor.
Ko'rsat qoshingni men bir ko'ray,
Zolim ukam, yor-yor.

Qiz: - Qoshimni ko'rib nima qilasiz,
Siz akajonim, yor-yor,
Yana akajonim, yor-yor,
Qaldirg'ochning qanotini-
Ko'rmabmidingiz, yor-yor?

Ushbu banddagi variantilikka xos xususiyat shundaki, xalq variantida qizga «jonim ukam» deb murojaat etilgan boisa, san'atkor variantida yorning noz-qarashmasini, jabr-zulmini bo'rttirish maqsadida «zolim ukam» deb murojaat etiladi.

Laparlarning xalq variantida uchinehi boiib yorning ko'zi ta'riflangan boisa, san'atkor variantida yorning sochi tavsiflangan. Soch tavsifi esa xalq variantida uehramadi. Shu boiz biz san'atkor ijrosidagi tavsifning o'zini keltiramiz, xolos:

Yigit: - Sochingni uzun deydilar,
Qora soch ukam yor-yor.
Ko'rsat sochingni men bir ko'ray,
Chilvir soch ukam-a, yor-yor.

Qiz: - Sochimni ko'rib nima qilasiz,
Siz akajonim. yor-yor,
Yana akajonim, yor-yor,
Soy bo'yidagi majnun tolni -
Ko'rmabmidingiz, yor-yor?

Ko'rinib turibdiki, yorning uzun va quyiga osilib turgan sochi soy
"yida silkinib turuvchi majnuntolga qiyoslannan.

San'atkor repertuaridagi laparda yorning ko'ziga berilgan ta'rif
bandda berilgan boisa, ommaviy ijrodagi laparda uchinchi
1. нчк1а. ya'ni qosh tavsifidan keyin kelgan. Lckin har ikki variantda
\orning ko'ziga berilgan ta'rif bir xil:

Yigit: - Ko'ringni shahlo deydilar.
Shahlo ko'z ukam, yor-yor.
Ko'rsat ko'zingni men bir ko'ray,
Zolim ukam-a, yor-yor.

Qiz: - Ko'zimni ko'rib nima qilasiz,
Siz akajonim, yor-yor,
Yana akajonim, yor-yor,
Tog'da ohu ko'zlarini,
Ko'rmabmidingiz, yor-yor?

Xalq laparlarining ikki ijro shaklini qiyoslash shuni ko'rsatadiki, ommaviy ijrodagi bir asar professional ijrochilar repertuariga o'tgach, muayyan o'zgartirishlarga uchraydi. Bu o'zganirishlar eng avvalo bandlar o'rnini almashtirish, ya'ni kombinatsion xarakter kasb etadi. Bundan tashqari, ayrim misralarni qayta takrorlash evaziga lapardagi cmotionsionallikni kuchaytirishga crishilgan. Masalan, qizningjavobidagi «sizakajonim,yor-yor» misrasi san'atkor ijrosida «yanaakajonim,yor-yor» tarzida ikkinchi bortakrorlanadi. Har ikki variantni solishtirganda ayrim kontaminatsion farqlar ko'zga tashlanadi. Masalan, «jonim ukam» birikmasi «zolim ukam» tarzida o'zgartirilgan.

Xullas, ommaviy ijrodagi xalq laparlari professional ijrochi repertuariga o'tgach, muayyan o'zgartirishlar yuz beradi va mana shu narsa ularni mustaqil variant sifatida baholashga asos bo'ladi.

O'zbek xalq laparlari sirasida shundaylari ham borki, ular faqat professional ijrochilar repertuari orqali turli joylarga tarqalgan va mustaqil mahalliy variant sifatida shakllangan. Masalan, «Suv bo'yida turgan yigit» misrasi bilan boshlanuvchi lapar 30-yillarda boshlab san'atkorlar repertuariga o'tib keng tarqalgan, Ushbu laparning Xorazm san'atkorlari repertuariga o'tib, o'ziga xos mustaqil variant kasb etganligi ma'lum. Masalan, uning namunalaridan biri professor S. Ro'zimboyev tomonidan yozib olingan va quyidagichadir:

Qiz: - Suv bo'yida turgan yigit,
Suvga nazar sulgan yigit.
Bilakuzugim olgan yigit,
Olibsan, ber bilakuzugim.

Yigit: - Suv bo'yiga borganim yo'q,
Bilakuzugingni ko'rganim yo'q.
Ko'rgan bersin bilakuzuging,
Olgan bersin bilakuzuging.

Laparlarning ommaviy ijrolardagi variantlarida yigit javobidagi misralar quyidagicha shaklda aytiladi:

Suv bo'yida turganim yo'q,
Bilakuzugingni olganim yo'q.
Ko'rganlar bersin bilakuzugingni,
Olganlar bersin bilakuzugingni.

Diqqat qilinsa, ommaviy ijrodagi lapar variantida yigit javobida mantiqiylik kuchli ekanligi ma'lum bo'ladi. Chunki qiz suv bo'yida turgan yigit deb murojaat etgan. Unga javoban yigit suv bo'yiga borganim yo'q desa, o'zaro moslik buziladi. Haqiqatan ham oshiq yigit suv bo'yiga borib, suvga boqib xayol surib turgan. Shu bois u qizga suv bo'yida turganim yo'q deb javob qaytarmoqda. Bu bilan u o'zining qizga bo'lgan muhabbatini, ishq savdosini yashirmoqchi bo'ladi. Biroq bilakuzugiyo'qolgan, ammoyigituni olganiyo'q. Yo'qolgan pichoqning

Mipi oltin deganlaridek, olgan bir kishi bo'lsa ham, gumon ming I. ishiga tushadi. Shuning uchun ham, yigit o'z javobida «ko'rganlar va olganlar» so'zlarini ko'plik shaklida qo'llagan. Bu orqali qizga oshiq haydo bo'lib yurgan yigitlarning ko'pligiga va ayni paytda qizning o'zi bilakuzukni ulardan biriga oldirganligiga achchiq qilib ishora qilgan. Iar holda laparning ommaviy ijro shaklida qiz va yigit o'rtasidagi aytishuvda mantiqiy izchillik kuehliroq saqlangan.

Navbatdagi bandda esa qiz yigitga do'q-po'pisa qilishga o'tadi. ПН band esa laparning ommaviy ijro shakllarida, xususan, Farg'ona \iuiysi shakllarida uchraydi:

Oiz: - Otangga avtib bildirtamon.
Tovoningdan tildirtamon.
Ijch yog'ochga ildirtamon,
Olibsan, ber bilakuzugim.

Yigit: - Otamga aytib bildirtaguy,
To von imdan tildi rt ag uy.
Uch yog'ochga ildirtaguy,
Olgan bersin bilakuzuging.

Qancha dag'dag'a qilmasin biror ish chiqishga ko'zi yetmagan qiz nihoyat yaxshi so'z bilan, sovg'a-salom berishni va'da qilib yigitni lydirmoqchi bo'ladi. Chunki u bilakuzugni yigit olganligini aniq biladi. qizning yaxshi so'zi va sovg'alar berishi haqidagi va'dalarini csiitgan yigit bilakuzugni qaytarishga ko'nadi. Bu bilan laparda ikki sevishgan yoshning taqdiri qo'shilajakligiga ishora qilingan:

Qiz: - Qator-qator nor beraman,
Norga qo'shib zar beraman.
Qo'shib-chopib pul beraman.
Olibsan, ber bilakuzugim.

Yigit: - Bundan uyga borabering,
Choy-poylarni qilavering.
Qarib ko'nglim olabering,
Kissamdadur bilakuzuging.

Xullas, san'atkor repertuariga o'tgan lapar keng tarqalib, turli xududlarda ham mustaqil variantlashgan. Xorazm vohasida ijro etilib kelingan yuqoridagi lapar fikrimizning dalili bo'la oladi.

Xalq o'rtasida «Naqilg'aysan» deb aytiluvchi savol-javobshaklidagi lapar keng tarqalgan boiib, lining mustaqil bir varianti Xorazmda «Ne deysan» deb yuritiladi. Ushbu lapar yigit va qiz o'rtasida aytilib, yigitning har bir savoliga qiz topqirlik bilan javob aytadi. Masalan:

Yigit: - Men bogingga bog'bon bo'lib,
Bog'ingga kirsam, ne deysan?
Tar ochilgan gullaringdan.
Bir dona uzsam, ne deysan?

Qiz: - Sening o'zing bog'bon bo'lib,
Bog'chamga kirgan vaqtingda.
Men o'zim bir gul bo'lib,
Bog'da ochilsam ne deysan?

Yigit: - Sening o'zing bir gul boiib,
Bog'da ochilgan vaqtingda.
Mening o'zim bulbul boiib,
Shoxingga qo'nsam, ne deysan?

Yigit bulbul boiib gul boiib ochilgan qizning baxtiga erishmoqchi ekanligini «shoxingga qo'nsam, ne deysan» deb bayon qiladi.

Shunda qiz bunga rozi emasligini, agar bulbul shoximga qo'nmoqchi bo'lsa, u kaptar boiib uchib ketajagini, ya'ni yigitning qoiiga tushmayajakligini bildiradi:

Oiz: - Sening o'zing bulbul boiib,
Shoximga qo'ngan vaqtingda.
Men bir kichik kaptar boiib,
Havoga uchsam, ne deysan?

Laparning Qashqadaryo, Surxondaryo variantlarida xuddi shu motiv sal o'zgacharoq obrazlar vositasida, ya'ni qizning soy

Uunnchugiga aylanib tutqich bermasligi shaklida, yigit tog" kaptariga avianib ta'qib qilajagi shaklida ifodalangan:

Yigit: - Sen soy chumchugi boisang,
Soylarga qarab uchsang.
Men tog' kaptari boiib,
Orqangdan quvib borsam,
Yor, unda na qilg'aysan?

Laparning shunga o'xshash yana bir variantini folklorshunos O.Sobirov 1961-yilda Mardonqul Avliyoqul o'giidan. 1971 -yilda esa Yusuf O'taganovdan yozib olgan. Bu variantdagi aytishuvda ham yigit va qiz turli qush, hayvon yoki o'simlik shakllaridagi obrazlarga aylanib, bir-birlarini ta'qib etadilar.

Laparning Xorazm variantida qizning kaptarga aylanib. uni quvajakligini bildiradi:

Yigit: - Sening o'zing kaptar boiib.
Havoga uchgan vaqtingda.
Men bir olgir lochin boiib,
Izingdan quvsam, na deysan?

B. Sarimsoqov keltirgan variant ham lochin va kaptar obrazlarining ishtiroki bilan yuqoridagi bandga o'xshashlik kasb etadi. Ammo bu variantning farqi shundaki, lochin obrazi olgir lochin tarzida, kaptar esa tog' kaptarini shunchaki quvmaydi, balki unga changal soladi. Masalan:

Yigit: - Sen tog'kaptari boisang, yor,
Orqamdan quvib yursang.
Men olg'ir lochin boiib,
Changalga olib qolsam,
Yor, unda na qilg'aysan?

Yigit tomonidan berilgan javobdan keyin laparning Xorazm variantida qiz yovshon o'simligiga aylanib qutilajakligini aytadi. Yigit

qizga javoban tovshon kemiruvchisiga aylanib, yovshonning tomirini qirqajakligini bildiradi:

Qiz: - Sen olg'ir lochin boiib,
Izimdanda quvgan vaqtingda.
Men bir katta yovshon boiib,
Qumlarga bitsam, ne deysan?

Yigit: - Sen bir katta yovshon boiib,
Qumlarga bitgin vaqtingda.
Men bir ulli tovshon boiib.
Dipingni qirqsam, ne deysan?

Mazkur laparning o'zga variantlarida bu obrazlar uchunmavaydi. Mana shu narsaning o'zi ko'rsatib turibdiki, laparning Xorazm varianti o'zgacha yo'nalishda ijodiy rivojlantirilgan. Shuning uchun ham quyidagi misralar boshqa variantlarda yo'q:

Qiz: - Sen bir katta tovshon boiib,
Dipimni qirqqan vaqtingda.
Men giyoh cho'pi boiib,
Qumlarga singsam, ne deysan?

Yigit: - Sen bir giyoh cho'pi boiib,
Qumlarga singgan vaqtingda
Men qo'ylarga cho'pon boiib,
Axtarib topsam, ne deysan?

Tinglovchi yigit va qiz o'rtasidagi aytishuvning shiddati, ular aylanmoqchi bo'lgan obrazlarning bir-biriga zidligi hamda bir-biriga kushanda ekanligidan hayron deb turganda, qiz o'zining hayratlanarli topqirligi bilan aytishuvni davom ettiradi:

Qiz: - Sen qo'ylarga cho'pon boiib,
Axtarib topgan vaqtingda.
Men bir boyning qizi bo'lib,
To'rda o'tirsam, ne deysan?

..ilimga yoyilib o'tlab yurgan qo'ylarning har qanday giyoh
' b'< pmi topib yeyishi aniq narsa. Shunga qarab ma'shuqaning oshiq
i-I qibidan qochib qutilishga imkoni qolmabdi, degan fikrga kelamiz.
\\ninio qizning boy qiziga aylanib, to'rda o'tirishi. cho'ponning esa
.....yetishga chorasi yo'qligini yana bir karra his etamiz. Shunda
N i"ii ham qiz savoiiga yarasha javob qaytaradi:

Yigit: - Sen bir boyning qizi boiib,
To'rda o'tirgan vaqtingda.
Men bir boyning o'gii boiib,
Sovchi yuborsam. ne deysan?

Yigitning javobidan keyin endi aytishuv nihoyasiga yetibdi. degan
iwilga kelamiz. Ammo bu xayolni qizning topqirligi, hozirjavoblighi
piu/hga chiqaradi:

Qiz: - Sen bir boyning o'g'li boiib,
Sovchi yuborgan vaqtingda.
Mening o'zim kasal boiib,
Dard chekib yotsam. ne deysan?

Qdatda, bcmor yotgan qizga sovchi yuborilmaydi. Mabodo
btlmasdan sovchi kelgan vaqtda ham sovchiga javob berilmaydi.
Alana shu paytda yigit topqirlik bilan tabibga aylanadi va qizni ta'qib
etishda davom etadi:

Yigit: - Sening o'zing kasal boiib.
Dard chekib yotgan vaqtingda.
Men bir katta tabib boiib,
Dardingni bilsam. ne deysan?

Laparning Xorazm variant! toia mustaqillikka erishgan variant
hisoblanadi. Chunki giyohga aylangan ma'shuqani cho'ponga aylanib
topish, boyning qiziga aylangan ma'shuqani boyning o'giiga aylanib

sovchi qo'ydirish, qattiq bemorga aylangan qizni katta tabibga aylanib davolash kabi motivlarni laparning boshqa mahalliy variantlarida uchrata olmaymiz. Shunga ko'ra laparning yechimi ham o'ziga xos va betakrordir. Ma'shuqaning ko'rpaga aylanishi, oshiqning shu ko'rpaga kirishi bilan lapar yechimi muvaffaqiyatli yakunlanadi. Ma'shuqa javobsiz qoladi, oshiq esa uning vasliga erishadi:

Qiz: - Sen bir katta tabib boiib,
Dorini bergan vaqtingda,
O'z-o'zimga duo o'qib.
Ko'rpaga singsam, ne deysan?

Yigit: - Sen o'zinga duo o'qib,
Koi'paga singgan vaqtingda,
Mening o'zim kuyov bo'lib,
Ko'rpangga kirsam, ne deysan?

Ushbu laparning professor B.Sarimsoqov keltirgan namunasida qiz va yigitning metamorfozik shakl lari boshqacha yo'nalishda davom etadi. Masalan, ma'shuqa olg'ir lochin bo'lib, tog' kaptariga changal urmoqchi bo'lganda, oshiq mergan bo'lib, uni otib olmoqqa shaylanadi. Shunda ma'shuqa bog'da qizarib pishib turgan anorga aylanib qutulmoqchi bo'ladi. Oshiq esa bog'bonga aylanib, anorni uzib olmoqchi bo'ladi. Pishib turgan anorni bog'bon bo'lib uzib olish mohiyatan oshiqning ma'shuqa visoliga yetishganligidan dalolat beradi. Shunday yechim bilan lapar nihoyasiga yetadi. Chunki, ma'shuqa yigitning savoliga javob topa olmaydi:

Qiz: - Sen mergan ovchi bo'lsang,
Miltiqda otib olsang.
Men bog'da anor bo'lib,
Qizarib pishib tursam,
Yor, unda na qilg'aysan?

Yigit: - Sen bog'da anor bo'lsang,
Qizarib pishib tursang.

Men yurgan bog'bon bo'lib,
Bittalab uzib olsam,
Yor, unda na qilg'aysan?

I >< mak, «Ne deysan?» yoki «Na qilg'aysan?» deb savol-javob i n I'l.t aytiluvchi xalq laparlari professional san'atkorlar repertuariga

- ■ n^l ularning estetik didi, dunyoqarashi, so'zamolligiga qarab mill yu'nalishlarda rivojlantirilgan. Biroq mazkur laparning barcha M. ili.illiy variantlarida ham yechim qizning javob topa olmasiigi va il I i \oshning visoliga yetishuviga ishora qiluvchi javoblari bilan ■, il unlangan. Fikrimizning dalili sifatida O.Sobirov e'lon qilgan < In' pon bilan qiz » laparining yechimini keltirish mumkin:

Qiz: - Katta ajdarho sen bo'lsang,
Azroiling men boiib,
Joningni olsam. qaytasan?

Yigit: - Azroilim sen bo'lsang,
Xudoyi taolo men bo'lib,
Buyruq qilsam, qaytasan?

Qiz ay lanmoqchi bo'lgan diniy-mifologikobrazAzroil boiib, uning (hangalidan hech bir banda, hech bir jonzot qutila olmaydi. Shunga ko'ra, yigit endi javob topa olmasa kerak deb o'ylash mumkin. Lekin, vigit mantiqan aytishuviga yakun yasovchi metamorfozik obrazga murojaat qiladi. Bu olio taoloning o'zi edi. Faqat ollo-taologina barcha mavjudotning ustidan hokimi mutloq. Azroil ham xudoning hukmini ado etuvehi farishta. Shu bois qiz javob topa olmay qoladi va taslim bo'ladi. Uning taslim boiishi esa laparga o'ziga xos mantiqli yechim bag'ishlaydi.

Xullas, savol-javob shaklidagi laparlar san'atkorlar repertuarida ijodiy rivojlantirilib to'ylar, sayl va bazmlarda jonli ijro etilib kelinmoqda. Bundanshunday xulosaga kelishmumkin. Xalq laparlarini to'ylarda ijro ctish an'anasi so'ngach, uning ayrim namunalari professional san'atkorlar yoki folklor ansambllari repertuariga o'tib

o'zlashib yashamoqda. Demak san'atkorlar yoki folklor ansambllar ayrim folklor asarlarining hozirgi paytda jonli ijrosini ta'minim vositasiga aylanib qoldi.

Xalq laparlarining qizlar bazmida-iapar kechasida ijro etilma qolishiga bir nechta sabablar bor.

Birinchisi-maishiy hayotimizga, marosim va sayllarimizgt professional san'atning keng kirib kelishi. Mana shu jarayonda to'y marosimlardagi yor-yor, oMan kabi lapar janri ham ijro etilmay qoladi.

ikkinchisi-milliy marosimlarimiz va tantanalarimizdagi milliy an'analar, aytim. tomosha va o'yinlarimizning cskilik qoldiqlari deb tashviq qilish siyosati. Riming oqibatida ko'pchilik, yosh avlod qadimiy qo'shiq va laparlarimizdan kcchib. professional san'atga yuz tutdilar.

Uchinchisi-xalq orasida lapar aytuvchi mohir ijrochilarning olamdan o'tish) va lapar aytish an'alarining sekin-asta unutila borishi.

Xulosa qilib aytganda, qizlar bazmida lapar aytish an'anasining so'nishi professional qo'shiqchilikning keng o'rin olishiga sabab bo'ldi. Bu jarayonda faqat professional san'atkorlar repertuariga o'tib o'zlashgan laparlargina saqlanib qoldi va mazkur janrning jonli ijroda yashashini ta'minladi.

2. Ommaviy ijro shaklida saqlanib qolgan laparlar.

Laparning ommaviy ijro shakli so'ngaeh. ilgari qizlar bazmida jonli ijro etilib kelingan laparlar turli to'plamlarda, folklorshunoslar tomonidan to'plangan manbalarda. arxivlardagina saqlanib qolgan.

Keng omma ijro etgan laparlar ijrosi an'anaviy boshlama band bilan boshlangan. Ana shundan keyin yigitlar va qizlar o'rtasida galma-gal turli mavzu hamda mazmundagi to'rtliklar avtilayergan. Ularda muayyan mavzuni izchil davom ettirish, savollarga javob qaytarish shart emas. Ishqilib lapar ijrosi paytida har bir tomon o'zi bilgan to'rtlikni tez fursatda ijro etib, lapar aytish jarayonini to'xtatib qo'ymasa bo'lgani. Mana shuning uchun ham ommaviy ijro etilgan xalq laparlari terma xarakteriga ega. Masalan, «Oq olma, qizil olma» to'plamiga kirgan aksariyat laparlar buning yorqin misoli bo'la oladi:

1 igit: - Qizlarjon tomga qo'yodir bo'zini,
Savdogarga ko'rsatodir o'nmi.
Savdogar savdo qiiadir mol uchun,
Yigitning topgan moli qizlar uchun.

Qiz: - Daryoning naryog'ida hayhaylagan,
Qamchining sopiga zar boylagan.
Qamchisini qayirib otga solgan,
O'zyorini yomoniab xatga solgan.

n b iima-navbat aytilgan ushbu bandlar o'zaro na mavzu.

■ ■ ■ mi ниш jihatidan bog'langan. Uiar to'la mustaqil bandlardan a...i и hn'iib. har ikki tomon ularni o'z vaqtida ijro etib, lapar tn i i .li. jarayonini davom ettirishga xizmat qiladi, xolos. Bunday ini ,ll.ii «Gulyor» Farg'ona xalq qo'shiqlari to'plamida ham ko'plab

T In . i \ dl.

Qiz: - Tayg'inchoqqa ot solganda toyishadi,
Ustidagi egar-jabduq mayishadi.
Qiz tanlashga elimizga nega kelding,
Qalin uchun qovurg'ang qayishadi.

^git: - Poyga kuni chopganim ola pakki,
Elimizda maqtanib, qilding chakki.
Gapga chechan qizlar turib oMan aytsa,
Unga javob topolmay ycrsan dakki.

Xullas, ommaviy ijro shaklidagi ijrochilik 60-yillardan boshlab .isia-sekin so'na boshladi. Flozir esa bu shaklda ijro etiluvchi xalq laparlarini mutlaqo uchratib bo'lmaydi. Ammo folklorshunoslarimiz ..'()-50-yillar mobaynida ommaviy shaklda ijro etilgan laparlarning go'zal namunalarini yozib olib, ularning yaxshi namunalarini to'plamlarda e'lon qilganliklari sababli xalq laparlarining bunday ijro shakli ham mavjudligi haqida bahs yuritmoqdamiz.

Endilikda istiqloq sharofati bilan milliy qadriyatlarimizga keng yoilar ochilayotgan bir paytda shoyadki to'ylarimizda lapar aytish

an'analari yana qaytadan tiklansa, xalq laparlari qizlar bazmini qizdirish, unga jo'shqinlik va quvonch bag'ishlash bilan birga katta tarbiyaviy vazifa ham bajaradi. Chunki lapar kuylash yigit va qizlarni o'zaro halol so'zamollik qilish mahoratini egallashlariga imkon beradi. Qolaversa, yigit va qizlar o'rtasidagi intiq munosabatlarni nozik ishoralar bilan ifodalashga imkon bergan. Demak, lapar aytish jonli an'anasi marosimga musiqiy-emotsional ruh bag'ishlash bilan bir qatorda katta ma'naviy, axloqiy-tarbiyaviy vazifa ham ado etadi.

Xalq laparlarining mavzu doirasi va ijro shakllari yuzasidan yuqorida aytilgan fikr-mulohazalar umumlashtirilsa, quyidagicha xulosalarga kelish mumkin:

1. Xalq laparlari asosan yigit va qizlar tomonidan ijro etilganligi va nikoh to'ylarining qizlar bazmida aytilganligi sababli ularda ishq-muhabbat mavzuyi yetakchilik qiladi. Mana shu yetakchi va doimiy mavzu doirasida vafo-sadoqat, bevafoqlik, hijron, armon, visol quvonchlari, ayrilish tashvishlari, g'am-anduh kabi hayotiy mavzular kuylanadi. Bu mavzular goh yigit tomonidan, goh qiz tomonidan tilga olinadi.

2. Xalqlaparlaridahajviymavzularhamkengishlangan.Kishilardagi tabiiy nuqsonlardan tortib, ularning xarakteriga xos ishyoqmaslik, dangasalik, andishasizlik, uyatsizlik, insofsizlikvayulg'ichlikkabi illatlar ustidan kulinadi. Bunday xajviy mavzular xalq laparlarining ijtimoiy-g'oyaviy vazifasini, ularning faolligini oshiradi va katta tarbiyaviy vazifa ado etadi.

3. Xalq laparlari uzoq tarixiy taraqqiyotni bosib o'tdi. Mana shu jarayonda uning ijro shaklida ham turlicha o'zgarishlar yuz berdi. Asrimizning 50-60-yillaridan boshlab xalq hayoti, to'y va boshqa marosimlariga, bayram hamda sayllariga professional san'at kirib keldi. Mana shuning oqibatida to'ylardagi, sayllardagi laparlar o'mini professional qo'shiqchilik egalladi. Xalq o'rtasida keng ommaviy ijro etilib kelingan laparlarning ayrimlari professional artistlar hamda havaskor xonandalar ijrosiga o'tib o'zlashdi. Natijada, xalq laparlarining professional san'atkorlar ijrosidagi shakli vujudga keldi. Bunday ijrodagi laparlar musiqajorligida ijroetilishidan tashqari nisbiy barqarormatnlarga asoslanadi va ijro jarayonida badihago'ylik uchramaydi. San'atkorlar

iirosidagi laparlar ommaviy namoyishlar tufayii keng variantlashgan. Masalan, Xorazm kabi mahalliy variantlari yuzaga kelib, ularning har biri ham san'atkor yoki havaskor xonandalar tomonidan kuylanadi.

4. Xalq laparlarining ommaviy ijro etilgan shakllari ham mavjud bo'lib, ular hozir lapar kuylash an'anasi so'ngach, ijro etilmay qoldi. I ekin laparlarning matnlari turli to'plamlarda, folklor arxivlari va to'plovchilarning daftarida saqlanib qolgan.

JANR POETIKASI

Xalq laparlarining badiiyati nazariy jihatdan bu-janr poetikasi lii-makdir. Binobarin, xalq laparlarida voqelikning o'ziga xos tarzda aks etishi, obrazlar tizimi va obrazli ifoda vositalari, lirik konflikt va uning in'ikosi, she'riy shakl muammolari bevosita lapar janrining poetik xususiyatlarini tadqiq etishini tashkil etadi. Shuning uchun ham janr kategoriyasi folklor asarlari poetikasini yoritishda eng muhim va belgilovchi nuqta sanaladi. Bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, istalgan matnning poetikasini tahlil qilish ana shu matn mansub bo'lgan janr badiiyatini yoritishga olib keladi.

O'zbek xalq laparlari badiiyati haqida so'z ketar ekan, eng avvalo, bir narsani-laparlar badiiyatini tadqiq etish tarixi haqida bir og'iz to'htalmay o'tib boimaydi. Shu jihatdan qaralsa, o'zbek xalq laparlari haqida ozmi-ko'pmi mulohazalar bildirgan Elbek, F. Fitrat, M.Alaviya va B.Sarimsoqovlar mazkur janrning badiiyati haqida deyarli to'xtalmaganlar. Bunga sabab, birinchidan, ular mazkur janr haqida umumiy tarzda axborot berishni nazarda tutgan bo'lsalar, ikkinchidan, u paytlarda muayyan janrlar poetikasini tekshirish tajribasi hali folklorshunosligimizda u qadar keng urfboimagan edi. Shu bois bizning xalq laparlari badiiyatiga oid fikr-mulohazalarimiz ana shu yoidagi dastlabki izlanishlar sifatida qaralishi lozim.

Ma'lumki, har bir janrning tasvir hamda ifoda imkoniyatlariga qarab real voqelik turli janrlarda turlicha nisbatlarda aks etadi. Bu narsa adabiyotshunoslikda umumiy tarzda janr imkoniyatlari deb yuritiladi. Xuddi shu jihatdan laparlarga murojaat etsak, mazkur janrning o'ziga xos qamrov imkoniyatlari mavjudligini ko'ramiz.

Eng avvalo, shuni aytish kerakki, lapar xaiq lirikasining mustaqil janri bo'lib, u voqelikni shaxsning oniy kechinmalari orqali aks ettiradi. Lapar ikki shaxsning o'zaro muloqat (dialog)i shaklida ijro etilganligi sababli oniy kechinma miqyosi ham odatdagi lirik qo'shiqlar qamroviga nisbatan kengroq bo'Madi. Bundan tashqari, kechinma ko'p hollarda, o'zaro bir-biriga zid xarakterga ega bo'ladi. Ijrochilar bcvosita so'z. xatti-harakat, mimika yordamida o'zlarining qalb kechinmalarini tomoshabinlar (tinglovchilar) oldida bayon etishlari bilan laparlar muayyan darajada dramatik turga o'xshab ketadi. Chunki so'zlar vositasida ifodalangan kechinmalar bcvosita ijro paytidagi zamon bilan hamnafas yangraydi. Bu xususiyat ham drama turiga oid janrlarga xos xususiyat sanaladi.

Lapar ijrochilari (yigit va qiz, ayol yoki erkak) ijro paytida ilgaridan o'zlariga ma'lum bo'lgan, aytib yurgan matnlarni kuylaydilar. Ilgari, ya'ni lapar janri eng gullab-yashnagan davrlarda, lapar aytuvchilar vaziyatga moslab yangi-yangi lapar bandlarini badcha yo'li bilan yaratganlar. Shu yo'l bilan lapar janri har bir bazm yoki saylda, bay ram va tantanalarda yangi-yangi namunalar bilan boyib borgan. Kcyinchalik iapargo'ylarning kamayib ketishi, janr ijrosida ko'proq an'anaviy bandlarni kuylash, asta-sekin ijro jarayonida badehago'ylikning, dcmakki, ijodiylikning so'nishiga olib keldi. Mana shundan keyin lapar ijrochilari lapar kechalarida o'zlari bilgan an'anaviy namunalarga murojaat eta boshladilar. Masalan, quyidagi lapar bandi rnavjud manbalarning barchasida aynan bir xil mazmun va shaklda keltiriladi:

Qiz: - Daryoning naryog'ida bir tup g'o'za,
 U g'o'zaning tagida oltin ko'za.
 Jon yanga, jonim yanga, arzim sizga,
 O'ynashga ruxsat bering qora ko'zga,

Ushbu an'anaviy lapar misralarini qachonlardir ijodkor laparchi yaratgan. Keyinchalik bu inisralar o'zga ijrochilar tomonidan yodlab olinib, muayyan vaziyatvasharoitlardahecho'zgartirilmaykuylanaveradi. Keyingi davrlar laparchilik an'anasida yuzaga kelgan bunday holat bizga quyidagicha xulosaga kelish uchun asos bo'la oladi.

Hirinchisi-lapar aytish bazmga ernotsionai ruh bag'ishlash uobarida yoshlar o'rtasida bir-birlanga o'z diWanm, dilda yashirinib „i-m orzu-armonlarini bayon etishga ham imko_n beradi. Mana Imndan kelib chiqsa, yuqoridagi lapar matni yigit va qiz o'rtasida ixborot berish hamda uni qabul qilib olish vaziiiasim_ado etadi.

Ikkinchisi-lapar aytuvchi shaxslar ijro paytida ink axborotm bir- | „, i_ar_iaoa shunchaki yetkazuvchi va uni qabul qilib oluvchilargina emas. I dir ayni paytda o'zlarining diUaridagi tuyg'ularm ha_m tayyor matnlar \ i isilasida ifodalovchilar hisoblanadilar. Chunki ular muayyan sharoit v i vaziyat, qalb kechinmaiarining da'vatiga qarab _matn tanlaydilar. i'miangan an'anaviy matn esa ijrochining his-tuyg'ulari bilan yo'gTilib : „;umiav o-zuacha mohiyat. ohang va ta'sirchanhk kasb etadi.

Yuqorida kcliirilgan misralarga jiddiyroq anam_lyal bering. Unda „,■/ sevgan yigiti bilan uchrasha olmayotgan. dill Injron azobida qon I'Jloanqiznini! nolasi yashiringan. Darhaqiqat. o'zbck xunadonlarida ■'i/.nTng vurish-turishidan, xatti-harakatidan ota-ona va yangalar " tbardor bo'lishgan. Yanga-akaning xotmi esa ko'pincha qayni-singil Mian sirdosh bo'lgan. Xalq.mi/ga xos bo'lgan ana shu milliy kalorit lapar misralarida o'z ifodasini topgan. Shuning uchun ham qaym- / ■„vml haddi siu'ib o'z yangasidan sevgan yigiti bilan visol damlariga \ ettsh°a ijoz-aI'so'ramoqda. Demak, lapar aytuvchil_ar ijro jarayonida :z rollni sidqidildan ado etayotgan mohir aktyorlarga o'xshab ketsalar ham biroq ijro etayotgan matnlarning o'z dardlanga, kechinmalariga mosiiniga qarab ularga o'xshata olmaymiz. Ular ijro jarayonida har bir an'anaviy matnni ham ijodiy o'zlashtinb, unga o'zlarining qalb qo'rlarini to'kib, qaytadan hissiy idrok etib kuylaydilar. Shu bois ham lapar ijrosi paytida aytilgan har bir an'anaviy matn to'ia ma'noda original matn sitatida jaranglaydi.

°Quyidagi lapar matni oshiqi beqaror yigit tilidan butunlay betakror dil izhori sifatida yangraydi:

- Lapar aytib ishqingizda kuyaman, y_or,
 Laparni aytib-aytib bo'laman zor.
 Laparni sizga ma'qul qilaman deb,
 Doimo xalq ichida bo'laman xor.

Lapar misralaridan ina'ium boiadiki. oshiq yigit lapar aytib. o'z sevgisiga beparvo qizni maftun etaman deb el-xalq ichida kulgiga, ta'na-malomatga qoladi. Agar lapar ijrochisining tabiiy holati, kechinmalari va xatti-harakati lapar mazmuniga mos kelmasa, unday ijroning tinglovchilarga ta'siri, lapardagi misralar qatidan joy olgan otashnok mchr, dil harorati ko'ngildagidek bo'lmaydi. Bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, laparda lirik qo'shiq. yor-yor, kelin salom kabi xalq lirikasi janrlaridan farqli o'laroq ijro jarayonida ijrochi va ijodkor shaxsiyati tamoman birlashib kctadi. Demak, laparlarda lirik qahramon obrazi faqat lirik ijrochi shaxsiyati orqali namoyon bo'ladi.

Xalq laparlarida voqelikni aks etishi miqyosi haqida gap ketganda, eng avvalo. janrning mavzu doirasidan kelib chiqib fikr yuritish lozim. Chunki mavzu doirasi xalq laparlarining mazmuniy qamrovini belgilovchi mezon hisoblanadi. Mana shu jihatdan qaralsa, laparlarda oshiq va ma'shuqa o'rtasidagi turli munosabatlar; vafodotiik va bevafolik, visol sururi va ayriliq azoblari, orzu-umid va cheksiz armon kabilar aksariyat laparlarning mazmuniy qamrovini tashkil etsa; hajviy laparlarda dangasalik, beodoblik. yolg'onchilik, nopoklik kabi ijtimoiy illatlarni tanqid qilish bilan birga tabiiy nuqsonlarga ega bo'lgan shaxslar o'rtasidagi komik xarakterdagi aytishuvlar kabi mazmuniy qamrov doirasini tashkil etadi. Yuqorida qayd etilgan hayotiy mazmun qamrovi janrning imkoniyatlari bilan shartlangan holda oniy kechinmalar sifatida ifodalanadi. Chunki xalq laparlarida keng epiklik, batafsil tasvir kabilar uchramaydi. «Yor, nimalar devdim sizga» lapari fikrimizning dalili bo'la oladi.

Laparda ma'shuqaning oshiq yigitga noz-adolari, da'vat va topshiriqlari. yigitning qizga bergan javoblari ifodalangan.

O'z sevgilisining barcha talabalarini so'zsiz bajarishidan mamnun bo'lgan qiz o'srna olib keiishi haqidagi iltimosni eslatish bilan lapar boshlanadi:

Qiz: – Yor, nimalar devdim sizga.
Yana nimalar devdim sizga,
O'smalar oling vqva, yor, bizga.

Qizning talabidan mamnun bo'lgan yigit sevgilisining o'sma qo'yib, yanada go'zal va nazokatli bo'lishini aytib, uning talabini so'zsiz bajarajakligini bildiradi:

Yigit: – O'smalar qo'yvolib, qo'yvolib,
Uchirib kelasiz-a, yor, bizga,
Kuydirib kelasiz-a, yor, bizga.

O'z talablarining so'zsiz amalga oshishini bilgan qiz yoriga yana boshqa bir talab qo'yadi:

Qiz: - Yor. nimalar devdim sizga,
Yana nimalar devdim sizga,
Atlaslar oling voya, yor. bizga,
Atlaslar oling voya, yor. bizga.

Yigit: - Atlaslarni kiyvolib, kiyvolib,
Qilpillab kelasiz-a, yor, bizga,
Lovillab kelasiz-a, yor, bizga.

Mana shu tariqa lapar qizning yigitga qo'ygan talablarini bildirishi, ana shu talablarning bajarilishi tufayli ma'shuqaning yanada go'zal va latofatga to'lishini ifodalovchi oshiqning dil so'zlarini bayon etishdan tashkil topgan. Laparda aks etgan yigit va qizning o'zaro muloqoti, makon va zamoni o'zgarmaydi. Chunki lirik makon va zamon lirik qahramon kechinmasi miqyosi doirasida amal qilish na faqat xalq lirikasi, balki yozma she'riyat uchun ham bir xilda amal qiluvchi qonuniyatdir.

Xalq laparlaridagi obrazlar tizimi ham o'ziga xos bo'lib, ushbu tizimni oshiq, ma'shuqa, ularning ota-onasi, raqib (ag'yor), yalqov, mehnatsevar inson va tabiiy nuqsonga ega bo'lgan shaxslar tashkil etadiki, bu narsa janrning hayotiy qamrov doirasi bilan bog'liqdir. Chunki laparda aks etmagan hayotiy mavzu bilan aloqadorobrazlarning janr tarkibiga kirishiga imkon bo'lmaydi.

Laparlardagi obrazlar tizimi haqida biz umumiy tarzda fikryuritdik. Aslida har bir jamlovchi obraz o'z ichida turli-tuman xarakterdagi

obrazilarni qamrab oladi. Masalan, oshiq vafodor yoki bevafo bo'lishi mumkin. Ma'shuqa ham har xil bo'ladi. Ota-onalar obrazi ham xuddi shunday. ya'ni ikki yoshning sevgisiga xayrxoh yoki qarshi bo'lishi mumkin. Shu jihatdan qaralsa, xalq laparlaridagi obrazlar tizimining doirasi keng va rang-barangdir. Masalan, quyidagi lapar bandida o'z ma'shuqasini yor deyishga uyaladigan bevafo oshiq obrazi haqida so'z yuritilgan:

Vigil: – Daryoning u yuzida minoraman.
Yugurib borib ininoraga suyolaman.
Ichi zarrin sirti kimiush piyolaman.
Men seni \or degani uyolaman.

Quyidagi lapar bandida esa qizning yigitga turmushga cliiqishcian norozi ona obrazi haqida kuylanadi:

Vigil: - Daryoning naryog'ida shaftolizor,
Shaftolizor tagida qizlar bozor.
Otangiz berar bo'Isa. biz xaridor.
Onangiz tillaridan xudo bezor.

Xulosa qilib aytganda, laparlardagi obrazlar tizimi o'ziga xos bo'lib, ularning barchasi lirik konflikt yeehimida, lirik voqealar rivojida faol ishtirok etadilar. Shu bois xalq laparlari jo'shqin, tinglovchini maftun etadigan bir tarzda ijro etiladi.

Yuqorida lirik konflikt atamasini ishlatdik. Binobarin, laparlardagi konflikt va uning yechimi haqida qisqacha to'xtalib o'tish joiz ko'ymdi.

Lapardagi konflikt yigit va qiz, yigit va qizning ota-onasi, yigit hamda qizga oshiq bo'lgan raqib, aldangan qiz va uning yori, mehnatsevar inson va yalqov shaxs, tabiiy nuqsonga ega bo'lgan shaxslar (masalan, cho'tir va buqoq) kabilar o'rtasidagi zidciyatlardan tashkil topgan.

Ijrochilarning keskin ikki qutbga aloqadorligi, lirik konfliktning ana shu tomonlar o'rtasida keskin kechishi xalq laparlarining dialogik nutq shaklida ijro etilishiga sabab bo'lgan.

Nutqning ikki shaxs o'rtasida savol-javob, bahs-munozara tarzida kechishi tinglovchilardamazkurjanrga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi. Chunki ikki lirik obrazning dramatismga to'la qalb kechinmalarini butun jo'shqinligi. ziddiyatliligi bilan ifodalash tinlovchilarning diqqat-e'tiborini. fikri-zikrini cho'lg'ab olishi tabiiy holdir. Shuning uchun ham, dialogik nutq shakli lapar janrining yetakchi kompozitsion usuli, bosh estetik tamoyili darajasiga ko'tarilgan.

Lapar ijrochi lari bo'lmish yigit va qiz ayni paytda beqaror oshiq-mash'uqalar qiyofasida bir-birlari bilan aytishadilar. Bu aytishuvda yigit ma'shuqaning hajrida zoru sargardon yurgan oshiq sifatida cvgilisining vasliga erishish uchun lozim bo'lgan narsa va shartlarni majoziy yo'lda savol berish orqali ifodalaydi. Qiz ham berilgan savolga majoziy yo'l bilan javob berish orqali visolga erishish mutlaqo inkonsiz narsa ekanligini ma'lum qiladi. Mana shu tariqa xalq laparlarida andisha, hayo pardasiga o'ralgan ikki qalb o'rtasidagi jonli, haroratli muloqot yuzaga keladi.

O'zbek xalq laparlaridagi dialog hamma vaqt ham savol va javob mriqasida kechavermaydi. Ayrim laparlarda oshiq va ma'shuqa o'rtasidagi lirik muloqot dilkash bir hamdardlik, o'zaro mehribonlik k ay f i y at I a r i n i ham ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, Xorazm iaparlaridan keltiriladigan quyidagi bandlar fikrimizning dalilidir.

Oiz: - Egnimda ko'ylagim gullari yitti,
Ko'pirda sevgilim keynimdan yetdi.
Ro'molim qaytarib yuzimdan o'pdi,
«O'pma» degan edim, qahr etib ketdi.

yigit: - Botinkang o'kehasi saza beradi,
So'zlagan so'zlaring maza beradi.
Kelmay-kelmay bir keluvdim yoningga,
«O'pma» deganlaring azob beradi.

Sog'inch azobidan zada bo'lgan oshiq o'z yorini ko'prik ustida uchratadi va uning ro'molini qayirib yuzidan bo'sa oladi. Bundan o'zgalar xabardor bo'lib qolishidan xavotirlangan qiz yigitga «o'pma»

deydi. Mana shu birgina so'zdan xafa bo'lgan yigit sevgilisining rahmsizligidan zorlanadi. Lekin qiz ham yigitni intiqlik bilan kutgan, ammo o'zidagi bu holatni pinhon saqlaydi. Chunki haqiqiy ishq pinhona yonish, pinhona visol bilan maroqli.

Lapardagi holat, vaziyat ikki yoshning baxtii umr kechirishlariga, bir-birlariga vafodor bo'lishlariga xayrixohlik ruhi bilan sug'orilgan. Shu bois ular uchrashgan makon ramziy detal bilan aloqador. Chunki ko'prik bir-biridan ayri boigan ikki qirg'oqni tutashtiruvchi, bog'lovchi vositadir. Binobarin, yigit va qizning uchrashuvi ko'prik ustida yuz beradi. Demak, ular bir-birlarini sevadilar, ayriliq azobidan esa zada boiganlar. Shunga qaramay ma'shuqa o'z oshig'iga «o'pma» deb e'tiroz bildiradi. Bu hukm oshiqqa. uning samimiy muhabbatiga qarshi aytilgan e'tiroz emas, balki xalqimizning milliy ruhiga xos ibo va andisha yuzasidan aytilgan so'z edi. Mana shuning uchun laparning navbatdagi bandida qiz o'z iqrorini. ichki kechinmasini bayon etib, har qanday visolning o'z o'rni, vaziyati bor, demoqehiday bo'ladi:

Qiz: - Qibla yonda bir bog'im bor anjirli,
Qachon borsani, darvozasi zanjirli.
Men seni sevaman, bilsang qanchalik,
Uyqu mazalimi, yor mazalimi?

Qizning aytgan so'zlariga, ginasiga e'tibor bering. Qibla tomonda, ya'ni xilvat bir joyda, kishilar ko'zidan ovloqroq joyda bir bog'i bor. qiz ana shu ovloq bog'da yigit bilan visolga borishni istaydi. Kun botib, qorong'ulik tushgach, yigitni o'sha bog'da kutadi. Ammo bundan bexabar, beparvo yigit uxlab qoladi. Yuqoridagi lapar bandida sevgilisigaintizorqizning ichki iqrori, dardiva yigitning beparvoligidan noligan «zori» ifodalangan. Shu bois bandning to'rtinchi misrasida u kesatib «uyqu mazalimi, yor mazalimi» deya savol beradi.

Viso! onlarining lazzatini tatimagan, bunday onlarning shukuhidan yonmagan oshiq, albatta uyqu lazzatini afzal deb biladi. O'z kesatig'i bilan qiz «sen odamlar ko'p o'tadigan ko'prik ustida o'pib, meni barchaning oldida sharmanda qilma, agar farosating yetsa, tunda uyquni

I HI riib, ovloq ana shu boqqa kel. Men ham seni sevaman, ammo bu * \ ■•mi hammaga oshkor etib, ta'na-yu malomatga qolishning nima 1. ■ Li(i bor) demoqehi. Mana shundan so'ng yigit qizning dashnomini, r nimaga ishora qilayotganini anglab yetadi:

Yigit: - Nomoshomda chiqqan oylar botmagay,
Shu yorimga kelgan davlat qaytmagay.
Kelmay-kclmay bil keluvdim bu elga,
To'qqiz oqshomgacha tonglar otmagay.

Mazkur badda yigitning o'z xatosini anglab yetganligi, endi ana .Ini ovloq bog'da namozshomdan keyin visolga borajakligi va «to'qqiz nqshom» gacha, ya'ni tongga qadar bir bo'lajakligi nozik ishora bilan iloilalanmoqda.

Demak, laparga xos dialog usulidagi kompozitsiya, birtomondan, I'bia/.larning ruhiy ahvolini, ichki kcchinmalar dramatzmining (aiangligini tinglovchilarga to'laroq yetkazishga xizmat qilsa, ikkinchi ummndan, asarni oddiy bayonchilikdan qutqaradi. Bayonchilik esa lirik janrlar uchun xos xususiyat emas. Uchinchidan, har bir to'rtlik bandning o'zga shaxs tilidan ijro etilishi asarga nisbatan bo'lgan linglovchilarning qiziqishini kuchaytiradi, ularning diqqatini lapardagi voqeaga, ruhiy kechinmalarga kuchliroq jalb etishga xizmat qiladi. Bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, dialog lapar janri uchun faqat shakliy usul emas, balki janrning bevosita hayotiy, g'oyaviy-estetik vazifasini ado etishga xizmat qiluvchi muhim kompozitsion usuldir. fo'rtinchidan, har bir to'rtlikning o'zga shaxs tomonidan ijro etilishi asardagi polifoniyaning (ko'p ovozlikning) kuchayishiga olib keladi. Polifoniya esa asar qahramonlarining hayotga, insonlarga bo'lgan munosabatlarini aniq va lo'nda ifodalashga xizmat qiladi.

Lapar o'tmishda qizlar bazmini shod-xurramlik bilan kechishini ta'minlagan, ularning fayzli o'tishini ta'minlashgagina xizmat qilgan janr bo'lib qolmay, u sevishgan dillarni nozik ishoralar bilan bog'lashga ham imkon bergan. Qiz va yigit o'rtasida aytilgan o'tli lapar misralari ularning qismatini, kelajagini bir umrga bog'lashga ham ko'maklashgan. Quyidagi laparda ana shunday holat kuzatiladi:

Yigit: - Bir ko'rib jamolingni,
Qalbim bo'ldi ming pora.
Nerdan duchor bo'libman,
Senday jiivali yora.

Qiz: - Sochim uchi jimalak,
Uchi mening qo'limda.
Oshiq yonmas bo'lama,
O'z yorining yo'linda.

Bir ko'rishdayoq oshiqi beqaror bo'lgan yigit o'z muhabbatini bayon etib, yorining visoliga yetishning chorasini topolmay qiynaladi. Biror najot topolmagach, taqdiridan noliydi va sevgilisidan ilinj qidiradi. Shunda ma'shuqa dadillik bilan o'z mchriini bildiradi. «Sochning jimalak uchi» detali va bu detaining qizning ixtiyori o'z qo'lida ekanligi, bu - «o'z-xohish-irodam o'z qo'limda agar sen arzisang, men sen bilan umrbod birga bo'lishim mumkin» degatiidir. Biroq buning uchun oshiq ma'lum bir fursat sinovdan o'tishi, o'z mehri va sadoqatini bildirishi, qizning ishonchini oqlashi lozim. Agar oshiq yorning yo'lida intizorlik bilan yonmasa, uni kutmasa, bunday muhabbatning umri zavol topadi.

Qizning sevgi haqidagi so'zlaridan lol qolgan yigitning yuragiga shubha oralaydi, u qizning ko'ngil qo'ygan yori balki boshqadir, degan gumonga boradi. Qizning muhabbati faqat o'ziga qaratilganligiga to'la ishonch hosil qilishi uchun yigit o'smoqchilab savol bera boshlaydi:

Yigit: - Qoshing qorami, yorim,
Ko'zing olami, yorim.
Ko'ngildagi sevganing,
Bizday bolami, yorim?

Qizning muhabbatidan lol qolgan yigitning shubhalanishiga asosi bor. Chunki u qizdan bunday dalil iqrorni kutmagan edi. Mana shuning uchun yigitning yuragida bir-biriga zid kechinmalar dolg'alanadi. U qizga «sevganing bizga o'xshagan bolami» deb savol beradi. Aslida

ushbu so'rov ostida «sening sevganing bizmi yoki boshqami» degan savol yotibdi. Ammo savolni shunday taxlitda ochiq aytishga unda jasorat yetishmaydi. Tahlikali xavotirda yonayotgan yigit qalbiga (inchlik, xotirjamlik bag'ishlash maqsadida qiz nozik ishora bilan quyidagicha javob beradi:

- Qoshim qoradir, yorim,
Ko'zim oladir, yorim.
Ko'z ko'nglimga o't solgan,
Sizday boladir, yorim.

Bu bilan qiz «mening yosh ko'nglimga o't solgan siz o'zingizsiz» k-moqchi. Ammo bu iqrorni ochiq bayon etishga qizlik hayosi, ibosi i 1 bermaydi. Shu bois u «sizday boladir» deya nozik ishora qiladi. Muni anglab yetgan yigitning notinch ko'ngli o'rniga tushadi.

To'rt banddan iborat mana shu laparning o'zidan anglashilib turibdiki, lirik qahramon qalb kechinmlarini, ruhiy dramatzimini to'la va samimiy ifodalashda laparga xos dialogik shakldan qulayroq usul yo'q.

Xullas. estetik jihatdan qaralsa, asarda o'z nutqi bilan ishtirok ciish va o'z so'zlari bilan o'zligini namoyish etish jihatidan lapar janri dramatik turga yaqin tursa, ruhiy holatlarni qalb kechinmalarini samimiy va bevosita ifodalashi bilan lirik turga mansubdir.

Ikki adabiy turga xos xususiyatlarini o'zida jam etganligi uchun ham lapar kuchli dramatzimga ega bo'lgan dil yonishlarini butun harorati bilan ifodalay oladi. Bizningcha, lapar janriga xos bu sinkretizm, ya'ni qorishiqlik qadimiy hodisa bo'lib, laparni dialogik nutq shaklisiz tasavvur ham qilib bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda, dialog shaklidagi kompozitsion usul lapar janrining vujudga kelishi. jonli ijro etilishi, yashovchanligini ta'minlashdantashqari janrningg'oyaviy-badiiy qimmatini belgilashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Qisqa qilib aytganda. dialog shaklidagi kompozitsion tuzilishsiz lapar janrining o'zi ham yo'q.

Laparlardagi obrazlilikning yuzaga kelishida turli-tuman ko'chimlar. tasviriy va ifodaviy vositalaming o'rni katta. Chunki inson ongi, uning badiiy tafakkurtarzi obraz yaratishning asrlar mobaynida shakllangan yo'l

va usullaridan foydalanishga mahkum. Sababi uzoq o'tmishda yuzaga kelgan metafora (istiora), metonomiya, sinekdoxa, litota kabi ko'chimlar: tashbeh, sifatlash, mubolag'a, zidlantirish (tazod), ritorik so'roq kabi tasvir va ifoda usullari badiiy ijod amaliyotida obrazlilikni ta'minlovchi muhim vositalar sifatida ming bor sinovlardan o'tib kelmoqda. O'zbek xalq laparlari ham mana shu tajribalardan xoli emas.

Ma'lumki, metafora narsalar o'rtasidagi o'xshashlikka asoslangan poetik ko'chim bo'lib. hamma vaqt ikki predmet o'rtasidagi o'xshashlik orqali yuzaga kelsa ham, biroq o'xshatishlardan farqli o'laroq, metaforada faqat o'xshatilmishning o'zi keltiriladi. Masalan:

Salom ayting, osmondagi yulduzlar,
Uyqum kelmas eslab kcccha-kunduzlar.
Bog'da bo'lsa, xabar bering, yulduzlar,
Shahlo ko'zim, qizil yuzli sho'x qizlar.

Yuqoridagi lapar bandida uchta metaforik obraz mavjud. Birinchisi - «Osmondagi yulduzlar» - eng go'zal qizlar ma'nosini ifodalaydi. Ikkinchisi, - «yulduzlar»-qizlar ma'nosini anglatadi. Uchinchisi- «shahlo ko'zim»- shahlo ko'zli sevgilim ma'nosini bildiradi.

Metaforaning laparda, umuman she'riy asarda, bajargan vazifasiga qarab aytish mumkinki, birinehidan, poetik obrazning ta'sirchanligi ortadi. Shuning uchun bo'lsa kerak nafaqat xalq laparlarida, balki xalq she'riyatida metaforik ko'chim keng istifoda etiladi. So'zdagi ma'no ko'chimlariga asoslangan ko'chimlardan yana biri metonomiya bo'lib, unda obraz narsalar o'rtasidagi o'xshashsiz ko'chimga tayanib yaratiladi. Mavjudatamashunoslikka oid izohli lug'atlardako'chimning mazkur turi haqida «metonimiyada biror narsa yoki voqea-hodisaning nomi boshqasiga ko'chiriladi, u boshqa nom bilan ifodalanadi, biroq bu nomlash predmet-narsalar o'rtasidagi o'xshashlikka emas, balki ular o'rtasidagi yaqinlikka, aloqadorlikka asoslanadi». Haqiqatan ham metonomiya obrazlilikni yuzaga keltirishda eng qulay vositalardan biri hisoblanadi. Masalan, quyidagi laparda muayyan joy nomini keltirish bilan parallelizmning birinchi misrasida ixchamlilikka erishilgan:

Nomdanakning usti dala. osti dala,
Ko'klam bo'lsa ochilar targ'il lola.
Sen o'zing yaxshi yigitni xushlaysan,
Ko'zingga ko'rinmaydi bizdek bola.

Agar joy nomi to'liq keltiriladigan bo'lsa, «Nomdanak degan

liming» deyilishi lozim edi. Biroq metonomiya talabiga ko'ra qir i\ iiimay, faqat «Nomdanak» oti keltirilgan xolos. Shunga qaramay bu i"\ nomini eshitganlar ko'z oldiga loialar ochilgan qirlar kelaveradi. \!\ mi laparlarda biror narsaning harakati bajaruvchi narsaning nomiga

I • • Jiiriladi:

Qizlarjon, qiliqqinang qil yoradi.
Lablaringning shakari til yoradi.
Qoshlaring qozi bo'lib yurt so'rasa,
Kipriging jallod bo'lib bosh oladi.

Aslida, qil yoradigan qiliq ham, labning shirinligi ham, qosh va kiprik ham qizning o'ziga taalluqli. Lekin obrazning go'zalligi va noz-qarashmasini bo'rttirib ko'rsatish uchun metonimiyaga murojaat etilgan.

Xullas. metonomiya xalq laparlarida obraz yaratishning eng mahsuldor, eng ta'sirchan vositalaridan biri sanaladi. Obrazlilikni \ujudga keltirishda ma'no ko'chimlaridan yana biri sinekdoxa nam katta o'rin egallaydi. Aslida sinekdoxa ham metonomiyaning bir ko'rinishidan iborat bo'lib, unda biror qism yoki bo'lak orqali narsaning to'liq, yaxlit holati anglatiladi.

Masalan:

Osniondaov bordir, barmog'inida xol bordir,
Orqamga qaytib boqsam. qoshi qora yor bordir.
Qora qoshga yetaylik. qayrilma qoshga yetaylik,
Qora qosh qayrilmasa, dunyodan sliundoq o'taylik.

Keltirilgan lapardagi «qora qosh», «qayrilma qosh» birikmalari orqali yorning to'liq va yaxlit obrazi yaratilgan.

Xullas, sinekdoxa xalq laparlarida obrazlilikni vujudgakeltirishning eng unumli ko'chim turlaridan biri bo'lib xizmat qilgan.

Obrazning yorqin va aniq chiqishi. uning turli xislatlarini to'laroq tasvirlashda tashbeh (o'xshatish)larning ahamiyati beqiyos darajada kattadir. Shu bois xalq laparlarida o'xshatishlar keng istifoda etiladi. quyidagi laparda yorning ishq o'tida charaqlagan ko'zlari yonayotgan o'tga o'xshatilgan sevishtan yuraklarning harorati, muhabbatining kuch-qudrati chksizligidan ham dalolat beradi:

Oq uyingga olma terdim. sanamadim jupmi, toq.
Ro' puramda u'itiribdi qoshi qora, yu/i oq.
Qoshi qora. beti oqqa kim berar achchiq sharob,
Ko'zlari o'tday yonadir. qiicli bag'rimni kabob.

Lapardagi o'xshatishlar faqat yorning husni-jamolini tasvirlashda-gina qo'llanilmay, balki uning g'ururini, o'zini tutishini, xatti-harakatini tasvirlashda ham ishlatiladi. Quyida kcltiriladigan lapar bandida yigitning mag'rur va erkin xatti-harakati, salomga egilib alik olmasligi, cqiimasligi «tol xivichga» o'xshamasligiga tashbeh qilingan:

Qizil-qizil olma terdim tpa shoxidan egib,
Bir yigit o'tib borardir belbogi' yerga tegib.
Salom bersam. alik olmas tol xivichdek egilib,
O'stirgan onangga rahmat, o'lmagaysan ko'z tegib.

O'xshatish ma'shuqaning hijron azobida chekkan qiynoqlarini, rangining sarg'ayishini tasvirlashda juda ham qo'l kcladi. Quyidagi laparda ana shunday holatni ko'ramiz:

Sarg'ayarman, sarg'ayarman sariq ipak rangidek,
Egilarman, bukilarman oshpeliqning bandidak.
Oshpichoq bandi kumush, bizning yor kelmas emish,
Bizning yor kelav desa, jo'ralari qo'yimas emish.

Oshpichoqning bandidak egilib-bukilish. sariq ipakdek sarg'ayish ayriliq dardining haddan ortiq ckanligini ifodalashga xizmat qiladi.

I.<>'rinib turibdiki, o'xshatish obrazning ham ichki kechinmalarini, ti mi i.ishqi qiyofasini aniq tasvirlashda muhim rol o'ynagan.

Xullas. xalq laparlarida o'xshatishdan keng vao'rinli foydalanilgan. I ii" muliimi shundaki, xalq laparlaridagi o'xshatishlarning barchasi ■ 1.1 hayotiy detallarga asoslangan. Bu narsa o'xshatilayotgan narsani ■ b >44'hi ko'zi oldida tez jonlantirishga. obrazning ichki va tashqi In "I.isini aniq va oson tasavvur ctilishiga yordam beradi.

< >brazdagi muayyan belgi, xususiyat va sifatni aniq ko'rsatib berish "I i 'darni ta'kidlab, bo'rttirib aks ettirishda sifatlash (epitet) laming ■ mi Katta. O'zbck xalq laparlarida epitetlarning qo'llanilishi darajasi ■ii'1 '-m yuqori. Masalan:

Oq podsho podsholigini lalashur,
Oq qo'lim kittingga solsam yarashur.
O'ng qo'lim shona-shona, har qo'limda bir shona,
Ketaringda bera ketgan qizil olma nishona.

Mazkur banddagi «Oq qo'lim», «qizil olma» birikmalaridagi oq, qizil :!ai!ashlarit narsaning belgi, xususiyatini aniq ifodalashga xizmat qiladi. Quyidagi laparda esa scvimli yor obrazi «qizil gul» birikmasidagi q:/ .ii» sifatlashi orqali ifodalangan:

Daryoning o'rtasidan yo'I soiamiz.
Qizil gul novdasidan uv soiamiz.
Qizil gul novdasi taram-taram,
Bizning yorning qoshlari qiygan qalam.

Ma'lumki, epitetlar narsa yoki shaxsning barqaror yoki beqaror !'dgilarini ifodalashiga qarab ikki xil bo'ladi. Shunga ko'ra, cpitctlarni -arqaror va barqaror bo'lmagan epketlarga bo'lish mavjud.

Xalq laparlarida doimiy epitetlar ayniqsa ko'p istifoda etiladi. i' .unga sabab shundaki, xalq lirikasidagi juda ko'p obrazlar an'anaviy karakter kasb etib, ularga xos belgi-sifatlar ham barqarordirlar:

Oiz degan qip-qizil gul emasmi,
Oq deganing bir o'ttiz kun emasmi.

Qiz qizil gul bo'lganda, yigit-bulbul,
Avliyodek qizlarni tunamasmi?

Qizning qizil gulga mengzalishi, yigitning bulbulga o'xshatilishi xalq lirikasi uchun, hattoki muhtoz she'riyat uchun ham an'anaviy jihatdan sifatlash hisoblanadi. Shu bois xalq laparlarida obrazning tashqi va ichki qiyofasini aniq, ravshan va bo'rttirib tasvirlashda keng foydalaniladi.

Obrazlar o'rtasidagi ziddiyatlar, kelishmovchiliklar bevosita hayotiy qarama-qarshiliklarning in'ikosidan iborat bo'lib, ular tazod (antiteza) deb ataluvchi badiiy usul vositasida ifodalanadi. Xalq laparlarida tazodning turli-tuman ko'rinishlari mavjud.

Inson vafodor, andishali, kamtar, oriyatli, odobli yorga duch kelsa, u o'zini eng baxtli deb hisoblashi mumkin. Lekin yomon inson bilan qo'shilgan umr yashashga ham arzimaydi. Quyidagi lapar bandida yaxshi va yomon kishilarga yor bo'lishning afzalligi va nosozligi faqat tazod vositasidagina o'z ifodasini topgan.

Oting bozor deganda, oting bozor,
Tol-tolgina sochingni taroq yozar.
Yaxshi bilan o'ynashsang, ko'ngling bozor,
Yomon bilan o'ynashsang, ko'ngling ozor.

Yaxshi bilan yomon o'rtasidagi ziddiyat azaliy ziddiyatdir. Shuning uchun ham xalq laparlarida yahshi yor haqida, uning fazilatlarini haqida cheksiz faxr-iftixor bilan so'z yuritilsa, yomon yorga duch kelgan taqdirlardan achinish, kuyinish bilan so'zlanadi:

Qizil gul harchand ochilsa, norcha bor,
Yaxshini bosgan izi hurmoncha bor.
Yaxshi bilan bir ahza o'ynab-kulsang,
Yomon bilan qirq yilgi umrcha bor.

Ba'zi laparlarda yigit va qiz obrazlari laparning dastlabki bandlarida oq yoki qora uzum obrazlariga majoziy tarzda qiyoslanadi. Biroq laparning keyingi misralaridan shu narsa oydinlashadiki, qiz va yigit o'rtasidagi mojaroga aralashib bo'lmaydi. Chunki oq uzum, qora

u.umni uzib bitta tog'araga tashlaganlaridek, mojaro sababkorlari bir-biriga qarindosh, ya'ni xolavachcha. Ular hozir urishsalar, bir lursatdan so'ng yana apoq-chapoq bo'lib ketaveradilar. Ularning bir-biri oq, qaysi biri qora ekanligini bilib olish qiyin, chunki oqlik va qoralik har ikkisi o'rtasida tez-tez almashinib turadi. Ammo bunday laparlarda qo'llanilgan tazodlar yigit va qiz o'rtasida sodir bo'lib tashqirgan konfliktlarni umumiy tarzda ifodalash uchun xizmat qiladi:

Oq uzum, qora uzumni uzdilar,
Shirasini tog'araga suzdilar.
Kimning o'g'li, kimning qizi dedilar,
Ikkalasi xolavachcha dedilar.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek xalq laparlarida yaxshi va yomon "brazlari, ularning xatti-harakati, qilmishlari o'rtasidagi ziddiyatlar vositasida yorqin ifodalanadi. Bundan tashqari, inson xarakteriga mos yuksaklik va pastlik, saxiylik va baxillik, qo'li ochiqlik va nokaslik kabi xislatlar ham tazod vositasida ifodalangan, ular laparlardagi hayotiylikni orttirib, tinglovchilarning kuylanayotgan asarga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiradi.

Xalq laparlarida obrazlarni jonli, bo'rttirib tasvirlashda mubolag'aning ham o'rni bor. Mubolag'a muayyan narsadagi u yoki bu xususiyatni, belgi va sifatni o'ta kuchaytirib, orttirib tasvirlashdan iborat. Bevosita mubolag'a vositasi orqali ijodkor tasvirlanayotgan bir narsani boshqalardan ajratib, alohida ta'kidlab ko'rsatishga, uni maqtash yoki masxara qilishga erishadi. Masalan, quyidagi lapar bandidan yorning go'zalligi, qoshlarining qoraligi, kipriklarining uzun va uchililigini kamonning o'qiga qiyoslab mubolag'a qilingan. Bu mubolag'a esa go'zal yor xajrida o'limga ham rozi bo'lib yurgan oshiqning tang holi, ma'shuqaning go'zalligi esa oshiqning o'ldirishga qodir vosita ekanligini badiiy ifodalashga xizmat qilgan:

Qoshlaring qorasiga qotgin meni,
Oshiqlar bozorida sotgin meni.
Oshiqlar bozorida olmasalar,
Kiprigingdan o'q qilib otgin meni.

Savol-javob tariqasida ijro etiladigan xalq laparlarida. **ayniqsa** B nozik o'xshatishlarga asoslangan mubolag'alar ko'p istifoda etilgan. Masalan, oshiq yorning qoshi qandayligini bilmoqchi bo'lganda ma'shuqa qoshining qiyiqligini qaldirg'ochning qanotiga o'xshatadi; yorning ko'zini ko'rish istagini bildirganda u ohu ko'ziga ishora qiladi; yorning sochi majnun toiga qiyoslanadi: yorning yuzi esa qizil gulga o'xshatiladi. Mana shu o'xshatishlarning barchasi faqat mubolag'a qilish orqali vujudga kelgan,

Yuqoridagilardan ma'lum bo'ladiki, xalq laparlarida mubolag'a ma'shuqaning husni-jamoli, noz-qarashmasi. xatti-luirakati xislatlarini bo'rttirib tasvirlashga. shu orqali oshiq va ma'shuqa o'rtasidagi sevgining qudrati, ishq va vaiodorlikniig chek-chegarasi behad ulkaniigini ta'kidlashga erishiladi. Shuning uchun ham mubolag'alar xalq laparlaridagi badiiylikni kuchaytirishga, lapar misralarining ta'sirchanligini orttirishga faol xizmat qiluvchi tasviriy vosita sanaladilar.

Xalq laparlarida ritorik so'roq ham o'rni bilan qo'llanilgan. Ritorik so'roq esa fikrni so'roq shaklida tasdiqlashdan iborat bo'lib, u hech qachon javob talab qilmaydi. Chunki so'roqning o'zi tasdiqni it'odalab turadi va ifodaga kuchii hissiylik, yorqinlik va ta'sirchanlik bag'ishlaydi.

Ritorik so'roq qo'llanilgan laparlarda o'ziga xos ohang mavjud bo'ladi. Masalan. quy idagi laparda ma'shuqa yuzidagi xolning kattaligi va go'zalligi bevosita ritorik so'roq shaklidagi tasdiqdan anglashilib turibdi:

Ko'cha-kuying lov bo'lipti.
O'tgani joy bormikan?
Oq yuzingga xol tushipti,
O'pgani joy bormikan!'

Birinchi ritorik so'roqning o'zi «Loy bo'lgan ko'cha-kuydan o'tgani joy bor» deya javobni anglatib turgan bo'lsa. ikkinchi ritorik so'roq esa «ha. o'pgani joy bor» javobini bildirib turibdi. Chunki har qanday loy ko'chadan ham o'tishning imkoni bor bo'lginidek.

MI q. inday xoli bor yuzdan ham o'psa bo'ladi. Demak. keltirilgan ritorik so'roqning vazifasi ifodani qiziqarli. ta'sirchan bayon n.lidan iborat.

I >unyoda hech qachon o'lgan odam tirilib kelgan emas. agaro'lgan (mill) kelganda yig'lab qolgan odamning o'zi bo'lmasdi. O'limning m,i ,hu dahshati. uning chorasizligini ifodalovchi quyidagi lapar l'.uidida ritorik so'roq shaklidagi intonatsiya orqali ifodalangan:

O'ldi-oMdi deganda o'lgan bormi?
O'lgan odam tirilib kelgan bormi?'
O'lgan odam tirilib kelgan bo'lsa.
Ikki ko'zi jovdirab qolgan l'ormi!.'

XLilias, ritorik so'roqlar laparlarga c/ziga xos ruh. alohida ohang b • ishlashi. so'roq shaklida tasdiq ma'nosini ifodalashi bilan nozik i | : n hirmalar. kesatish va piching qilishiga imkon tug'dirishi bilan katta ii-.iubiy ahamiyat kasb etadi. Ana shu xususiyatlnri bilan ritorik so'roq i q laparlarida keng o'rin tutuvchi stilistik vosita darajasiga yetgan.

O'zbek xalq laparlarida ayrim so'z.larni, gap yoki ayrim tovushlarni i i c i or lash orqali ma'lum bir fikrni ta'kidlab aytish, bo'rttirib tasvirlash mnqsadida takror san'ati ham keng qo'llaniladi.

Ayrim laparlarning birinchi misrasidagi ba'zi so'zlar takrorlanib. -■ sha so'z ma'nosini ta'kidlashga va ikkinchi misra uchun qofiyalashga nnkon tug'dirish uchun xizmat qiladi. Masalan:

Anoyidir deganda. anoyidir.
Kovush-mahsi qizlarga binoyidir.

Yoki:

Buvishingdan deganda. buvishingdan,
Oyog'ingda qalavi kovushingdan.

Ayrim lapar bandlarining ikkinchi va uchinchi misralaridagi ayrim so'z yoki so'z birikmalari yoki butun gaplar takrorlanib, ular ifodalagan ma'noni ta'kidlab. bo'rttirib ifodalashga xiznvat qiladilar:

Olti qizning ichida oting Anor,
Naqsh olmadek yuzingdan qonlar tomar.
Naqsh olmadek yuzingdan o'pich bersang,
O'z tengimni ichida ko'nglim qonar.

Yoki:

Narigi tog'da qor yog'sa. bunda qirov.
Aql bilan hushimni oldi birovo.
Aql bilan hushimni olsa birovo,
Yctsa-molim, yetmasa-jonim garovo.

Xullas, takror san'ati muayyan fikrni ta'kidlab. bo'rttirib ko'rsatishga xizmat qiluvchi muhim stilistik usullardan biri sifatida xalq laparlarida ko'p qo'llaniladi.

Yuqoridagi qisqacha qaydlardan ma'lum bo'ladiki, xalq laparlarida obraz va obrazlilikni vujudga keltirishda turli-tuman ko'chimlardan, tashbeh. tazod, sifatlash (epitct), mubolag'a, takror kabi ko'plab tasviriy hamda ifoda vositalaridan foydalaniladi. Bevosita ana shunday usul va vositalar tufayligina laparlar yuksak badiiylikka erishadilar.

Endi laparlarning strofik (band) tuzilishi haqida ham ikki og'iz to'xtalib o'tishga to'g'ri keladi.

O'zbek, umuman turkiy xalqlar. og'zaki she'riyatida to'rtlik shaklidagi band tuzilishi juda qadimdan buyon ko'p uchraydigan she'riy shakl hisoblanadi. Buning bosh sababi shundaki, to'rt misradan iborat bandeda ritmik-sintaktik va psixologik parallelizmlar vositasida fikrni aniq va lo'nda ifodalash imkoniyati bor. Chunki to'rt misra o'zaro ritmik jihatdan bir-birini ta'kidlab turadi. Misralarning qofiyalanish. ya'ni ohangdor qilishning imkoniyati boy bo'ladi. Mana shu bois xalq laparlarining she'riy tuzilishi asosida ham akademik V. M. Jirmunskiy ta'kidlab ko'rsatgan ritmik-sintaktik parallelizmlar yotadi.

To'rtlik misralarning sintaktik jihatdan bir xilda. teng hajmda takrorlanib kelishi har qanday ifodani ham she'riy ritmga solishi tabiiy.

lo'rtlik shaklidagi band tuzilishining eng qulay fikr ifodalash iml.oniyati bevosita tematik-psixologik parallelizmlar orqali bayon

ir.It hisoblanadi.

I'sixologik parallelizmlar juda uzoq o'tmishdan buyon dastlab ...1.1! she'riyatida, keyinroq yozma poeziyada ko'p qo'llanilib kelinadi. Akademik A. N. Veselovskiy parallelizmlarning tarixini qadimgi I r.liilarning animistik tasavvuriga bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Bu ...1.1 kiddan shu narsa ma'lum bo'ladikim, psixologik parallelizmlar iindkorning insonga xos biror xislatini, xatti-harakatini tabiatdagi .JiiiiiiL'a o'xshash xislat yoki harakatga shunehaki qiyoslashidan iborat .Ibtidoiy inson hamma vaqt tabiat va inson o'rtasida uzviy ruhiy I--. iatiish mavjud: inson va tabiiy narsa o'rtasidagi o'xshashlik 1.1 i'diliy emas, balki qonuniy hodisadir deb o'ylagan. Mana shuning IK hun ham xalq she'riyatida parallelizmlar juda ko'p va o'rinli istifoda ri ilgan.

Badiiy asarning parallelizmga asoslangan qurilishi adabiyotshunoslikdaamebey kompozitsiyadcbuyuriladi. O'zbek xalq laparlarining dcyarli barchasi parallelizimli, ya'ni amebeyli qurilishga ega:

Dalada yakka terak yaydog'asi,
Men bo'lay yolg'iz og'am sadog'asi.
Qo'y bo'lsin. qo'chqor bo'lsin sadog'asi,
Men bo'lay boshidagi sarjig'asi.

Tep-tekis yaydoq dalada yakka terak eng ardoqli narsa sanaladi. U kishiga panoh, mo'ljal makoni. Shu bois bu terakka dalaga yo'li tushgan har birkimsa sig'inadi va najot ko'zi bilan boqadi. Muhabbat sahrosi ham poyonsiz hudud bo'lib, unda inson faqat yolg'iz o'zi sevgan kishisiga suyanib yashaydi. Sevilgan va sevgan inson muhabbat sahrosida ham panoh, ham dalda, ham hayotiy mo'ljal. Demak, daladagi yolg'iz. terak bilan ishq sahrosidagi yolg'iz og'aning o'rtasida juda ko'p jihatlardan o'xshashlik, ruhiy yaqinlik mavjud. Ko'rinib turibdiki, yolg'iz og'aning qadr-qimmatini, ma'shuqa hayotida tutgan o'rnini chuqur his etishda psixologik parallelizm asosiy rol o'ynamoqda.

Quyidagi lapar bandida xalqimiz urf-odatlarining nihoyatda murakkab va qiyinligi, ularni to'la amalga oshirish har kimning ham qoidadan kelmasligini chuqurroq ifodalash uchun el ichidan qizi tanlashga chiqqan kimsalarning hoiati to'g'ri onchoqqa ot solgan kishiga o'xshatiladi. Darhaqiqat, to'g'ri onchoq muzda ot qanday qiyin vaziyatga tushsa, qiz tanlashga chiqqanlar ham ana shu otga o'xshagan holatda bo'ladilar. Kichik bir e'tiborsizlik, ehtiyotsizlik ularning maqsadini puchga chiqarishi hech gap emas. Laparda qiz tanlashdagi vazifaning o'ta qiyin ekanligini muz ustida ot yurishidagi qiyin va mas'uliyatli ekanligi faqat psixologik parallelizm vositasidagina aniq. lo'nda va chuqur ifodalash mumkin.

To'g'ri onchoqqa ot solganda toyishadi.
Uslidagi egar-jadbuq mayishadi.
Qiz tanlashga dimizga nega kelding.
Qalin uchun qovurg'ang qavishadi.

Psixologik parallelizmlarning ikki usuli. ko'p uzvli va inker etuvchi turlari mavjud. Yuqorida biz ikki qismli parallelizmdarning ayrim namunalarini ko'rib o'tdik. Birinchi misolda yolg'iz terak obrazi bilan yolg'iz og'a (yor) obrazi, keyingi laparda esa to'g'ri onchoqdagi ot va qiz tanlashdek qiyin ishga bel bog'lagan shaxs obrazi qiyoslangan. Quyidagi laparda esa uchta obraz: suv ichgan jo'xorining poya bo'lishi, boshga soya bergan oq qalpoq va o'z suyganiga berilmagan qiz obrazi. Poya bo'lish uchun suv quyish kerak, soya berish uchun qalpoq kerak, qiz bolaning baxtli yashashi uchun uni suyganiga berish kerak. Demak, uchta mustaqil obrazning o'xshashligi psixologik parallelizmga asos bo'lgan:

Jo'xoriga suv quysang, poya bo'lur.
Oq qalpog'im boshimga soya bo'lur.
Qiz bolani bermasa suyganiga,
Suymagani qo'lida zoye bo'lur.

Uslidagi laparlarida psixologik parallelizm fikr bayonining muhim vositasi sifatida juda ko'p qo'llanilgan. Bu narsa laparlarining amebey qurilishi qadimiy hodisa ekanligidan, Innbarin, xalq laparlarining ham ildizlari juda qadimiy ekanligidan dalil bo'ladi.

O'zbek xalq laparlari turkiy xalqlar she'riyatida qadimdan M-iakchilik qilib kelgan barmoq tizimida ya rati lib kelinadi. Barmoqli/uni esa misralardagi hijolarning miqdoriy tengligiga asoslanadi. Ushbu barmoq tizimida vaznlar rang-barangligi mavjud. Masalan, quyidagi lapar bandi o'n bir hijoli vaznda yaratilgan:

Htigingning noshnasidan Umiyman - 11
Qadamingga harna boi im sanayman. - 11
1 lar o'tgaiula bir bor kirib kctmasang. - 11
Kecha-kunduz xuni biyron yig'layman. - 11

O'n bir hijoli ushbu lapar inisralari esa 4-4-3 nisbatdagi turoqlardan tashkil topgan. Mana shunday turoqlardan tashkil topgan o'n bir hijoli ushbu laparlarida ko'p uchraydi. Ammo 4-3-4 nisbatdagi turoqlardan tashkil topgan o'n bir hijoli vazn ham halq laparlariga xos vazn hisoblanadi:

Yuqoridan kelaman ot o'ynatib. - 11
Qushxonangga tushaman yor yo'qotib. - 11
Qushxonangning eshigi arcliamidi, - 11
Oyimlarning kiygani parchamidi. - 11

O'zbek xalq laparlarida o'n ikki hijoli vazn ham ko'p qo'llaniladi va ular 4-4-4 nisbatidagi turoqlardan tashkil topgan:

Daryolarning ul yuzida ko'rdim sizi. - 12
Chin muhabbat o'ti bilan suydim sizi. - 12
Chin muhabbat o'ti bilan suysam sizi, - 12
Yoshligirnda ko'z ochib-o, ko'rdim sizi. - 12

Xalq laparlarining vazni haqida so'z borar ekan, eng avval shuni alohida ta'kidlash lozim. Lapar dastlab an'anaviy band bilan boshlanadi va shu banddan keyin ijro etiladigan band ham xuddi an shu vaznda bo'lishi lozim. Biroq keyinroq ana shu an'ana buzilgan.

Masalan, M. Alaviya to'plab nashr ettirgan laparlar an'anaviy: boshlamasining o'zida ikki xil vazn ishtirok etgan. Masalan, bandning dastlabki ikki misrasi o'n bir hijoli vaznda boisa, keyingi ikki misrasi o'n besh hijoli vazndadir:

Laparning avval boshi marmar toshi, - 11
 Chit ro'molni ho'l qilgan ko'zning yoshi. - 11
 Chit ro'moli xosa-yo, qo'limda chinni kosa-yo, - 15
 Qizlar lapar aytganda yigitlar quloq solsa-yo. - 15

Qizlar tomonidan aytilgan an'anaviy boshlama lapar bandining keyingi o'n besh hijoli vazn bilan aytilgan ikki misrasi yigitlar tomonidan aytilgan band uchun asosiy vazn o'lchovi vazifasini ado etadi:

Lapar aytasang, to'yda aytgin, suluv qizlar qocharo,- 15
 Ochilmagan gul g'unchani bulbul kelib ocharo. - 15
 Ey bulbul, muncha sayraysan tog'i toshni uydirib, - 15
 Issiq, sovuq suv ichasan moy yuraging kuydirib. - 15

O'n besh hijoli vazn esa ko'pincha 4-4-4-3 nisbatidagi turoqlardan tashkil topgan.

O'zbek xalq laparlarining vaznini kuzatish shuni ko'rsatadiki, ayrim lapar bandlari ikki xil vaznning muayyan tartibda takrorlanib kelishidan tashkil topgan.

Masalan:

Tom boshida oitiribdir, - 8
 Bo'tako'zlik bir juvon. -7
 Olma bersam, noz qiladir,- 8
 Bo'yni oltindekjuvon. -7

il I i/ va yetti hijoli vazn barmoq tizimida juda keng tarqalgan
 • lib MI. u yengil va o'ynoqi maromga ega. Har ikki vaznning bir i. t. Id. i mn' lum tartibda qo'llanilishi esa laparga yengil marom,

u. l' ji uliang bag'ishlagan. Xullas, o'zbek xalq laparlari uchun . i il i In she'riy vazn barmoq tizimi bo'lib, uning yetti, sakkiz, o'n i u - 11 ikki va o'n besh hijoli namunalari keng istifoda etilgan. Biroq bu bn va/ . n turining ichki turoqlanish nisbati turlicha variantlarga

■ * i M. isalan: yetti hijoli vazn 4-3 yoki 3-4 ; sakkiz hijoli vazn 4-4; - ii l' ii hijoli vazn 4-4-3 yoki 4-3-4; o'n ikki hijoli vazn 4-4-4; o'n i ■ Ii luioli vazn 4-4-4-3 yoki 4-4-3-4 kabi. Bir xil vaznning ichki M' p. ish nisbatidagi kombinatsiyalar laparlarning ijro maromini i in" baranglashtirib, tinglovchilarni zerikarli birxillikdan qutqaradi.

Xalq iaparlarining ohangdor chiqishi, tinglovchilarga yoqimlilik i. iq. it ularning ritmik uyg'unligi va vazndagi mutanosiblikkagina l' " * 1 lit] emas. Laparlardagi ohangdorlik ulardagi qofiya tabiati, - 1 " 1 1 \ alanish tartibiga ham bog'liqdir.

Ma'lumki, qofiya she'riy misralar oxiridagi tovush tarkibi jihatidan km biriga uyg'un so'zlarning qo'llanishidan iborat. Shu bois xalq I i parlaridan qofiyalar tabiatiga alohida ahamiyat beriladi.

Eng avvalo, laparlardagi qofiyalanish tartibi haqida. Qofiya faqat misralarni ohangdosh so'zlar bilan tugashidan iborat bo'lib qolmay, balki u misralarning o'zaro birikib, bandlarning tashkil topishida ham \ etakchi rol o'ynaydi.

Xalq laparlarining band (strofik) tuzilishi asosan to'rtlik shaklidan iborat ekanligi yuqorida qayd etilgan edi. To'rtlik bandlardagi misralarning qofiyalanish tartibini kuzatish shuni ko'rsatadiki, barcha bandlarning qofiyalanish tartibi bir xil emas. Ularni shartli ravishda quyidagicha guruhlarga ajratish mumkin.

1. Xalq laparlaridagi aksariyat qofiyalanish tartibi a-a-b-a shaklida bo'lib, bu tartibda turkiy xalqlar poeziyasida juda qadimdan keng istifoda etilib kelinadi. Ushbu tartibning uzoq davrlar mobaynida keng qo'llanilishiga sabab, birinchidan, bandning yuksak darajada ohangdorlikka erishishi, ikkinchidan, band doirasida fikr ifodalash imkoniyatining kengligidir. Masalan:

G'amim ko'rganlarim mening yorug' dunyoda.- a
 Sochlarimning sonlaridan zivoda. - a
 Agar undan qutulmoqqa urinsam. - b
 G'anim otliq, qocholmayman piyoda. - a

Band misralari so'ngidagi «dunyoda, ziyoda, piyoda» so'zlari laparga o'ziga xos evfoniya bag'ishlagan.

2. Band misralari o'zaro a-a-a-a tartibida qofiyalangan. Bunday qofiyalanish tartibi laparga o'ta darajada yuksak ohangdorlik bag'ishlaydi. Ammo to'rtala misrasi ham o'zaro qofiyalangan laparlar u qadar ko'p emas:

Tovush quydim tovusi qonni, o'ziga. - a
 Xushior bo'ldim shu yigitning ko'ziga. - a
 Bizni ko'rди, parda tutdi yuziga, - a
 Jon tasackluq har bir aytgan so'ziga. - a

To'rtala misrasi ham o'zaro yagona qofiya bilan birlashgan laparlar ohangdorligi yuqori bo'lsa ham, biroq ularning fikr ilbdalash imkoniyati a-a-b-a shaklida qofiyalangan bandlardagidek yuqori bo'lmaydi. Chunki to'rtala misralarga yagona qofiya topish ijro jarayonida qiyindir. Barcha misraning yagona qofiyaga ega bo'lishi o'z-o'zidan poetik fikrni istagancha erkin ifodalashga monclik qiladi. Chunki, M. Yu. Lermontov aytganidek, qofiya va vazn o'rni kelganda fikrni bo'g'adi.

3. Xalq laparlarida ko'p uchraydigan qofiyalanish tartibi a-a-b-b shaklida bo'lib, bunday tartibda ham o'zining ohangdorligi va ifoda imkoniyatining boyligi bilan ajralib turadi. Masalan:

Zebixon otlandi, kctdi soy bilan, - a
 Qo'lida chinni piyola choy bilan. - a
 Chinnini soylarga urmay sindirnr,- b
 Bevafo ko'nglini qachon tindirur.- b

4. Xalq laparlarining ayrim bandlari a-b-b-a tartibda, ya'ni o'rama qofiya shaklida tuzilgan bo'lib, bunday shaklning ham o'ziga yarasha

U. i. ikrori ham qofiya vazifasini o'taydi. Masalan. quyidagi band .iuta ana shunday holatni kuzatish mumkin:

Qizil guling hovlingda, - a
 .Men taqmadim davringda. - b
 Men taqmasam davringda, - b
 Sabi! qolsin hovlingda. - a

i . par bandlarining ko'pchiligi a-b-a-b. yani kesma qoliva vujudga kelgan. Kesma shaklda qofiyalanish hamma xalq ijyatida ancha qadimiy bo'lib, uning ham o'ziga yarasha ngdoshlik va ifoda imkoniyatlari mavjud.-

Zar to'ningni nega kiyding. - a
 Zarvaroq to'ning turib. - b
 Kishi yorin nega suyding, - a
 Gu! g'unchadek yoring turib.- b

Xullas, o'zbek xalq laparlarining besh xil qofiyalanish tartibi ijjud bo'lib, ularning barchasi ham turkiy xalqlar poeziyasida u ki bu darajada sinovdan o'tgan. Shu bois yuqoridagi qofiyalanish \ (>k ubining beshalasi ham yozma she'rivatda, xususan. hozirgi o'zbek iar >eziyasida keng istifoda etiladi.

O'zbek she'rshunosligida qofiya tarkibini tekshirishda ikki nazariy Vnalish hukmronlik qiladi. Birinchisi-mumtoz qofiya nazariyasi. Yo Bu nazariya asosan mumtoz she'riyatdagi monorim qofiya asosida ish ko'radi. Monorim qofiya esa qofiyalanuvehi so'zlardagi yagona lovush-raviy mosligiga asoslanadi. Raviy deb so'zning o'zak yoki iiegizi oxiridagi uyg'un bo'lgan yagona tovushga aytiladi. Masalan: gul-kul-bulbul so'zlardagi oxirgi tovush «1» raviy sanaiadi.

Ikkinchi nazariya barmoq tizimidagi she'riyat asosida amal qiladi va unda qofiyalanuvehi so'zlardagi yagona tovushning uyg'unligi

hisobga olinadi. Ana shu tovush tirkak deb yurililadi. Ushbu nazariyn asosan rus she'rshunosligi tajribalari asosida vujudga kelgan, hallo, tirkak tovush atamasi ham rus she'rshunosligidagi «oporniy zvuk» atamasining aynan tarjimasidan-kalkasidan iborat.

O'zbek xalq laparlari barmoq tizimiga mansub boiganligi uchun biz ham laparlar qofiyasining tarkibini bevosita ikkinchi nazariyn qoidalari asosida tekshirishni lozim topdik. Mazkur nazariyatalablariga ko'ra o'zbek xalq laparlaridagi aksariyat qofiyalarto'laqofiyani tashkil etadi. To'la qofiya esa dastlabki tovushlardan boshqa unli va undosh tirkaklarning aynan takrorlanishiga asoslangan ohangdosh so'zlardan iborat. Masalan:

Qiz ekansan, bilmadim qarog'ingdan,
Qo'yg'an xingang ketmagan tirnog'ingdan.
O'z kuyganim o'zimga yetmasmidi,
Sen kuydirib borasan bir yog'ingdan.

Keltirilgan baddagi «qarog'ingdan-tirnog'ingdan-bir yog'ingdan» so'zlari qofiyalangan bo'lib, har uchala so'z uchun «-g'ingdan» tovushlari tirkaklik vazifasini o'tagan.

O'zbek xalq laparlarida o'rni bilan och qofiya ham uchraydi. Bunday qofiya esa «norto'la qofiya» deb yuritiladi. Etilishida bir-biriga mos keluvchi, ammo aslida turli tovushlar tirkak bo'lib keluvchi ohangdosh so'zlar norto'la qofiya-och qofiya deb ataladi.

Masalan:

Bozordan sotib oldim sariq munsak,
Sarg'ayib yurgan yorim yuzin ko'rsak.
Belimda bir tillalik belbog'im bor,
Suyunchi deb kelganga shuni bersak.

Yuqoridagi laparda «munsak-ko'rsak-bersak» so'zlari norto'la qofiyani tashkil etadi. Chunki birinchi bo'g'indagi <<u>-<o>-<c> tovushlari turli unli tovushlardan tashkil topgan. Shunga qaramay ijroda qofiyalanuvehi so'zlar ohangdorlik tug'diradilar.

(» /bek xalq laparlarida so'z takrorlariga asoslangan qofiyalar ham 1. hy qo'llaniladi. Masalan:

Toqatim yo'q endi sizga lapar aytsam,
Ko'nglim yo'qdir endi sizga lapar aytsam.
Bu Chimkentda ko'rmadim sizdek parizodni,
Hech bir rahm etmadingiz yig'lab yotsam.

Mazkur bandning birinchi va ikkinchi misralarida maxsus qofiya \ i • ii. ammo shunga qaramay har ikki misra ham ohangdoshlik bilan i \ di. Bunga sabab har ikki misradagi «endi sizga lapar aytsam» . < > / laming aynan takrorlanib kelishidadir. Chunki aynan bir so' z larning misra oxirida takrorlanib kelishi ma'lurn darajada ohangdoshlik ini' dirish va qofiya vazifasini ado etishi she'rshunoslikda juda q. ulimdan e'tirof etilib kelinadi.

Xullas, o'zbek xalq laparlari milliy tilimizning rang-barang invush uyg'unligiga asoslangan qofiyalarga boy bo'lib, bunday qofiyalar, ularning tarkibi va tartibi doim lapar tinglovchilarga yuksak ohangdoshlik, barkamollik bag'ishlab keladi.

O'zbek xalq laparlarining badiiyati bo'yicha bildirgan barcha mulohazalarimiz bizga quyidagicha umumlashmalarga kelishga asos beradi:

1. Lapar xalq lirikasining mustaqil janri bo'lib, unda ham voqelik muayyan shaxslarning oniy kechinmalari asosida aks etadi. Janr asosan ikki tomonga mansub shaxslar o'rtasida ijro etilganligi sababli ijrochilar kechinmasidagi ziddiyatlar janrining konfliktini tashkil etadi. Laparlar dialog shaklida aytilganligi uchun ijro jarayoni kuchli drammatizmga boy kechadi.

2. Ijro jarayonida lapar aytuvchilar ma'lum axborotni uzatish va qabul qilib oluvchi shaxslargina bo'lib qolmasdan, balki o'zlarining nozik dil izhorlarini ham ustalik bilan bir-birlariga izhor etuvchi lirik asarning bevosita ishtirokchilari sanaladilar. Bundan tashqari, dialogik muloqat laparlarda kuchli polifonik munosabat mavjudligidan dalolat beradi. Chunki lapar aytuvchi har bir shaxs voqclikka o'zining betakror munosabatini ifodalaydi.

3. Laparlardagi obrazlar tizimi ham u qadar keng qamrovli emas. Ular oshiq, ma'shuqa. ularning ota-onasi, raqib kabilardan iborat. Hajviy. yumoristik laparlarda esa dangasa, ishyoqmas, mehnatsevar shaxs. tabiiy nuqsonlarga ega bo'lgan kishilar (buqoq, cho'tir, cho'loq, kal va h.k.) dan iborat.

4. Laparlarda obraz va obrazlilikni yuzaga keltirishda so'zning turli-tuman ma'no ko'chirlari: metafora (istiora), metonimiya, sinekdoxa, tashbeh (o'xshatish), epitet (sifatlash), tazod (antiteza), mubolag'a, ritorik so'roq, takror kabi badiiy tasvir hamda ifoda vositalari ishtirok etganlar.

5. Xalq laparlari asosan to'rtlik shaklidagi band tuzilishiga ega bo'lib. bunday band tuzilishi ritmik-sintaktik hamda psixologik I parallelizmlar asosida vujudga kelgan. Ritmik-sintaktik, psixologik I parallelizmlarga asoslanish esa mazkur janrning tarixiy ildizlari | qadimiy ekanligidan dalolat beradi.

6. O'zbek xalq laparlarining ritmik xususiyati. vazn tuzilishiga kelganda shuni alohida ta'kidlash kerakki. mazkur, o'n bir, o'n ikki, o'n besh hijoli barmoq vaznlari asosida yaratiladi.

7. Xalq laparlari o'zbek tilining tovush boyligi va tovlanishlariga asoslangan qofiyalanishning turli-tuman tartib hamda tarkiblarini o'zida qamrab olgan.

XALQ TERMALARI VA QO'SHIQLARIDAN NAMUNALAR



Oshib keldim elingga,
Tilla kamar belimda.
Sen vafodor yor bo'lsang,
Gullar to'shay yoingga.

* * *

Roinolimni olibsan,
Bir hiyolga boribsan.
U hiyoling kam hiyol,
Uvolimga qolibsan.

* * *

Qizil gul taram-taram,
Davlatim yoru jo'ram.
Davlat bo'lsa topilar,
O'lmasin yorim jo'ram.

* * *

Oshib keldim oq toshdan,
Savdogar bo'ldim yoshdan.
Savdogari qurisin,
Ayrildim qalam qoshdan.

* * *

Jiyda guli gul emas,
Taqsam chakkamda turmas.
Kishi yori yor bo'lmas,
Bir kun yoningda turmas.

* * *

Qoshing orasi cho'tir,
O'sma qo'ymay tek o'tir.
O'z kuyganing ozmidi,
Sen kuydirmay tek o'tir,

Mehmonxonang shopili,
Beliga tushar kokili.
Kokillari silkillab,
O'ynab berar shekilli.

* * *

Mehmonxonang past ekan,
Ichi to'la xas ekan.
Xas ham bo'lsa mayliga,
Bo'z yigitlari oz ekan.

* * *

Bedananing dalasi,
Yoz ochilar lolasi.
Bunday toza bo'Marmi,
Bo'lung'urning bolasi.

Uka sizga yoi bo'lsin,
Do'ppingiz qutlug' bo'Msin.
Suyub ekan paxtangiz,
Chakkangizga gul bo'lsin.

* * *

Ot mindim ola-qashqa,
Sakraydi tog'u-toshga.
O'yinchining maqomi,
Kechagidan bir boshqa.

* * *

Eshik oldi har to liar,
Har shoxida marjonlar.
Bizga oshiq bo'Mganlar,
Har ko'chada sarsonlar.

* * *

Mundan bordim besh-beshga,
Sigir oldim o'n beshga.
Suti, qaymog'i sizga,
C)ynab bersangiz bizga.

* * *

Mehmonxonang o'chog'i,
Supachada po'chog'i.
So'rasam indamaysiz,
Nima bo'ldi kechagi.

* * *

Olmani otdim otganga,
Sim karovatda yotganga.
Achchig'ingiz kelmasin,
Hazil qilib o'tganga.

* * *

Oq kaptarim don yeydi,
Ko'k kaptarim don yeydi.
Xippi boigan yigitlar,
Qoiini yuvmay non yeydi.

* * *

Echki boqdim enishga,
Oldi tushdi qamishga.
Xippi bo'lgan opajon,
Pul yubordik kelishga.

^ ^

Uka oting ko'kmidi,
Ko'k bedasi yo'qmidi.
Muncha zimdan qaraysan,
Hech ko'rganing yo'qmidi.

Hovlichangdan o'taman,
O'rtasidan yo'l solib.
Buncha menga tikilasan,
O'ng chakkangga gul taqib.

* * *

Echki boqdim jarma-jar,
Xotin oldim darbadar.
Xotin qurg'ur batqovoq.
Osh ichada besh tovoq.

* * *

Dayravodda neiar bor.
O'rdak bilan g'ozlar bor.
O'rdak o'lib g'oz qolsin,
Dushman o'lib do'st qolsin.

* * *

Osmonda oying boisa,
Choynakda choying boisa.
Oldingda yoring boisa,
Piyolang o'ynab tursa.

* * =t=

Jugarini yuldirma,
Poyasiga bildirma.
Shu boboni o'ynatsang,
Kampiriga bildirma.

* * ■

Mundan borsam yotibsan,
Gul yostiqa botibsan.
Gul yostiqli ko'tarsam,
Guldan toza yotibsan.

>H φ *

Men boray borganimcha,
Engimni solganimcha.
Engirni solgan joydan,
Ochilsin guli g'uncha.

* * *

Qoshing boru, qoshing bor,
Qosh ostida ko'zing bor.
Bo'yginangday aylanay,
Shirin-shirin so'zing bor.

ϣ ^ #

Ko'kon yoi o'rama.
Qovunlari toi'lama.
Shaharlikdan uylansang.
Sochi kalta ulama.

* * *

Qoshing qiyolaysanmi,
Choynak, piyolasanmi.
Yugurib-yugurib o'ynasang,
Bizdan uyalasanmi.

* £ *

Bedana bo'lib uchdim,
Sholi poyaga tushdim.
Peshonamdan aylanay,
Bog'bon bolaga tushdim.

^

Tom ustida beda bor,
Maydasini elab ol.
Beshariqda besh qiz bor,
Satangina saylab ol.

* if ^

Besh qubida beshta tol,
Beshovi ham bizning tol.
Karavotning ustida,
Ko'k choy ichgan bizaiing yor.

% ^ M

Olma oqib keladi,
Behi qalcjib keladi.
Koiigil bergan yorginam,
Hurday balqib keladi.

* * *

Osmondagi oy boisam,
Jumlai olamni koTsam.
Ko'ngil bergan yorimni,
Kunda-kunda bir koTsam.

* * *

Olti oy boqdim qo'yingni,
Bir ko'rmadim bo'yingni.
Bir koTganda bo'yingni,
Berar edim to'yingni.

* * *

Qoshingni andozasi,
Namangan darvozasi.
Qoshingni bir qoqib qo'y,
Joningni sadag'asi.

* * *

Qizil guing boiayin,
Tuflichangga to'layin.
Hammaning ko'zi senda,
Ko'z tumoring boMayin.

Nihol ekdim husain,
Uch-uchini kesayin.
Hihol hosil berganda,
Yor kelganda uzayin.

Bir yorim bor to'lin oy,
Yorginamni bir maqtay.
Og'izlari uymoqday,
Ikki yuzi qaymoqday.

* 'Y- #

Eshik oldi gul hovuz,
Gul tergani kelganmiz.
Gulni bahona qilib,
Yor ko'rgani kelganmiz.

^ ^ *

Eshik oldi muzgina,
Muzda o'ynar qizgina.
Kimning yori bo'Masan,
Chit ko'ylakli qizgina.

Ariq bo'yida yalpiz,
Qo'ynimda ola tarvuz.
Bizning yordan xat keldi,
Qanday boramiz yolg'iz.

* * *

Ro'molingni uchini,
Tugmaganga tugdirding.
Mehnat qilib tokzorda,
Sevmaganni sevdirding.

90

^ ^ H⁴

Chumchuqlar chirqillaydi,
Shorn boMganga o'xshaydi.
Darvoza taqillaydi,
Yor kelganga o'xshaydi.

* * *

Daryoga bordim kechgali,
O'tirdim suv ichgali.
Bizning yordan xat keldi,
Qanotim yo'q uchgali.

% ^ %

Ko'klam o'tib yoz keldi.
Dchqon ishi soz keldi.
Hisobchida bir gap bor,
Bizga oylik oz keldi.

* * *

Gul bargini tuyaman,
QoMimga xina qo'yaman.
Laganbardor ukamning,
Otini chatoq qo'yaman.

* * *

Kadi ekdim ko'rikka,
Pushtasidan gul chiqdi.
Beshikdagi o'g'limga,
Tok ochdi deb pul chiqdi.

* * *

Ariq bo'ynida qo'zi,
Qo'zining qora ko'zi.
Shu bobongni mast qilgan,
Momongning shirin so'zi.

91

* **
Bulung'urning yoilari,
Yoilarida gullari.
Boboylarga yarashgan,
Kampirlarning bo'ylari.

* **
Shundan bordim bolg'ali,
Elga nazar solgali.
Ko'nglim sig'ib yoqtirsa,
Mehnatkash yor olgali.

* **
Kaltepada ko'pkari,
Mehmonxonang cho'pkari.
Shu bolaning dastidan,
Tclpaklarim teskari.

* **
Osmondagi bo'z to'rg'ay,
Bo'zlamasang ne boig'ay.
Jindakkina jonimni,
Qiyntamasang na boig'ay.

* **
El omonu, el omon,
Tinch va farovon zamon.
Baxtimizni kuylay deb,
Bulung'urdan kelaman.

* **
Jamoamiz sohibkor,
Olma, uzum koni bor.
Ishchilarning mehnati,
Bog'ni qildi hosildor.

Boqqa kirdim oralab,
Olma uzdim saralab.
Chollar o'yin tushganda,
Kampir qarar mo'ralab.

* **
Men do'konda turaman,
Xaridordan uraman.
Xaridordan yuimasam,
Qandaygina yurainan.

•fo*
Pastga ekdim sholini.
Baland ko'tar polini,
Eson bo'lsak ko'rarmiz,
Poraxo'rning holini.

* **
Oykar tokning balandi,
Kulishing muncha g'alati .
G'alati boisa maylga,
Boboylaming davlati.

* **
Ariq bo'yi muzlama,
Qo'y go'shtini tuzlama.
Uyingda yoring turib,
Begonani ko'zlama.

* **
Eshik oldi pardevor,
Pardevorning gardi bor.
Uylanmagan yigitning,
Yuragida dardi bor.

Eshik oldida juft terak,
Juft terakka suv kerak.
Uylanmagan yigitga,
Bir munosib yor kerak.

* * *

Tomorqaga tarvuz ek,
Azot bersang o'sadi.
Satanglikning qurboni.
Sumbul sochni kesadi.

Oziqli ot xorimas,
Qatiq ichgan qarimas.
Amalparast ukamlar,
Otasini tanimas.

Avtobuschi ukamning,
Mo'y!ovlari burama.
Chiptachiga pul bersang,
Qaytimini so'rama.

Bozor borsang bozi bor,
Dumi tushgan tozi bor.
Tozilarni o'ynatgan,
Bir kashmiri qozi bor.

OSMONDA OY CHIQA

Ko'kda yulduz ko'rinmaydi,
Quyosh borib botguncha.
Tez-tez kelib hoi so'rsangchi,
Uyda yolg'iz yotguncha.

Oy chiqsa oydin bo'lur,
Kun chiqsa kunduz bo'lur.
Shu yorimning qoshlari,
Telpakka qunduz bo'lur.

Yiroqdagi suv to'lqini,
Ko'rinadi yaltirab,
Kefar yo'ling poylab chiqsam,
Tun otguncha qaltirab.

Bordim daryo kechgani,
O'tirdim suv ichgali.
Yorimdan kelsa xabar,
Qanotim yo'q uchgali.

DO'PPI TIKDIM

Qoshing qaromi, qaro?
Qorong'i bo'ldi havo.
Hamma dardga bor davo,
Oshiqlikka yo'q davo.

Do'ppi tekdim to'r gullik,
Guilari turlik-turlik.
Shu turganlar ichida
Mening yorindir ko'hlik.

SARIQ GUL

Sandiq to'la sariq gul,
Taqsam ado bo'lmaydi.
Sevgan yorim dardini,
Aytsam ado bo'Mmaydi.

G'o'zapoya o'tini,
Achchiq ekan tutuni.
Hech kimga solmasina,
Ayriliqning o'tini.

Qoshim qaro demanglar,
O'sma qo'yib kelgannian.
Yorni yomon demanglar,
O'zim tanlab tekkanman.

Qoshim qarosi o'sma,
Nomahram, yo'lim to'sma.
Agar yoiimni to'ssang,
Qoshimdan ketar o'sma.

GULNOR

Amu to'lg'onib oqar, gulnor,
Yelkanni shamol qoqar, gulnor.
Shul elatda bir qiz bor, gulnor,
Vah-vah, yuragim yoqar, gulnor.

Shubhalarda yurmasin, gulnor,
O'zidan ko'p ko'rmasin. gulnor
Yigit degan nomimni, gulnor,
Ayting, yerga urmasin, gulnor.

DOIRANI CHALING, JON MOMO

Doirani chaling, jon momo,
O'yinga tushsin qiz bola,
Qiz bolaning sochiga,
Yarashibdi chuchmoma.

Somsa yopdim yalpizdan,
Omonlig'-e, somonlik.
Yuz navro'zni o'tkazgan,
Momolarga beraylik.

Navro'z kuni, qizlarjon,
O'sma bargin teraylik.
Sochga taqib gul-marjon,
Qoshga o'sma qo'yaylik.

NAVRO'Z «YOR-YORI»

Gul navro'z chechag/da,
Belanchak bor, yor-yor.
Belanchakning boshida,
Kelinchak bor, yor-yor.

Kelinchakning yoiiga,
Gullar sochay, yor-yor.
Shu navro'zda suyganimga
Ko'nglim ochay, yor-yor.

Shunda olam munavvar,
Bo'lg'usidir, yor-yor.
Sevishganlar sho'x quv nab,
Kulgusidir, yor-yor.

HAMAL

Hamal, hamal derlaro,
Labingda asal derlaro.
Azaldan-azal derlaro.
Hamal oy go'zal derlaro.

Hamal qizi hur qizoy,
Qoshi qaro qunduzoy.
Yonoqlari qirmizoy,
Tezroq jamol ko'rgizov.

Hamal, hamal derlaro.
Tilingga asal derlaro.
Azaldan-azal derlaro,
Hamal oy go'zal derlaro.

Hamal qizi hur qizoy,
Labginasi qirmizoy.
Ke 1 gi n kec h a- k u nd uzoy,
Tezroq ko'rsat gul chiroy.

Hamal hamal qilsino,
Toshni tamal qilsino.
Nasibamiz bersino,
Gapiga amal qilsino.

SORI TO'N

Tcgirmonning shaqshaqasi taroshadur,
Bek akamga a'lo to'nlar yaroshadur.
ATo to'nning jiyaklari sori boiur,
To'n kiyganning nonius bilan ori bo'lur.

Og'am to'ni - ko'zim to'ri,
Tiklab, tiklab tikay uni.
Yorim to'ni - jonim to'ni,
Jonim berib tikay uni.

Tcgirmonning aylantirar charxi bordur,
To'n kiymagan, yor quchmagan zordur, xordur.
Har qatimin silab-siypab paxta yoydim,
Zar yoqaii to'n kiyganni jondin suydin.

O'ngga qabogim uchdi,
Yorim esimga tushdi.
Chapga qabog'im uchdi,
Jonim esimga tushdi.

KO'CHA BOG4

Qoshingning qorasiga,
Xol bo'lay orasiga.
Muncha rahming kelmaydi,
Birovning bolasiga.

Qoshing bilan imlaysan,
Zulfing bilan dog'laysan.
Mcnda nima qasding bor,
O'ldirmoqqa chogTaysan?

KEL EY, SHONIM

Kel ey, shonim hoy, hoy,
Kel, mani shonim hoy, hoy.
Birgina jonim senga qurbon,
Jo'rajonim, hoy, hoy.

Ariq labida dapsan,
Dapsanga suvlar sepsam.
Diydoringizni ko'rib,
Qaymoq yeganday boisam.

Boysun tog'ning shamoli,
Yelpir kimning ro'moli.
Ro'moliga yarashib,
Hilpiraydi tumori.

SIZNING AYBOH...

Sizning ayvon bizning ayvon emasmi?
O'rtasida chinni ravon emasmi?
Kelasizu-ketasiz bir so'z demaysiz,
Bu hammasi yurakda armon emasmi?

Tog'da archa ming yil umr ko'rarmu?
Shoxi sinsa, zargar kumush qilarmu?
Zargaming bilgani archa boiurmi?
Bilib qo'ygan ko'ngil judo bo'lunni?

Sen go'zalni izlab cho'llarni kezdin,
O'shal kezgan cho'llar bo'ston boiurmi?
Sening joning mening jonim emasmi?
Mening jonim senga qurbon emasmi?

TULBOBO

Har kun kelaymu, dadajon?
Yo'q, yo'q.
Palov qilaymu, dadajon?
Yo'q, yo'q.
Choyni damlaymu, dadajon?
Yo'q, yo'q.
O'choq yoqaymu, dadajon?
Yo'q, yo'q.
Holimni qara, ulijon?
Xo'p, xo'p.
Aftimga qara, ulijon?
Xo'p, xo'p.
Dardimni aytay desam, andisha bor,
Ko'nglingdan so'ra, ulijon.

Qo'yni so'yaymu, dadajon?
Ilik qoqaymu, dadajon?
Ko'rpa to'shaymu, dadajon?
Yostiq qo'yaymu, dadajon?

Aftimga qara, ulijon,
Yoqamga qara, ulijon,
Taxmonga qara, ulijon,
Chakmonga qara, ulijon.

Suvlar sepaymu, dadajon?
Qirga chopaymu, dadajon?
Loylar tepaymu, dadajon?
Kampir topaymu, dadajon?

Ha ... a ... a ...

Dadajon, qarang, qarang shu qizgina bamo ekan,
Qomati qamish ekan, ko'zginasi shahlo ekan,
Sovchi bo'lay, asta so'ray, rozi bo'lsa olib beray.

Singiljon, qarang, qarang dadam hali qari emas,
Azroilni hurkitar, bcrisi ko'p, nari emas,
O'y lab koi'ing, sinab ko'ring, yoqsa agar rozi bo'ling.

Akajon, qarang, qarang dadangiz qari ekan.
Og'zida bir tishi yo'q, bcri emas, nari ekan.
Nari turing, tayyor bo'ling, Azroildan hushyor boiing.

Ulijon, qara, qara bu juvonmarg asov ekan,
Uylansam oMdiradi, xotin emas qassob ekan,
Buni yo'qot, mollarni sot, og'zingni yop, boshqani top.

Dadajon, qarang, qarang momoginam janon ekan,
Labidan bol tomadi, har so'zi dono ekan,
Sovchi bo'lay, asta so'ray, rozi bo'lsa olib beray.

Momojon, qarang, qarang dadam hali qari emas,
Rozi bo'ng to'ylar qilay, berisi ko'p, nari emas,
O'y lab ko'ring, sinab ko'ring, yoqsa agar rozi bo Ting.

Ulijon, qarang, qarang dadangiz qari emas,
Yuzidan nur yog'ilar, berisi ko'p, nari emas,
O'y lab ko'rdim, sinab ko'rdim, dadangizga rozi bo'ldim.

Ulijon, qara, qara momoginang pari ekan,
Farishta misol ekan, xotinlarning zo'ri ekan,
Balli ulim, o'choqni qoz, qo'ylarni so'y, qozonni os.

YALLA, JONIM YALLA

Boqqa kirgim keladi, yalla jonim yalla,
Gullar lergim keladi, yaila jonim yaila.
O'zim sevgan yorimni, yalla jonim yaila,
Kunda ko'rgim keladi, yalla jonim yalla.

Gul hovuzim bo'yida, yalla jonim yalla,
Xush bo'y gullar o'sibdi, yalla jonim yalla.
Xushbo'y gullarni uzdim, yalla jonim yalla,
Yor yo'limni to'sibdi, yalla jonim yaila.

Boqqa kirgan ham o'zim, yalla jonim yalla,
Gullar tergan ham o'zim, yalla jonim yalla.
Shunisiga hayronman, yalla jonim yalla,
Yorga o'tmaydi so'zim, yalla jonim yalla.

BO YSUNCHA TANOVAR

Soching uchi qo'ng'iroq,
Yor, menga qilma firoq.
Yor, agar qilsang firoq,
Boray desam, yoi yiroq,

Dutor chalib o'tirsam,
Tori uzilib ketdi.
Yorim esimga tushib,
Ko'nglim buziib kctdi.

Atirgulning tagida,
Yor, seni ko'rib qoldim.
Ko'rmasam bo'lar ekan,
Ishqingda kuyib qoldim.

BORMAVMAN, DEDI

Yur, desam, bog' sayliga,
U1 yor bormayman, dcdi.
Arzim aytib kuylasam,
Takror bormayman, dcdi.

Jonu dil birlan so'rab,
Ming tavoze' aylasam,
Nozlanib, achchiqlamib,
Zinhor bormayman, dcdi.

Ming xijolatga qo'yib,
Rangimni ctdi za'faron.
Hajrida boidim nctay,
Bcmor, bormayman, dcdi.

Bu hayotda o'rtog'ingman
Misli yo'lingda chiroq.
Xalq ishiga bo'lsangiz
Tayyor, borgayman, dcdi.

YOR DEDIM

Yor dcdim, ado bo'ldim,
G'amga muhtalo boidim
Bir ko'rib, jamolingga
Oshiq-bcqaror boidim.

Osmonda g'ozim-g'ozim,
Xasta boigan ovozim.
Xasta boigan ovoza
Bir piyola may lozim.

O'LAN

Yigit:

Oian, yor-yor, aytishuvlar xalqning joni,
Qishlogimiz kcksalari oian koni.
Bir oz katta olib aytsam sizga do'stlar,
Shu qoraqosh, mayiz nusxa mani jonim.

Qiz:

O, xo aka man mayizga o'xshadimmi,
Sizga aytay o'ylab qo'ygan bir shartimni.
Oian aytib siz olsangiz gar ko'nglimni,
Shuning bilan forig' aylang siz dardimni.

Yigit:

Navoiylik yigit so'zi yolg'oni yo'q,
Kctmonining otashidek yuragi cho'g'g'.
Borar boisam ostonanga oian aytib,
Dugonalar qalbi kular sho'x-sho'x.

Qiz:

Muhabbatning bogiarini oralamang,
Yolg'on so'zlab yuragimni yaralamang.
Dardingizga quloq solmay ketar boisam,
Qo'shnilarga bevafo deb qoralamang.

Yigit:

Kashta tikkan qoiingizga uymoq boiay,
Dasturxonigizga tortiq quymoq boiay.
Navoiyning erka qizi rostin aytsam,
Nc kuylarga solding meni suymay o'lay.

Qiz:

Qo'ylar boqib charchamaysiz qirlar tomon,
Sog'inchlardan ado bo'ldim holim yomon.
Cho'pon yigit g'ururingiz tog'u-toshga
Tashlab bir pas kelib keting qolay omon.

Yigit:

Kipriyingiz osmonlarga narvon bo'lar,
Sochiaringiz majnuntolga armon bo'lar.
Sizdek qizni xor aylagati yigit borki,
ikki dunyo ishq bog'ida sarson bo'lar.

Qiz:

Navoiyung Barchinlari kimdan kam,
Ibo toia ko'zlarini etmangiz nam.
Sizni baxtli etmoq uchun yoningizga,
Qo'ylat'ingiz boqmoq uchun boray o'zim.

Yigit:

Ketmon urib toliqmagan qo'lingizdan,
Paxta terib charchamagan belingizdan.
Navoiyning xirmoniga xirmon qo'shib,
Boray aka degan shirin tilingizdan.

Qiz:

Otingizda olib keting Alpomishim,
O'zgalarning gapi bilan yo'qdir ishim.
Sizni aslo birovlariga berolmasman,
Siz muhabbat bo'stonida yolg'iz kishim.

Yigit:

Sigir sog'ib obod eting ro'zg'omi,
Oltinlarga alishmaydi o'z orini.
Sevsang agar shunday qizni sevgin do'stim,
Yori uchun sadqa qilar u borini.

Qiz:

Siz yurgan ul ko'chalardan gullar unar,
Siz borsizki hovlimizga qushlar qo'nar.
Rostin aytsam tan beraman boshim egib,
Qaysi yurtning yigitida qirqta hunar.

Yigit:

Bu chamanning qizlariga ko'z tegmasin,
Nomardlarga aziz boshini egmasin.
Jo'ram senga shaharlik qiz topdim, deydi,
Siz turganda shaharlik qiz boshidan qolsin.

Qiz:

Bardoshingiz tog'lar bilan talashadi,
Hamma sizga havas bilan qarashadi.
Ey bek yigit, yuragimni yoqib-yoqib,
Bo'yingizga ne kiysangiz yarashadi.

Yigit:

Shu so'zlaring menga yoqib ketdi,
Bir chtiros yuragimni chertib ketdi.
Qulog'ing bir tishlab qo'yay vaqt o'tmasin,
Bu onlarni yurakkinam bedor kutdi.

YORIM KETAMAN, DEYDI

Yorim ketaman, deydi,
Ketikizgani qo'ymayman.
Yoilariga chim bosib,
O'tkizgani qo'ymayman.

Ketsang, ketaver, yorim,
Ketsang, nima parvoyim?
Shu jonim eson boisa,
Qaytib kelar sevgonim.

Samarqandning soyiga
Tushdi tillo uzugim.
Qachon kelar ekanlar
O'shal ko'zi suzugiin?

Kelsa, kela qolsinlar
O'shal ko'zi suzugim.
Jonimning sadag'asi
Mening tillo uzugim.

Ketsang, ketaver, yorim,
Ketsang, nima parvoyim?
Shu jonim eson boisa,
Qaytib kelar sevgonim.

Ko'hi Qofdan keladi
Sharsharaning ovozası.
Nomunosib yor uchun
Boidim jahon ovarasi.

QARG'ALAR

Qarg'alar uchsa, qaraylik
Margiloning yoiiga.
Hidi kelsa, mast boiaylik
Handalakning bo'yiga.

Handalak, bo'ylikkinam sen
Unda zor, men bunda zor.
To'tiqushning bolasidek
Ikkalamiz intizor.

Intizorlik torta-torta
Tanda toqat qolmadi.
Yoichibindek sarg'ayib,
Ucharga toqat qolmadi.

Yoichibinning holini
Yurgan yoiovchidan so'rang.
Biz faqir bechoralarni
Aqli raso yordan so'rang.

Biz g'arib beehorani
Aqli raso yor bilmasa,
Ko'z yoshim daryo boiib
Oqqan baliqlardan so'rang.

HAY, YOR-YOR, AYLANAY

Otma mani toshlar bilan, hay, yor-yor, aylanay,
Uchib ketay qushlar bilan, hay, yor-yor, aylanay.

Qushlar ketsa, men ketmayman, hay, yor-yor, aylanay,
Ko'zing to'lsin yoshlar bilan, hay, yor-yor, aylanay.

Qo'y kelmaydi qo'zi bilan, hay, yor-yor, aylanay,
Bir-birining izi bilan, hay, yor-yor, aylanay.

Bir-birining izini ko'r, hay, yor-yor, aylanay.
Hamsoyaning qizini ko'r, hay, yor-yor, aylanay.

SOCHLARI TAROQ

Men oigilay sochi taroqlaridan,
Yoqut ko'zli sirg'a quloqlaridan.
Oshiq qilur ko'zlariga kifoya,
Baland turgan bodom qovoqlaridan.

Ko'ragida qator-qator gavharlar,
Rayhon bo'ylik, hidlik quchoqlaridan.
Yor ko'rganda qizib yuzim qizardi,
Uyalaman so'rab o'rtoqlaridan.

YORGINAM

Qoshing asli qarodir,
O'sma qo'yganing yolg'on.
Sening uchun men kuygan,
Menga kuyganing yolg'on.

Osmonda uchta o'rdak,
Uchalasi ham birdak.
O'lturgan xaloyiqlar
Ochilgan qizil guldak.

Osmonda pilpillaydi,
To'rg'ay, desam, bedana.
Labingdagi xolingni,
Sepkil, desam sedana.

BEVAFO YOR

Qora sochim o'sib, qoshimga tushdi.
Ne savdolar mening boshimga tushdi.
Borib ay ting o'shal suygan yorimga,
Judolikning zahri oshimga tushdi.

Tomga piyoz eksam, o'soman, deydi,
Yorga bino qo'ysam, kctoman deydi.
Ketma, yorim, ketma jonim beroman,
Tilimning uchida novvot beroman.

Seni - unda, meni - bunda yaratdi,
O'rtamizda oqar daryo yaratdi.
Oqar daryo ekan - oqdi-yu ketdi,
Bevafo yor ekan - yoqdi-yu ketdi.

MANI YORIM QO‘QONDA

Mani yorim Qo‘qonda,
Panjarali do‘konda.
Hali kelsa ko‘rasiz,
Qo‘shu ko‘zi muqomda.

Naqcirot

U yonga tashlab o'yna,
Bu yonga tashlab o'yna.
Sunbul sochi jingalak.
Yon boshga tashlab o'yna.

Qizil gul shona-shona.
Qo'limda angishvona.
Angishvona demanglar,
Sevgan yordan nishona.

Naqorat

Olma desam, olmaysan,
Behi desam, yemaysan.
Qaysi boyning qizisan,
Ayttirvorsam kemaysan?

Naqarot

Doirangning qasqoni,
Ipi bormi osgoni?
Yoshligingda o'ynab qol.
Yoring bormi to'sgoni?

Naqarot

SHODA-SHODA MARVARID

Daryodan oqib kelodi
Shoda-shoda marvarid.
Ro‘paramda o‘tirar,
Qoshi qaro bamo yigit.

Qoshi qaro barno yigit,
Hargiz ololmaysan meni.
Kokilim qimmatbaho,
Tashlab ketolmaysan meni.

Bog‘dagi barra piyozdek,
Qoshlaringdan aylanay.
Yangi chiqqan maysadek,
Kipriklaringdan aylanay.

Tikilib turgan kiyikdek
Bo‘ylaringdan aylanay.
Oppoq-oppoq marvariddek,
Tishlaringdan aylanay.

XUMORIM

Sen mening xumorimsan,
Bo‘ynimda tumorimsan.
Qorong‘i kcehalarda
Yondirgan chirog‘imsan.

Aka, oting samanmi?
Yuklaganing somonmi?
Menga muncha qaraysan,
Shirin so‘zing omonmi?

ANDIJON BORAY DEDIM

Andijon boray dedim, borolmadim,
Ko'zida nimasi bor - qarolmadim.
Shunchalik mushkul ekan ko'ngil degan,
Ko'nglini olay, dedim, ololmadim.

Andijon bogiarida yurgum kelur,
O'shal yorni doimo ko'rgum kelur.
Nahot, shuneha boisa agar ko'rgiligim,
Loaqal, tushlariga kirgim kelur.

Andjon yoilarida qoladi ko'zim,
Yorni kutib, yor yo'ida qoldi ko'zim.
Ko'rganim qay baloyu dard ekan,
Boshima bu baloni soldim o'zim.

OSMONDAGI YULDUZ

Osmondagi yulduzni
Sanab yetoman, dema.
Yuraklarim kuydirib,
Tashlab ketoman, dema.

Yorim yetgan yerlarga
Men ham bormay qolmayman.
Yoilariga ko'z tutib,
Soginchidan tolmayman.

Uyim oldi katta bog',
Rayhon ekoman, deyman.
Yorimga sovg'a qilib,
Do'ppi tikoman, deyman.

NOVVOYLAR QO'SHIG'I

Yigitlar:

Andiringdan, yangajon,
Mandiringdan, yangajon.
Kulcha yopib, non yegan
Tandiringdan, yangajon.

Zardevolu palaging,
Un elagan elaging,
Xamiringni mushtlagan,
Og'rimsin bilaging.

Yanga:

Andirimmi, qaynog'a,
Mandirimmi, qaynog'a?
Archa - o'tin qizitgan,
Tandirimmi, qaynog'a?

Yigitlar:

Qatlama, patir,
Chappati chotir.
Gijdayu mujda,
Koinmayu qotir.
Pishir, pishir, yangajon,
Pishir, pishir, ko'pkon non!

Undan o'tin, yangajon,
Mundan o'tin, yangajon.
Pushtagini qoldirmay.
Nonni yopgin, yangajon.

OG'A DOROM

Og'a Dorom, ro'molingda gulbodom,
Xo'jik Dorom, belbog'ingda gulbodom,

Sori ipak to'mi so'Ig'oni qurg'oy,
Orqama tashlasam - yozilib turg'oy.
Oshiqlikning ma'nisini bilganda,
O'rgatib - oi'gatib qochqoni qurg'oy.

Bog' yona chiqmadim - gullarni ichi,
Hamma yor ichinda bizning yor kichi.
Ullisinda, kichchisinda na gap bor,
Yonina borsangiz - jannatning ichi.

QOSHGINANGNI QAROLIGI

Qoshginangni qaroligi yagonalardek,
Ko'zginamni termultirdi begonalardck.
Ko'zginamni termulgani uvol emasmi?
Mani jonim doim sanga qurbon emasmi?

Qoshginangni qaroligi olamga mashhur,
Qizil olma otay - qo'yningga yashir.
Otgan qizil olmam qo'yningda tursin,
Mani aytgan so'zim yodingda tursin.

LA'LIXON

La'lixon, hayda, qo'yingni boqaman,
Lablaringda pista-bodom chaqaman.
Lablaringda pista-bodom chaqmasam,
Eshigingda chashma bo'lib oqaman.

La'lixon aylandi-ketdi soy bilan,
QoMida chinni piyola choy bilan.
Chinnini nodonga bermang - sindirar,
Beaql yor qachon koiigil to'ldirar?

Laiixonning bog'i bor, bog'boni yo'q,
La'lixonning dardi bor, darmoni yo'q.
La'lixon, bog'ingga bog'boning bo'lay,
La'lixon, dardingga darmoning bo'lay.

OSHIQ-MA'SHUQ

Boqqa kirdim, olma terdim,
Olmasining nori yo'q.
Qishlog'ingni shuncha kezdim,
Manga loyiq yori yo'q.

Bo'yingiz muncha uzun,
Belingiz bir qilcha yo'q.
Biz sizni yaxshi ko'ribmiz,
O'zgalar bir pulcha yo'q.

Dunyoda na ish yomon?
Yaxshi ko'rganlik yomon.
Yo mening mehrimni olg'ay,
Yo sizga qo'shg'ay, jonon!

FARG'ONANI YO'LI SOZ

Farg'onani yo'li soz,
 may da, mayda, mayda.
YoTida o'ynaydi g'oz,
 mayda, mayda, mayda.
Qizlari qo'qon gilos,
 mayda, mayda, mayda.
Yigitlari ishqivoz,
 mayda, mayda, rneyd.

Mayda, mayda, mayda,
Oramijonim qayda?
Hammani yori sheyda,
Bizni qalam qosh qayda?

Bedona pirillaydi,
 mayda, mayda, mayda.
Bedona chirillaydi,
 mayda, mayda, mayda.

Yor, seni ko'rganimda,
 mayda, mayda, mayda.
Yuragim jig'illaydi,
 mayda, mayda, mayda.

ALLA

Senga qo'ydim yaxshi ot, alia,
Yaxshi niyatdur murod, alia.
Yurtu elga suyansang, alia,
Senga boig'usi qanot, alia.

Osmonda uehgan qushlar, alia,
Sekin chiqar tovushlar, alia.
Meni solma qayg'uga, alia,
Bolam to'ysin uyquga, alia.

Alla, desam, bor boigin, alia,
Menga nomus-or boigin, alia.
Katta boigan chog'ingda, alia,
Xalqqa vafodor boigin, alia.

Ulg'ay bolam, gul Vatanda, alia,
Botir boiib o'sgil, qo'zim, alia.
Seni ko'rib bu chamanda, alia,
Yayrab-quvonay, yulduzim, alia.

VALLO, YALLO DEMAGIN

Yallo, yallo demagin,
Ko'zi shahlo demagin.
Sen boimasang, yoiimda
O'zga ra'no demagin.

Bu yoMdan o'tganim bor,
Qo'lingdan tutganim bor.
Qaqshatmagin meni, yor,
Xudoga aytganim bor.

Yallo, yallo demagin,
Ko'zi shahlo demagin.
Bcvafoga uchrab sen,
So'ng pushaymon yemagin.

Bu yo'ldan o'tganim bor,
Azobin tortganim bor.
Toshlar otma, tosh otma,
Xudoga aytganim bor.

Yallo, yallo demagin,
K.o'zi shahlo demagin.
Ishqsiz dunyo - dunyomi?
Sevgi ado demagin.

Bu yoidaa o'tganim bor,
Yoningga qaytganim bor.
Ko'nglimni etib tor-tor,
Xudoga aytganim bor.

Yallo, yallo demagin,
Ko'zi shahlo demagin.
Sen bo'lmasang, yo'limda
O'zga ra'no demagin.

SHISHANI ZARGARGA BERDIM

Shishani zargarga berdim,
Kecchalar chekdim firoq.
Bir qo'limga sham olibman,
Bir qo'limga shamchiroq.

Shamchiroqning yonganidan,
Yonmagani yaxshiroq.
Bevafo yor boiganidan,
Boimagani yaxshiroq..

K.o'kkina kaptar kelodi,
Bo'yni yerga qayrilib.
Men nechun toqat qoliyin
Sevganimdan ayrilib?

Ko'kkina kaptar kelodi
Kunda-shunda ko'rgani.
Oyda-yilda bir kelarman
Oy yuzingni ko'rgani.

Yoz kuni ayvonda yotdim,
Oy manim ustimdadir.
Seskanib o'mimdan tursam,
Oq bilak bo'ynimdadir.

Oq bilakka qo'sh bilakuzuk,
Sadqai xoling bo'lay,
Oq yuzingga oynayu ham
Durrai toling bo'lay.

IKKI BULBUL SAYRASHADI

Ikki bulbul sayrashadi
Tog' u toshlarda yurib.
Chanqasa suvlar ichadi
Bog' u bo'stonga kirib.

Yov ckansan, bilmadim,
Nodon ckansan, bilmadim.
Kashmiri tiling bilan
Aldor ckansan, bilmadim.

Men bu yerga kelmas erdim,
Yora keltirdi meni.
O'tga solsa, kuymas erdim,
Yora kuydirdi meni.

Qop-qarodir qoshingiz,
O'n to'rt da bordir yoshingiz.
O'n to'rt da bo'lsa yoshingiz,
O'zim bo'lay yoidoshingiz.

Gulni gul dermu kishi,
Gulni tikoni bo'lmasa.
Yorni yor dermu kishi,
Yorni vafosi bo'lmasa?

Olmali boqqa kirib,
Shaftolini yermu kishi?
O'zini yori turib,
O'zgani yor dermu kishi?

KIRDIM QALANDAR BOG'GA

Bir chilim tamoki deb,
Kirdim qalandar bog'iga.
Bir qizil gulni uzib,
Qoldim qiyomat dog'iga.

Gulni gul dermu kishi,
Gulning tikoni bo'lmasa?
Yorni yor dermu kishi,
Yorning vafosi bo'lmasa?

Bir go'zal bog' ichinda
Uchrashaylik ikkimiz.
Toza bitgan navniholdek
Chirmashaylik ikkimiz.

Men seni yorim desam,
Yoningda yoring bor ekan.
Ikki yuzing olmadek,
Chakkangda noring bor ekan.

Oq ilon, oppoq ilon,
Oydinda yotgoning qani?
Meni-ku yomon deding,
Yaxshini topgoning qani?

Bir chilim tamoki deb,
Kirdim qalandar bog'iga.
Bir qizil gulni uzib,
Qoldim qiyomat dog'iga.

YOLVORMA, JONIM

Har go'zalni go'zal dema,
Go'zal seni demaguncha.
Yolvorma, jonim, yolvorma,
To o'zi yolvormaguncha.

Yolvorib yoningga kelsa,
Tovlanib yoningda tursa,
Endi yoring bo'ldim dsa,
Sen dema, ul demaguncha.

Go'zal ko'p jafu qilur,
Ming noz ila ado qilur,
Seni suysa, u yor qilur,
Sevma, seni sevmaguncha.

YORIDAN AYRILGAN YIGIT

Chinnini zargarga bersam,
Marvarid qilmaymikan?
Chin ko'ngilni yorga bersam,
Mehribon bo'lgaymikkan?

Oq qog'ozday yarqiraydi
Yangi yor olgan kishi.
Za'faronday sarg'ayadi
Yordan ayrilgan kishi.

Yordan ayrilgan yigitning
Yori men bo'lsammikan?
Ko'ksiga boshim qo'yib,
Birgajon bersammikan?

O'YNA, LOLA

O'yna, o'yna, hay lola, o'yna!
O'ynamasang, yor qayda, o'yna!

Qoshing asli qarodir, o'yna,
O'sma qo'ganing yolg'on, o'yna,
Sening uchun men kuygan, dod-ey,
Sening kuyganing yolg'on, o'yna.

Qora qoshing pilikmi, o'yna,
Qora ko'zing yirikmi, o'yna,
Seni suyib yurganlar, dod-ey,
So'rab ko'rgin - tirikmi, o'yna.

Qoshingni qarosiga, o'yna,
Xol bo'lay atosiga, o'yna.
Nega rahming kelmaydi, dod-cy,
Birovning bolasiga, o'yna.

QOSHING QAROSI

Qoshing qarosi olamga mashhur,
Qizil olma beray - qo'yningga yashir.
Bergan qizil olmam qo'yningda tursin,
Menga bergan va'dang ko'nglingda tursin!

Qoshingni qarosi yuvsu ketarmi?
Seningdek toza gul bog'da bitarmi?
Seningdek toza gul bog'da bitganda,
So'rab borsam - bog'bon menga sotarmi?

JIGARPORA

Qoshing bilan ko'zing par-par yonadi,
Oshga kashnich bilan rayhon soladi.
Kashnichning tilini rayhon biladi,
Bolasining tilini onasi biladi.

Qoshingning qorasi yuvsan ketarmi?
Seningdek toza gul bog'da bitarmi?
Seningdek toza gul bog'da bitganda,
So'rab borsam - bog'bon menga sotarmi?

Meni ketdi, deb chekma qoshingni,
Quraydek ko'zingdan to'kma yoshingni.
Quraydek ko'zingdan to'ksang yoshingni,
Olarman-ketarman aziz boshimni.

QIZIL GULNING DONASI

Qizil gulni eksang, xirmoni bo'lmas,
Yaxshiga borganning armoni bo'lmas.
Yomon bilan kuyib-yonib yurguncha.
Yaxshi bilan davron sursang o'lguncha.

O'ylana-o'ylana o'ylar etarman,
Havasman bo'yingga qachon yetarman.
Qizil gulning donasiman, bo'yingdan,
Gulzoringga eksang, unib bitarman.

Qizil gul yonida yurasim kelar,
Qizil gul bog'ina kirasim kelar.
Qizil gulli bog'Marda yor yurganda,
Yonida qo'l berib, yurasim kelar.

DUXTARI SAMAN

Quvnoq

Doira 6/8

3

Doira

5

Doira

X. *Vigilar*

Dux - ta - ri sa - man do - na do - na,

7

Doira

X. *Qizlar:*

Lab - la - ri - da may - da xo - li bor.

9 1. f 2. p *Vigilar:*

X. Bun - dan bor - dim Qar - shi - ga - yo,

11

X. Ot boy - la - dim ro - shi - ga - yo.

13 *Vigilar:*

X. Dux - ta - ri sa - man do - na do - na,

15 *Qizlar:*

X. Lab - la - ri - da may - da xo - li bor.

17

X. Lab - la - ri - da may - da xo - li bor.

20

1. *f*
2. *p* *Yigitlar:*

X. Men - ga bo - qib kel - may - di - yo,

23

X. Yax - shi - lar - ni bil - may - di - yo.

25

f *Yigitlar:*

X. dux - ta - ri sa - man do - na do - na,

27 *Qizlar:*

X. Lab - la - ri - da may - da xo - li bor.

29 *p* *Yigitlar:*

X. Dux - ta - ri sa - man do - na do - na,

31 *Qizlar:*

X. Lab - la - ri - da may - da xo - li bor.

33 *mf* *Qizlar: Qizlar:*

Yigitlar:

X. I ah - la - ii - da mav - da xo - li bor.

Naqarot

Duxtari saman dona-dona,
Lablarida mayda xoli bor.

Bunda bordim qarshigayo,
Ot boyladim roshigayo.

Naqarot

Menga boqib kelmadiyo,
Yaxshilarni bilmaydiyo.

Naqarot

Duxtari saman dona-dona,
Lablarida mayda xoli bor.

KASHTA TIKDIM SANAMA

Doira *Sekin* *AJu* ***Wu***

Xonanda

Perc. 3

X. 6

X. 9

X. 12

X. 15

Kash - ta tik - dim sa - na - ma

17

X. *mf*

O't - lar voñ - di ta - na - ma.

19

X.

Tik - may de - sam u - ri - shar

21

X. *mf* *b* *4^*

qa - rab tur - gan e - na - ma

23

X.

qa - rab tur - gan e - na - ma.

25

X. **Jonli** *mm*

O'r - ma - gim - ni o' - ra yo

27

X. *mf*

Men gu - li - ga qa - ra yo.

29

X. *fz* *fe* *mf*

O'r mak - gi - nam o'r - sin deb

31
X. En - di sen - dan so' - ra - yo.

33
X. Yo' r - ma tik - dim i - lib i - lib

34
X. To - mo - sho aylangiz i - lib

35
X. Rax - mat dey - di ko't - ga kishi

36
X. Har gu - lli - hayron bo' - lib

37
X. O'r - ma - gim - ni o' - ra - yo

39
X. Men gu - li - ga qa - ra - yo

41
X. O'r mak - gi - nam o'r - sin deb

43
X. En - di sen - dan so' - ra - yo.

45
X. En - di sen - dan so' - ra - yo. rit.

Kashta tikdim sanama,
O'tlar yondi tanama.
Tikmay desam urishar,
Qarab turgan cnama.

Naqarot

O'rmagimni o'rayo,
Men guliga qarayoy.
O'rmakginam o'tsin deb,
Endi sendan so'rayo.

Yo'rma tikdim ilib-ilib,
Tomoshoy aylangiz ilib.
Raxmat deydi ko'rgan kishi,
Har guliga hayron bo'lib.

Naqarot

O'rmagimni o'tayo,
Men guliga qarayoy.
O'rmakginam o'rsin deb,
Endi sendan so'rayoy.

SHAQILDOQ

Quvnoq

Doira r'И

Xonanda

3

Pore.

X.

5

X.

7

X.

10

X.

13

X.

1. n fT

Detailed description: This system contains the first six staves of music. It starts with a vocal line for 'Doira r'И' and a piano accompaniment for 'Xonanda'. The tempo is 'Quvnoq'. The key signature has four flats. The first staff includes the lyrics 'J' f-fAf-i'. The second staff has a measure rest and 'N h p-p..... • L-f-i'. The third staff has a measure rest. The fourth staff has a measure rest. The fifth staff has a measure rest. The sixth staff has a measure rest. The seventh staff has a measure rest. The eighth staff has a measure rest. The ninth staff has a measure rest. The tenth staff has a measure rest. The eleventh staff has a measure rest. The twelfth staff has a measure rest. The thirteenth staff has a measure rest. The fourteenth staff has a measure rest. The fifteenth staff has a measure rest. The sixteenth staff has a measure rest. The seventeenth staff has a measure rest. The eighteenth staff has a measure rest. The nineteenth staff has a measure rest. The twentieth staff has a measure rest. The twenty-first staff has a measure rest. The twenty-second staff has a measure rest. The twenty-third staff has a measure rest. The twenty-fourth staff has a measure rest. The twenty-fifth staff has a measure rest. The twenty-sixth staff has a measure rest. The twenty-seventh staff has a measure rest. The twenty-eighth staff has a measure rest. The twenty-ninth staff has a measure rest. The thirtieth staff has a measure rest. The thirty-first staff has a measure rest. The thirty-second staff has a measure rest. The thirty-third staff has a measure rest. The thirty-fourth staff has a measure rest. The thirty-fifth staff has a measure rest. The thirty-sixth staff has a measure rest. The thirty-seventh staff has a measure rest. The thirty-eighth staff has a measure rest. The thirty-ninth staff has a measure rest. The fortieth staff has a measure rest. The forty-first staff has a measure rest. The forty-second staff has a measure rest. The forty-third staff has a measure rest. The forty-fourth staff has a measure rest. The forty-fifth staff has a measure rest. The forty-sixth staff has a measure rest. The forty-seventh staff has a measure rest. The forty-eighth staff has a measure rest. The forty-ninth staff has a measure rest. The fiftieth staff has a measure rest. The fifty-first staff has a measure rest. The fifty-second staff has a measure rest. The fifty-third staff has a measure rest. The fifty-fourth staff has a measure rest. The fifty-fifth staff has a measure rest. The fifty-sixth staff has a measure rest. The fifty-seventh staff has a measure rest. The fifty-eighth staff has a measure rest. The fifty-ninth staff has a measure rest. The sixtieth staff has a measure rest. The sixty-first staff has a measure rest. The sixty-second staff has a measure rest. The sixty-third staff has a measure rest. The sixty-fourth staff has a measure rest. The sixty-fifth staff has a measure rest. The sixty-sixth staff has a measure rest. The sixty-seventh staff has a measure rest. The sixty-eighth staff has a measure rest. The sixty-ninth staff has a measure rest. The seventieth staff has a measure rest. The seventy-first staff has a measure rest. The seventy-second staff has a measure rest. The seventy-third staff has a measure rest. The seventy-fourth staff has a measure rest. The seventy-fifth staff has a measure rest. The seventy-sixth staff has a measure rest. The seventy-seventh staff has a measure rest. The seventy-eighth staff has a measure rest. The seventy-ninth staff has a measure rest. The eightieth staff has a measure rest. The eighty-first staff has a measure rest. The eighty-second staff has a measure rest. The eighty-third staff has a measure rest. The eighty-fourth staff has a measure rest. The eighty-fifth staff has a measure rest. The eighty-sixth staff has a measure rest. The eighty-seventh staff has a measure rest. The eighty-eighth staff has a measure rest. The eighty-ninth staff has a measure rest. The ninetieth staff has a measure rest. The hundredth staff has a measure rest. The hundred and first staff has a measure rest. The hundred and second staff has a measure rest. The hundred and third staff has a measure rest. The hundred and fourth staff has a measure rest. The hundred and fifth staff has a measure rest. The hundred and sixth staff has a measure rest. The hundred and seventh staff has a measure rest. The hundred and eighth staff has a measure rest. The hundred and ninth staff has a measure rest. The hundred and tenth staff has a measure rest. The hundred and eleventh staff has a measure rest. The hundred and twelfth staff has a measure rest. The hundred and thirteenth staff has a measure rest. The hundred and fourteenth staff has a measure rest. The hundred and fifteenth staff has a measure rest. The hundred and sixteenth staff has a measure rest. The hundred and seventeenth staff has a measure rest. The hundred and eighteenth staff has a measure rest. The hundred and nineteenth staff has a measure rest. The hundred and twentieth staff has a measure rest. The hundred and twenty-first staff has a measure rest. The hundred and twenty-second staff has a measure rest. The hundred and twenty-third staff has a measure rest. The hundred and twenty-fourth staff has a measure rest. The hundred and twenty-fifth staff has a measure rest. The hundred and twenty-sixth staff has a measure rest. The hundred and twenty-seventh staff has a measure rest. The hundred and twenty-eighth staff has a measure rest. The hundred and twenty-ninth staff has a measure rest. The hundred and thirtieth staff has a measure rest. The hundred and thirty-first staff has a measure rest. The hundred and thirty-second staff has a measure rest. The hundred and thirty-third staff has a measure rest. The hundred and thirty-fourth staff has a measure rest. The hundred and thirty-fifth staff has a measure rest. The hundred and thirty-sixth staff has a measure rest. The hundred and thirty-seventh staff has a measure rest. The hundred and thirty-eighth staff has a measure rest. The hundred and thirty-ninth staff has a measure rest. The hundred and fortieth staff has a measure rest. The hundred and forty-first staff has a measure rest. The hundred and forty-second staff has a measure rest. The hundred and forty-third staff has a measure rest. The hundred and forty-fourth staff has a measure rest. The hundred and forty-fifth staff has a measure rest. The hundred and forty-sixth staff has a measure rest. The hundred and forty-seventh staff has a measure rest. The hundred and forty-eighth staff has a measure rest. The hundred and forty-ninth staff has a measure rest. The hundred and fiftieth staff has a measure rest. The hundred and fifty-first staff has a measure rest. The hundred and fifty-second staff has a measure rest. The hundred and fifty-third staff has a measure rest. The hundred and fifty-fourth staff has a measure rest. The hundred and fifty-fifth staff has a measure rest. The hundred and fifty-sixth staff has a measure rest. The hundred and fifty-seventh staff has a measure rest. The hundred and fifty-eighth staff has a measure rest. The hundred and fifty-ninth staff has a measure rest. The hundred and sixtieth staff has a measure rest. The hundred and sixty-first staff has a measure rest. The hundred and sixty-second staff has a measure rest. The hundred and sixty-third staff has a measure rest. The hundred and sixty-fourth staff has a measure rest. The hundred and sixty-fifth staff has a measure rest. The hundred and sixty-sixth staff has a measure rest. The hundred and sixty-seventh staff has a measure rest. The hundred and sixty-eighth staff has a measure rest. The hundred and sixty-ninth staff has a measure rest. The hundred and seventieth staff has a measure rest. The hundred and seventy-first staff has a measure rest. The hundred and seventy-second staff has a measure rest. The hundred and seventy-third staff has a measure rest. The hundred and seventy-fourth staff has a measure rest. The hundred and seventy-fifth staff has a measure rest. The hundred and seventy-sixth staff has a measure rest. The hundred and seventy-seventh staff has a measure rest. The hundred and seventy-eighth staff has a measure rest. The hundred and seventy-ninth staff has a measure rest. The hundred and eightieth staff has a measure rest. The hundred and eighty-first staff has a measure rest. The hundred and eighty-second staff has a measure rest. The hundred and eighty-third staff has a measure rest. The hundred and eighty-fourth staff has a measure rest. The hundred and eighty-fifth staff has a measure rest. The hundred and eighty-sixth staff has a measure rest. The hundred and eighty-seventh staff has a measure rest. The hundred and eighty-eighth staff has a measure rest. The hundred and eighty-ninth staff has a measure rest. The hundred and ninetieth staff has a measure rest. The hundred and ninety-first staff has a measure rest. The hundred and ninety-second staff has a measure rest. The hundred and ninety-third staff has a measure rest. The hundred and ninety-fourth staff has a measure rest. The hundred and ninety-fifth staff has a measure rest. The hundred and ninety-sixth staff has a measure rest. The hundred and ninety-seventh staff has a measure rest. The hundred and ninety-eighth staff has a measure rest. The hundred and ninety-ninth staff has a measure rest. The hundredth staff has a measure rest.

15

X.

17

X.

20

X.

23

X.

26

X.

29

X.

32

X.

35

X.

ic=rr4

Sha-q shaqshaqsha- qii - do - qing-dan

Sha- qil-da-g'an bar-mo - qing-dan
qa\ - ro - qing-dan

Ba- land e-kan - da bo4 -!a - ri

Ba-land e-kan -dauy-la-ri

O' shauy-damming ke la- dir Laz-gi va qav-

roq kuv - la - ri Sliaq shaqshaqsliaq

Detailed description: This system contains the remaining staves of music from page 134 and the beginning of page 135. It continues with the vocal line and piano accompaniment. The lyrics continue: 'ic=rr4', 'Sha-q shaqshaqsha- qii - do - qing-dan', 'Sha- qil-da-g'an bar-mo - qing-dan qa\ - ro - qing-dan', 'Ba- land e-kan - da bo4 -!a - ri', 'Ba-land e-kan -dauy-la-ri', 'O' shauy-damming ke la- dir Laz-gi va qav-', and 'roq kuv - la - ri Sliaq shaqshaqsliaq'. The tempo is 'Quvnoq'. The key signature has four flats. The music includes various musical notations such as dynamics (f, p, mm), articulation (accents), and performance instructions (1., n fT). The system ends with a double bar line.

37
X. sha - qil - do - qing - dan Sha - qil - da - g' an

40
X. bar - mo qing - dan qay - ro - qing - dan

V.?
X. kgfiE+dEE^

47
X. ftsIM%:rEtSE+EE5
-φy4&, :af±^ fata ds

50
X. Boq - ma - sam qan - doq bo4a - di

53
X. Qa - ra - sam gu - noli bo'la - di

56
X. Boq - ma - sam qan - doq bo' la - di do - o

59
X. Qa ra - sam gu - noli bo' - la - di

62
X. Go' zi g' - zi - ma tush - gan - da Yu - ra - gim o' y -

65
X. noq bo' - la - di Shaq shaq shaq

68
X. slia - qil - do - qing - dan Slia - qik - da - g' an

71
X. bar - mo - qing dan qay - ro - qing dan

77
X. iar

76
X.

79
X. V - q T + r

81
X.

81
X.
Yu-rak - gi-nam - da a gi - na

87
X.
Bu qan-da-yin qiy - noq - gi - na

90
X.
Yu-rak - gi-nam - da a - do - gi-na a.

93
X.
Bu qan-da - yin qiy -noq - gi - na

96
X.
Voyma ni a - do qi-la- dir Qo' ling-da-gi

99
X.
qay - roq - gi - na

101
X.
Shaq shaq shaq sha - qil - do - qing-dan

103
X.
Sha - qil - da ' §'an

105
X.
bar - mo - qing-dan
qay - ro - qing-dan

Shaq-shaq-shaq shaqildoqingdan,
Shaqildag'an barmoqingdan.
Shaq-shaq-shaq shaqildoqingdan,
Shaqildag'an qayroqingdan.

Baland ekan-da bo'ylari,
Baland ekan-da uylari.
O'sha uydan mung keladir,
Lazgi va qayroq kuylari.

Naqarot

Boqmasam qandoq bo'ladi,
Qarasam gunoh bo'ladi.
Go'zi-go'zima tushganda,
Yuragim o'ynoq bo'ladi.

Naqarot

Yurakginamda adogina,
Bu qandayin qiynoqgina.
Voy mani ado qiladir,
Qoiingdagi qayroqgina.

YOPPASIGA HAMMA

Allegro

Kim - ning so - zi so - z boi - ma - sa

san - a - ti - da yo - /, bo'l-masa

gul bog' - lar - ni ke - /ib kiv - sin

uch kun - gi - na o - /, bo'l-masa

ol - ma u - o - l bo - ladi

qal - bi boi - sa lo - l bo' - ladi

bol - a - ri - dek meh - nat qil - gan

kuy - la - ga - iii bo - l bo' - ladi

Yop-yop yop-pa-si-ga ham-ma

tu-ti-na-di to-g'a ji-uq am-ma

San' - at gu - H

gul ma - kon - ga bo-ring An - di - j jon - u Mar-g'i-

lon-ga san' - at gu - li

gul ma - kon - ga bo-ring An - di - jon - u Mar-g'i

lon-ga Y op - yop yop -pa - si - ga

ham -ma tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

am -ma

tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

tu-ti-na-di to-g'a ji-yan

Yop -yop yop -pa - si - ga

ham -m a lu ti - la - di to-g'a ji-vzn

am ma

ifet

San' at S^o - II g>I ma - kon - ga

bo-ringAn-di-jon -u Marg'i -lon-ua

San' - at gu - li gul ma - kon - ga

bo ring An-di-jon-u IVlarg'i - Ion-»;

Yop -\`op yop-pa - si - ga ham ma

tu-ti-la-di to-g'a ji -van ani-ma

Kimning sozi soz bo'hnasa,

u'in'atida yoz bo'lmasa,

ulbog'larni kezib kiysin,

ch kungina oz bo'lmasa.

Olma yuzi ol bo'ladi,

Qalbi bo'lsa lol bo'ladi.

Bolaridok melmat qilgan,

Kuylagani bol bo'ladi.

Havas ekan yetmoq yoTi,

Elga xizmat etmoq yoTi.

Halol yo'ldan boshlangaydir,

Nurli qo'shiq aytmoq yo'li.

Bilganim shul yo'q o'zgasin,

Jzlamanglar tirnoqdan kir

Barchamiz ham birday banda.

Har ish bo'lsa xudodandir.

Naqarot

Yop-yop yoppasiga hamma,
Tutinadi tog'a - jiyani, amma.
San'at guli - gul makonga,
Boring Andijonu Marg'ilonga.

Naqarot

Yop-yop yoppasiga hamma,
Tutinadi tog'a - jiyani, amma.
San'at guli - gul makonga.
Boring Andijonu Marg'ilonga.

QOSHLARI QORA

Allegro

Bu xor bor-dim. Bu xor bor-dim a-jab gul zor e -kanko'r dim
 Bu xorbör-dim. Bu xorbör dim, a-jab gul zor c-kanko'rdim
 machitus-ti madra-sa-yo ko-sib lo4a bo-zor ko'r - dim
 Oi dir-sin-o o'l dir-sm-o qosh-lari qora oi-dir-sm
 qo-ra chi nor ol-di-da-yo bu-rama so-chi o'l - dir-sin

A-ta-la-si-ning mo yiyo'q dir su-pa-si-ningchan giyo q dir
 Pul gi na-si vir tiq ' - kan a-jabhan go - ma larko r dim
 o'l dir-sin o oT dir-sin o qosh-lari qo-ra o'l dir-sin
 qo-ra chi nor ol-di-da-vo bu-rama co-chi o l dir-sin
 Qa-lamqalam qo shiga yo toidir mado'p pi bo shiga yo
 E - shi gi-gabosh qo'u samo cha-qir-may di qo-shi-ga-yo

Oidir-sin-o o'l dir-sin-o qosh-lari qo-ra o'l dir-sin
 qora chi nor ol;do-da-yo bu rama so-chi o'l dir-sin
 qo-ra cIn nor o l - d i - d a \ o bu rama so-cln o'! dir-sin

Buxor bordim, buxor bordim,
 Ajab gulzor ekan ko'rdim.
 Machit usti inadrasa-yo
 Kosib to'la bozor ko'rdim.

Naqarot

O'klirsino o'kiirsina,
 Qoshlari qaro o'ldirsin.
 Qora chinor oidida-yo,
 Burama sochi o'ldirsin.

Naqarot

O'klirsino o'ldirsina,
 Qoshlari qaro o'ldirsin.
 Qora chinor oldida-yo,
 Burama sochi o'ldirsin.

0'ZIMGGA

Allegro

Kiyga-nimda at-las ko'y-lak cg-nmi-ga
 ZW-bo'-lib boq-niangma ni ko'-'nin-ga
 Kiv - ga - nim - da at-laskCy-lak eg-mm ga
 Zor bo'-lib boq4nangma ni ko'/.im-ga
 Tur sam gar ko'-cha-da yo - nim-g;i kcl- mang



xi-jo-lat tor-ta-man boq mangy u-zi m - ga



Chiqsamgar ko'-chaga yonimga kel- mang



hi-jo - lat tor - ta - man boq-mang yu - zim ga



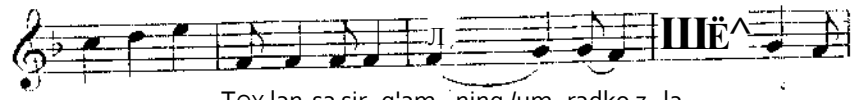
O'zim - ga O'zim - ga ma - ni o'zim - ga



mail - li-yo bo' - lib-ay boq - mang o'zim - ga



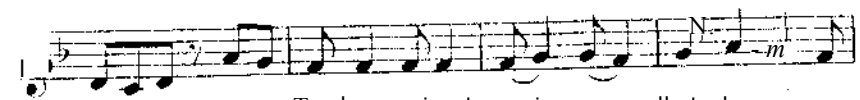
ga



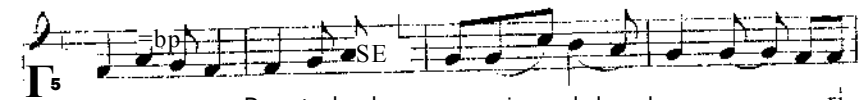
TOY lan-sa sir- g'am - ning /um -radko z - la-



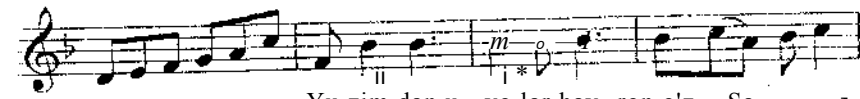
ri Rangta-la-shar sa - mo-ning yul-duz - la-ri



Tov lan-sa sir- g'am - ning zum radko' z - la-



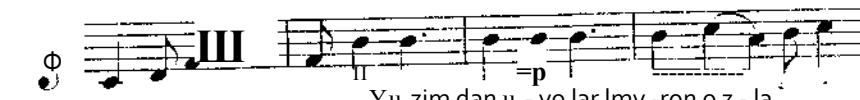
n Rangta-la-shar sa - mo ning yul-duz - la -ri



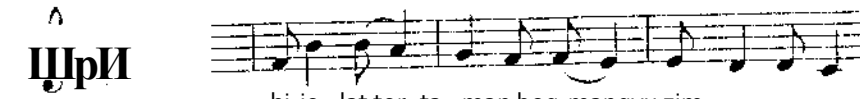
Yu zim dan u - yo lar hay -ron o'z - Sa



ri hi-jo - lat tor-ta-man boq-mangyu zim -



ga Yu zim dan u - yo lar lmy -ron o z - la



ri hi-jo - lat tor - ta - man boq-mangyu zim-



ga

O'-zim - ga O'-zim - ga ma ni o'zim -
ga mah - li - yo bo'lib - ay boq - mang o'zim -
ga ga
Bo-g'im-da bor bit - ta
ki-chik yo' - lak - cha gulzor - ga el - ta - di
bo' - yi bo' lak - cha Bo-g'im-gabor bit - ta

ki-chik yo'lak - cha gulzor - ga el - ta - di
bo' - yi bo' - lak - cha
Gap la-rim - ui bo'l - mang yuz la- ri g'un- cha
xi-jo-lat tor - ta - man boq - mangyu ziui-ga
CVzim-ga O'-zim-ga mam o' zim - ga
mah-li-yo bo' lib-ay boq- mang o'-zim - ga

Kiyganimda atlas ko'ylak cgnimga,
 Zor-zor boiib boqmang mani ko'zimga.
 Tursam gar ko'chada yonimga kchnang,
 Xijolat tortaman boqmang yuzimga.

Naqarot

O'zimga, o'zimga, mani o'zimga,
 Maxliyo boiib boqmang o'zimga.

Tovlansa sirg'amning zumrad ko'zlari,
 Rang talashar samoning yulduziari.
 Yuzimdan uyoiar hayron o'z'lari,
 Xijolat tortaman boqmang yuzimga.

Naqarot

O'zimga, o'zimga, mani o'zimga,
 Maxliyo boiib boqmang o'zimga.

Bogimda bor bitta kichik yoiakcha,
 Gulzorga cltadi bo'yi boiakcha.
 Gaplarimni boimang yuzlari g'uncba,
 Xijolat tortaman boqmang yuzimga.

Naqarot

O'zimga, o'zimga, mani o'zimga.
 Maxliyo boiib boqmang o'zimga.

SHIRIN JONIM

Moderato

Olma ot - dim dar - yo ga slu rm jo - nini

jo ni- mey Qal qiy di yu cho*k may - di shi rin jo-nim

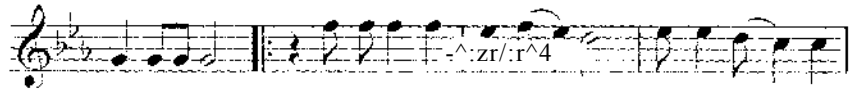
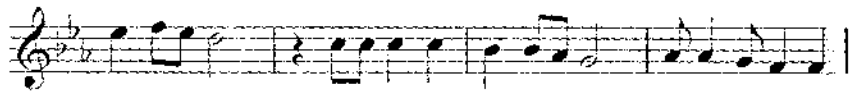
jo-ni- mev Se -ni yo rim - nidard la-ri shi-rin jo-nim

jo-ni mey Yu ra gim dan ket may - di shi rin jo - nim

jo- ni - mey shi rin shi rin jo- ni - mey sh rin jo - mm

jo ni - mey shi rin shi - rin jo - ni - mey shi rin jo nim

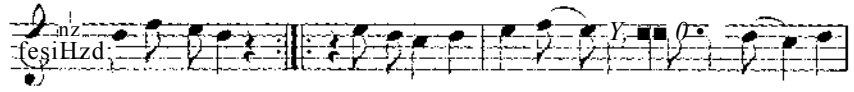
jo - ni - mey



<Ji-/il ol-in:i oi{ ol - ma slu-cm]o - nim



jo-ni- mev Sin- ri-ni be - li tol - ma shi-rin jo - nim



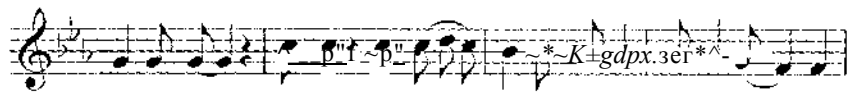
jo-ni - mey Se-niiz-lab yor do-dim Shi-rin jo- nim



jo-ni- mey o'z-ga - ga na zar sol - ma shi-rin jo-nim jo



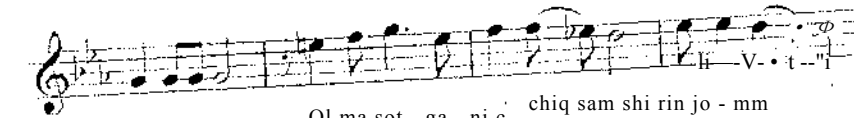
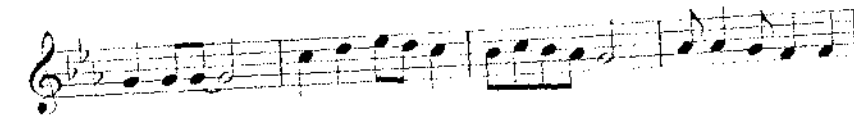
ni - mey shi-rin shi-rin jo-ni - mey shi-rin jo - nim



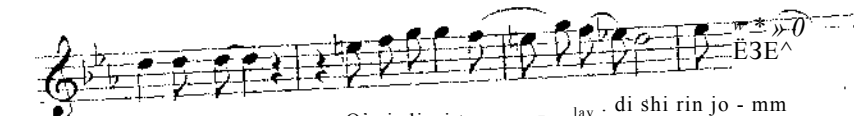
jo-ni- mey shi-rin shi- rin jo-ni- mey slu-nil jo - nim



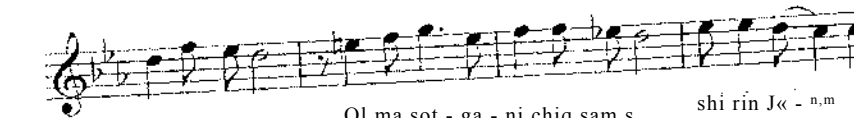
jo - ni - mey



Ol ma sot - ga - ni c' chiq sam shi rin jo - mm



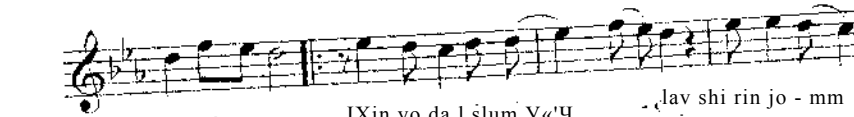
jo-ni - nicy Qi zi- li-ni tan - lav di shi rin jo - mm



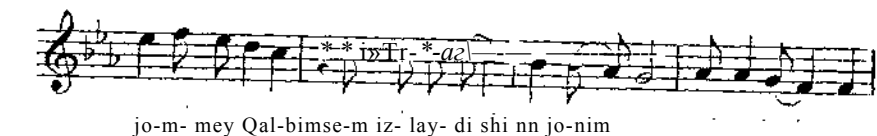
jo-m - mey Ol ma sot - ga - ni chiq sam s shi rin J« - n,m



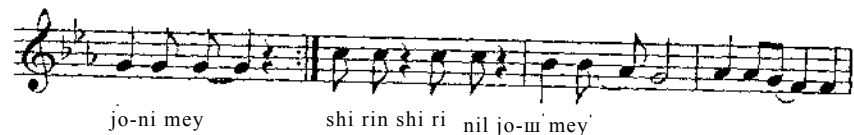
jo ni - mey Qi zi- li- ni tan lay di shi rin jo - nim



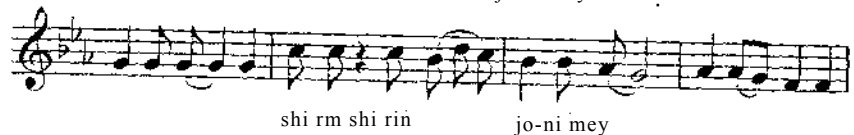
jo-in' mey IXin yo da l slum Y«'q - lav shi rin jo - mm



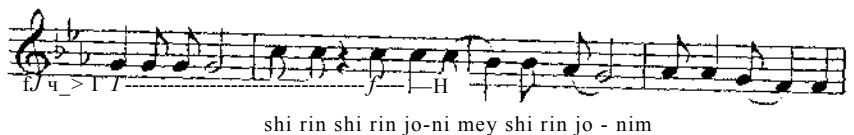
jo-m- mey Qal-bimse-m iz- lay- di shi nn jo-nim



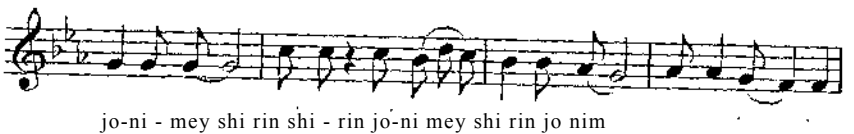
jo-ni mey shi rin shi ri nil jo-ni mey



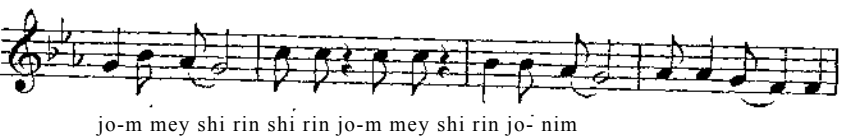
shi rm shi rin jo-ni mey



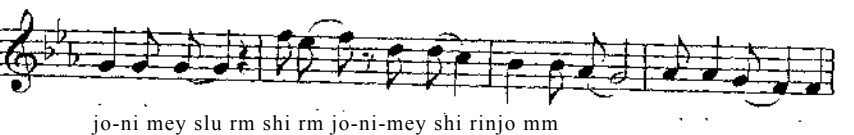
shi rin shi rin jo-ni mey shi rin jo - nim



jo-ni - mey shi rin shi - rin jo-ni mey shi rin jo nim



jo-m mey shi rin shi rin jo-m mey shi rin jo- nim



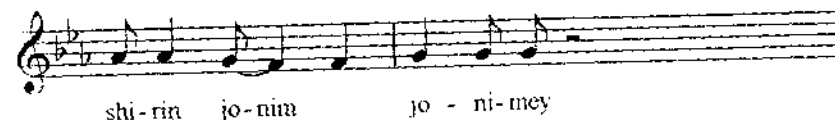
jo-ni mey slu rm shi rm jo-ni-mey shi rinjo mm



jo-ni mey shi rm shi nn jo-ni nicy shi rinjo nun



jo- ni-mey shi-rin shi-rin jo- ni-mey



shi- rin jo- nita jo - ni-mey

Olma otdim daryoga, shirin jonim, jonumcy.
Qalqiyydi-yu cho'kmaydi, shirin jonim, jonimecy.
Seni yorimni dardlari, shirin jonim, jonimecy.
Yuragimdan ketmaydi, shirin jonim, jonimecy.

Naqarot

Shirin-shirin jonimecy, shirin jonim, jonimecy.
Shirin-shirin jonimecy, shirin, jonim, jonimecy.

Qizil olma oq olma, shirin jonim, jonimecy.
Shirini bcli tolma, shirin jonim, jonimecy.
Seni izlab yor dedim, shirin jonim, jonimecy.
O'zgaga nazar solma, shirin jonim, jonimecy.

Naqarot

Shirin-shirin jonimecy, shirin jonim, jonimecy.
Shirin-shirin jonimecy, shirin, jonim, jonimecy.

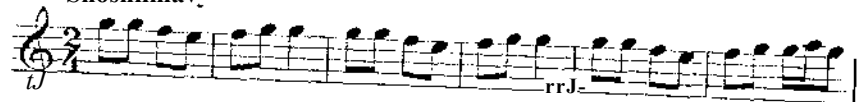
Olma sotgani chiqsam, shirin jonim Jonimecy.
Qizilini tanlaydi, shirin jonim, jonimecy.
Dunyoda ishim yo'qday, shirin jonim, jonimecy.
Qalbim seni izlaydi, shirin jonim, jonimecy.

Naqarot

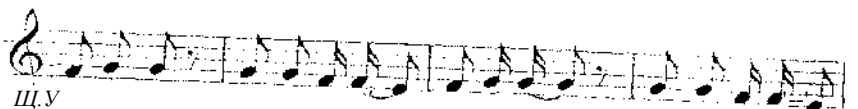
Shirin-shirin jonimecy, shirin jonim, jonimecy.
Shirin-shirin jonimecy, shirin, jonim, jonimecy.

OZOD VATAN

Shoshilmay.



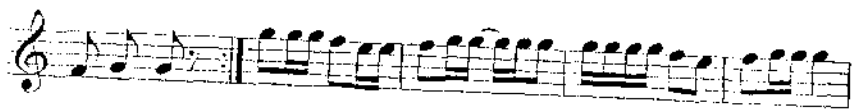
O-zodva - Um hag'- ri - da yav-rab va- sha



luro'z-bek jam-la ja- hon xal- qi - ga vo-rug' u zing



o'z-bek o'z- be k hoy o'z-bek yo- rug' yu- zing



dur o'z-bek



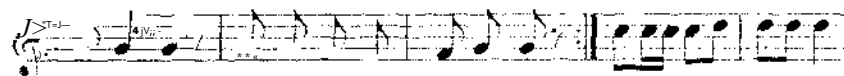
Shav- kat-h - dtir



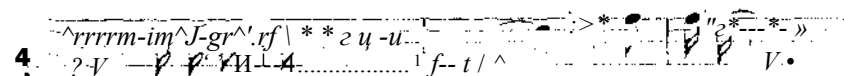
ta - n - xing lb - ral - li-dar ma'- ri- ling dor-mg'dos-ton



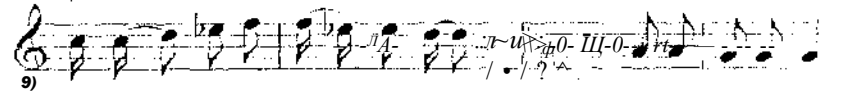
la'- ri - ting sen-ga baxt shi - nn o'z-bek o'z-bek o'z-bek



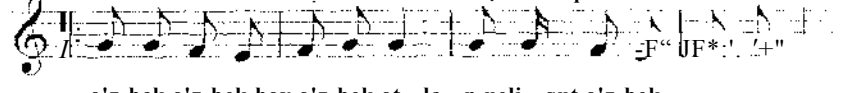
hoy o'z-bek een-ga ba.xf shi - rin o'/.- bck



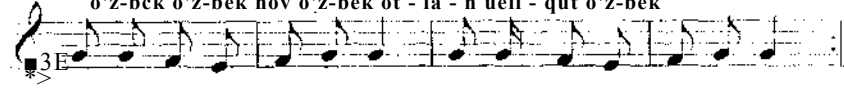
yi-git - i n - n shun- qorsor ku-r;ishko'p-k;i - ri - si b.



sa man-dtir ko'k bov chi- bor- ev ot - la-ri nci- quro z-bek



o'z-bek o'z-bek hoy o'z-bek ot - la - n ueli - qut o'z-bek



o'z-bek o'/.-bek hoy o'z-bek ot - la - ri ueh - qur o'z-bek

He-e-cyyy!!!

Ozod vatan bag'rida. yayrab yasha hur, o'zbeck.

Jumla jahon xalqiga, yorug' yuzing dur, o'zbeck.

O'zbeck, o'zbeck, hoy o'zbeck, yorug' yu/.ing dur, o'zbeck.

Shavkatlidir tarixining, ibratlidir ma'rifinmg.

Dovrug' doston ta'rifing, senga baxt shirin, o'zbeck.

O'zbeck, o'zbeck, hoy o'zbeck, senga baxt shirin, o'zbeck.

Yigitlari shunqor sor, kurash ko'pkarisi bor.

Samandur ko'k boychibor otlari uchqur, o'zbeck.

O'zbeck, o'zbeck, hoy o'zbeck, otlari uchqur, o'zbeck.

**«FOLKLOR MUSIQA IJROCHILIGI»
FAN ID AN TEST SAVOLLARI**

I V A R I A N T

1. **Folklor ijodiyotining o'ziga xos xususvatlari nima?**
 - A) Jamoatchilikda
 - B) Ommaviylikda
 - C) Uyatchanlikda
 - D) Variantlilikda
2. **Folklorning asosiy vazifalarini ayting?**
 - A) Amaliy
 - B) Estetik
 - C) Keng ommaga eshittirish
 - D) Yuqoridagilaraing barchasi
3. **Folklor atamasi kim tomonidan ilmga kiritilgan?**
 - A) Gets
 - B) Bayron
 - C) Pushkin
 - D) U.Temson
4. **Folklor deganda nimani tushunasiz?**
 - A) San'at
 - B) Falsafa
 - C) Xalq pedagogikasi
 - D) Xalq donishmandligi, xalq bilimi

5. **Folklordan sanatning qaysi turlari va janrlari ajralib chiqqan?**

- A) Musiqiy teatr sanati
- B) Arxitektura
- C) Rassomchilik
- D) Amaliy san'at

6. **Askiya janrining o'ziga xos xususiyati nimada?**

- A) Hazil
- B) So'z o'tkirligi, achchiq kinoya
- C) Badehago'ylik qilish
- D) So'z ketma-ketligi

7. **Folklor qo'shiqlari janrlarini ko'rsating?**

- A) Qadimiy
- B) Yil fasllari
- C) Zamonaviy
- D) Marosimiy

8. **Marosimiy folklor janrlarini ko'rsating?**

- A) Diniy
- B) Oilaviy
- C) Bahorgi
- D) Afsun, jodu

9. **Etnografik ansambllar repertuarida qaysi janrlar asosiy hisoblanadi?**

- A) Xalq qo'shiqlari
- B) Musiqiy va an'anaviy xalq qo'shiqlari
- C) Milliy marosim va an'analar asosidagi xalq qo'shiqlari

ijrosi

- D) Qadimiy musiqa asboblari jo'rligidagi ijro

10. O'zbekistonda birinchi oliy musiqa o'quv yurti qachon tashkil etilgan?

- A) Turkiston xalq konservatoriyasi —1938- yil
- B) Samarqand musiqa va xorcografiya ilmiy-tadqiqot instituti - 1928- yil
- C) Toshkent Davlat konservatoriyasi - 1936- yil
- D) O'zbekiston xorcografiya bilim yurti 1938- yil

11. Milliy cho'g'ular bo'yicha yosh sozandalar respublika tanlovlarining boshlangan yilini ko'rsating?

- A) 1970-yil
- B) 1071 - yil
- C) 1972-yil
- D) 1975-yil

12. Cholg'ular bo'yicha dastlabki darslik qachon nashr etilgan?

- A) 1961-y. G'ijjak darsligi
- B) 1933-y. O'zbekiston musiqa cholg'ulari
- C) 1963-y. Rubob darsligi
- D) 1952-y. Doira darsligi

13. O'zbekiston san'atkorlari orasida ilk bor «akademik» unvonini kim olgan?

- A) S.Yudakov
- B) M. Levi yev
- C) Yu. Rajabiy
- D) Tamaraxonim

14. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi unvonini olgan soz yasovchi usta kim?

- A) Namanganlik usta Ro'zmat Isaboyev
- B) Xorazmlik usta Matyusuf Xarratov
- C) Toshkentlik usta Usmon Zufarov
- D) Toshkentlik usta Sirojiddin Muhitdinov

15. Buxoro Shashmaqomi kim tomonidan notaga olingan?

- A) V. Belyaev
- B) V. Mironov
- C) Yu. Rajabiy
- D) V. Uspenskiy

16. «Alpomish», «Oshiq G'arib» asarlari qaysi janrga mansub?

- A) Opera
- B) Balet
- C) O'qo'shiq
- D) Doston

17. O'rta asr muallifliklaridan musiqa ilmiga katta hissa qo'shgan alloma nomini ko'rsating?

- A) Al-Xorazmiy
- B) Ahmad Farg'oniy
- C) Alisher Navoiy
- D) Al-Farobiy

18. «Eorotologiya» so'zining lug'aviy ma'nosini ayting?

- A) Tomoshalar haqidagi fan
- B) Bayramlar haqidagi fan
- C) Xalq og'zaki ijodi haqidagi fan
- D) Urf-odatlar haqidagi fan

19. «Mizonssena» deganda nimani tushunasiz?

- A) Aktyorlarni sahnada joylashishi
- B) Qarama-qarshiliklarning plastik harakatga ko'chirish
- C) Sahnada joylashishning sxemasi
- D) Sahnada harakat qilish

20. «Rejissor» so'zining lug'aviy ma'nosini ayting?

- A) Tashkilotchi
- B) Yoi-yo'riq ko'rsatuvchi

- C) Boshqaruvchi
- 1) Tarbiyalovchi

21. «Kcjissura» san'ati qachon paydo bo'lgan?

- A) XV asrda
- B) XVI asrda
- C) XVIII asrda
- D) XIX asrda

22. Sahnalashtirish uslubining asosini nima tashkil etadi?

- A) Drama
- B) Roman
- C) Scenariy
- D) Hikoya

23. «Bayram» so'zining lug'aviy ma'nosini ayting?

- A) Xursandchilik
- B) Shodiyona
- C) Insonlar xursandchiligining yig'indisi
- D) Tomosha

24. «Kompozitsiya» so'zining lug'aviy ma'nosini ayting?

- A) Ketma-ketlik
- B) Bir-butun, yaxlitlik
- C) Uzviylik
- D) Doimiylik

25. Sahnalashtirish deganda nimani tushunasiz?

- A) Badiiy obrazli holatga keltirish
- B) Sahnaviy xatti-harakatni yuzaga keltirish
- C) Teatr uslublaridan foydalanish
- D) Badiiy obrazni vujudga keltirish

26. «Avj» deganda nimani tushunasiz?

- A) Ulash
- B) Yuqori nuqta
- C) O'tish
- D) Davom ettirish

27. «Folklor qo'shiqlari» (2003-y.) kitobining muallifi kim?

- A) R.Hamidov
- B) .'.Toshmatov
- C) S.Hayitboyev
- D) H.Jo'Tayev

28. «Misteriya» qanday janr?

- A) Ommaviy
- B) Tarixiy
- C) Maishiy
- D) Diniy

29. «Tugun» deganda nimani tushunasiz?

- A) Qarama-qarshilikni boshlab beruvchi nuqta
- B) Kclishmovchilik
- C) Do'stlik
- D) Ko'rolmaslik

30. «Avonssena» so'zining ma'nosini ayting.

- A) Sahnaning orqasi
- B) Sahnaning o'rtasi
- C) Sahnaning yoni
- D) Sahnaning oldi

31. «Fabula» deganda nimani tushunasiz?

- A) Voqeaarning ketma-ket bayoni
- B) Voqeaarning rivojlanishi
- C) Voqeaarning davomiyligi
- D) Voqeaarning yuqori eho'qqisi

II VARIANT

32. Nechta intervallar bor?
A) 3 ta
B) 12 ta
C) 4 ta
D) 8 ta
33. Nota yozuvi nechta chiziqda yoziladi?
A) BiUa
B) Ikkita
C) F-icshla
D) To'rtta
34. O'zbekiston Respublikasi inadhiyasining musiqa muallifi kim?
A) N. Yu da kov
B) M. Ashruiy
C) M. Burxonov
D) M. Baloyev
35. «O'zbekiston Vatanim manit» qo'shiqlar tanlovi birinchi marotaba nechanchi yilda otkazilgan?
A) 1991 -yil
B) 1998 -yil
C) 1996 -yil
D) 1994 -yil
36. O'zbekiston yoshlari inadhiyasining musiqa muallifi kim?
A) F. Alimov
B) Sh. Yormatov
C) N. Morunkova
D) A. Mansurov

! (>S

1. «Bulbulig'yo» xalq folklor-etnografik ansamblining bosh rahbari kim?

- A) Yunus Rajabiy
B) Imomjon Ikromov
C) Rahmatulla Mo'minov
D) Faxriddin Sodiqov

2. Katta ashula qaysi viloyat mahalliy musiqiy uslubiga kiradi?

- A) Surxondaryo
B) Qashqadaryo
C) Farg'ona
D) Xorazm

3. Mavriqi nomi bilan atiladigan tahrirlar qaysi viloyat mahalliy musiqiy uslubiga kiradi?

- A) Xorazm
B) Qashqadaryo
C) Farg'ona
D) Buxoro

4. Birinchi professional lapar ijrochisi kim?

- A) F. Falima Nosirova
B) Shahodat Rahimova
C) Mehri Abdullayeva
D) Tamaraxonim

5. «Otmagay tong» ashulasining musiqasini kim yaratgan?

- A) Saidjon Kalonov
B) Nabijon Xasanov
C) Komiljon Jabborov
D) To'xtasin Jalilov

6. «0ʻrtar» ashulasining musiqasini kim yaratgan?

- A) R. Tursunov
- B) M. Tojiboyev
- C) H. Joʻrayev
- D) M. Ahmcdov

7. «Bahor vals» kuyining musiqiy muallifi kim?

- A) Gʻanijon Toshmatov
- B) Muhammadjon Mirzayev
- C) Sayfi Jalil
- D) Sulton Hayitboyev

8. Lirik «Soprano» ovoz tembriga ega xonanda ayollardan kimlarni bilasiz?

- A) Komuna Ismoilova
- B) Munojot Yoichiyeva
- C) Sanobar Karimov
- D) Habiba Oxunova

9. Lirik «Tenor» ovoz tembriga ega xonandalardan kimlarni bilasiz?

- A) Kamoliddin Rahimov
- B) Xayrulla Lutfullayev
- C) Hasan Rajabiy
- D) Eson Lutfullayev

10. «Bariton» ovoz tembriga ega xonandalardan kimlarni bilasiz?

- A) Oʻlmas Saidjonov
- B) Eson Lutfullayev
- C) Mahmudjon Yoʻldoshev
- D) Kamoliddin Rahimov

11. «Ey, sarvi ravon» ashulasining musiqiy muallifi kim?

- A) Faxriddin Sodiqov

- B) Muxtorjon Murtozayev
- C) Gʻulomjon Hojiqulov
- D) Saidjon Kalonov

12. Xorazm olti maqomini kim nota matniga tushirgan?

- A) Komiljon Otaniyozov
- B) Sulton Hayitboyev
- C) Matniyoz Yusupov
- D) Hojixon Boltayev

13. «Fargʻona tong otguncha» ashulasining musiqiy muallifi kim?

- A) Toʻxtasin Jalilov
- B) Muxtorjon Murtozayev
- C) Gʻanijon Toshmatov
- D) Saidjon Kalonov

14. Olti jildlik «Oʻzbek xalq musiqasi» kitobining muallifi kim?

- A) Matniyoz Yusupov
- B) Fayzulla Karomatov
- C) Mahmud Ahmedov
- D) Yunus Rajabiy

15. Tanbur sozi ijrosida oʻziga xos maktab yaratgan sozanda kim?

- A) Joʻrabek Saidaliyev
- B) Orif Qosimov
- C) Turgʻun Alimatov
- D) Mahmud Yunusov

16. «Maqomlar masalasiga doir» kitobining muallifi kim?

- A) Fayzulla Karomatov
- B) Matniyoz Yusupov

- C) Mahmud Ahmedov
- D) Ishoq Rajabov

17. «To'ylar muborak» ashulasining musiqiy muallifi kim?

- A) Faxriddin Sodiqov
- B) Fattohxon Mamadaliyev
- C) To'xtasin Jalilov
- D) Orifxon Holamov

18. Antik davr musiqa madaniyati (qadimgi Gretsiya) o'z rivojida nimaga asoslangan?

- A) Fransiya musiqa madaniyatiga
- B) Xitoy musiqa madaniyatiga
- C) Misr musiqa madaniyatiga
- D) Rus musiqa madaniyatiga

19. Hozirgi zamon nota yozuvi qaverda va kim tomonidan yaratilgan?

- A) Rossiyada P. Chaykovskiy
- B) Italiyada Gvido
- C) O'zbekistonda T. Sodiqov
- D) Polshada F. Shopen

20. Turkiston xalq konservatoriyasi qachon ochilgan?

- A) 1890- yilda
- B) 1900-yilda
- C) 1928- yilda
- D) 2001-yilda

21. O'zbek og'zaki an'anasidagi kasbiy musiqa janrlarini ko'rsating.

- A) Lapa, terma
- B) Simfoniya
- C) Kasbiy janrlar yo'q
- D) Katta ashula, doston, maqom

22. Katta ashulaning asosiy xususiyati nimada? Bu janr qayerda rivojlangan?

- A) Kuychangligi. Toshkentda
- B) Takrorlanishi. Xorazmda
- C) Ansambl jo'rligida ijro etilishi, Buxoroda
- D) Joi'sizligida. Farg'ona vodiysida

23. Buxoro maqomlarining boshqacha nomini ayting?

- A) Chortnaqom
- B) Shashmaqom
- C) 12 maqom
- D) 24 maqom turkumi

24. Folklor musiqa ijrochiligida nechta inahalliy usul)

mavjud?

- A) 4 ta
- B) 7 ta
- C) 3 ta
- D) 5 ta

25. Folklor musiqa ijrochiligi kitobining muallifi kim?

- A) T. Moininov
- B) N. Qosimov
- C) H. Joi'ayev
- D) B. Sariinsoqov

26. «Xahp» unvoniga ega bo'lgan folklor-etnografik ansamblining nomini ayting?

- A) Boychechak
- B) Chashma
- C) Boysun
- D) Guliola

27. Xalq laparlarining nechta asosiy xususiyatlari bor?

- A) 4 ta
- B) 7 ta

- C) 3 ta
- D) 2 ta

28. O'lovlar necha turga bo'linadi?

- A) Uch
- B) Besh
- C) Yetti
- D) Ikki

29. Folklor musiqa ijrochilik san'atidagi mustaqil janrlarni ko'rsating?

- A) Ertaklar
- B) Miflar
- C) Lapar, oian, yor-yor
- D) Udumlar

30. Ilk tashkil etilgan folklor-etnografik ansambllarining nomini ko'rsating?

- A) Boychechak, Chashma
- B) Gulyor, Yor-yor
- C) Shalola, Anor
- D) Bog'ishamol, Tomosha

31. Folklor cholg'ularining nomlarini ko'rsating?

- A) Rubob prima, skripka
- B) Sibizg'a, chanqovuz
- C) Dutorbas, dutor alt
- D) Kontrabas, fleyta

32. «Folklor-etnografik ansambllari» kitobining muallifi kim?

- A) T. Mirzayev
- B) M. Jo'rayev
- C) N. Qosimov
- D) S. Yoidosheva

33. Nechta alteratsiya belgilari bor?

- A) 2 ta
- B) 8 ta
- C) 4 ta
- D) 5 ta

34. Skripka kaliti yana qanday tovush nomi bilan aytiladi?

- A) Do kaliti
- B) Sol kaliti
- C) Si kaliti
- D) Fa kaliti

35. Templar necha turga bo'linadi?

- A) Uch
- B) Besh
- C) Olti
- D) Sakkiz

36. O'zbek folklori asoschilarining nomlarini ayting?

- A) H. Zarif, M. Alaviya
- B) Sh. Turdimov, M. Jo'rayev
- C) N. Qosimov, A. Musaqulov
- D) S. Yoidosheva, S. Alimov

III VARIANT

1. Qaysi asrda sharq musiqasi madaniyati tarixda boy meros qoldirdi?

- A) IX-XII asrda
- B) XII-XIII asrda
- C) XIII-XIV asrda
- D) XIV-XV asrda

2. Nota yozuvi qaysi asrda yaratilgan?

- A) XIII asrda
- B) XIV asrda

- C) XV asrda
- D) XVI asrda

3. Musiqa yozuvini yaratishga kim harakat qilgan?

- A) Ogahiy
- B) Al-Xorazmiy
- C) Al-Buxoriy
- D) Abu Nasr Forobiy

4. Allomaning qaysi asarida keltirilgan jadvali diqqatga sazovordir?

- A) «Kikibul musiqiy ai-kabir»
- B) «Turkiy»
- C) «Devoni hikmati»
- D) «Nuh to‘foni»

5. Abu Nasr Forobiyning jadvali cholg‘u asboblari va sozandalar mashg‘ulotlari uchun mo‘ljallangan necha qismdan iborat?

- A) 3 qismdan
- B) 4 qismdan
- C) 5 qismdan
- D) 6 qismdan

6. Abu Nasr Forobiyning musiqiy estetik qarashlarini kim davom ettirib, yuqori pog‘onaga ko‘tardi?

- A) Abu Ali ibn Sino
- B) Abu Rayhon Beruniy
- C) K. Xo‘jandiy
- D) M. Koshg‘ariy

7. O‘sha zamonning mashhur musiqia olimi kim edi?

- A) V. A. Uspenskiy
- B) Safniddin al-Urmaviy

- C) Komil Xorazmiy
- D) Al Buxoriy

8. Al-Urmaviyning nota sistemasi qaysi sozga moslashgan edi?

- A) «Ud»
- B) «Uch»
- C) «Ulug‘la»
- D) «Maqta»

9. Xorazmda yashab ijod etgan qaysi olim, shoir va bastakorni bilasiz?

- A) Al-Xorazmiy
- B) Komil Xorazmiy
- C) Al-Urmaviy
- D) II. Dehlaviy

10. O‘zbek musiqia ijodini (o‘z)ilagan va nolaga (uslii) islidgi katta xizmat qilgan qaysi musiqasluinoslarni bilasiz?

- A) Uspenskiy, Romanovski, Akbarov
- B) Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino
- C) Al-Urmaviy, al-Xorazmiy
- D) Al-Buxoriy, Abu Rayhon Beruniy

11. O‘zbek musiqashunosligining otasi, bastakor, akademik nomini ayting.

- A) M. Yusupov
- B) M. Levicv
- C) Y. Rajabiy
- D) F. Karomatov

12. 1955-59-yillarda nashr qilingan 5 jilddan iborat bo‘lgan to‘planning nomini ayting.

- A) «O‘zbek xalq musiqasi»
- B) «Tojik xalq musiqasi»

- C) «Turk xalq musiqasi»
- D) «Shashmaqom»

13. Xorazm musiqasining yaratilishida qaysi bastakor-sozanda va xonandaning xizmati katta?

- A) Y. Rajabiy
- B) M. Yusupov
- C) Ai-Xorazmiy
- D) Al-Buxoriy

14. Xorazm tanbur chizigi nechanchi asrda qaysi bastakor, shoir, musiqashunos tomonidan ixtiro etilgan?

- A) Muhammadniyoz Pahlavon Muzabog'il
- B) Otajalol Nosir o'g'li Otag'iyoz Abdu G'ani
- C) Matniyoz Yusupov
- D) Safiuddin al-Urmaviy

15. O'zbek xalqining taniqli san'atkorlari asrlar davomida qaysi janrga yondashib asarlar yaratishgan?

- A) Nota yozuviga
- B) Xalq og'zaki ijodiyotiga
- C) Poetikaga;
- D) Musiqaga

16. 1924-yili kim tomonidan Buxoro shashmaqomi yozib olingan?

- A) Otajalol Nosir o'g'li Otag'iyoz Abdu G'ani
- B) Muhammadniyoz Pahlavon Muzabog'il
- C) Romanovskaya
- D) Uspenskiy

17. 1929-yili Romanovskaya kimdan bir qancha xalq kuylarini yozib olgan?

- A) Abdusoat Vahobovdan
- B) Komil Xorazmiydan

- C) Muhammad Ali Qobulidan
- D) Usta Vohid Olimovdan

18. Qaysi yilda Samarqandda musiqa va xoreografiya ilmiy-tadqiqot instituti tashkil etilgan?

- A) 1925-yilda
- B) 1926- yilda
- C) 1928- yilda
- D) 1930- yilda

19. «Navro'z taronalari» nomli o'quv qo'llanmasining muallifi kim?

- A) O'.Toshmatov
- B) F. Karomatov
- C) M. Yusupov
- D) X. Xursandov

20. Musiqa asarining ura/muni va xarakteri nirnaga chambarchas bog'liq bo'ladi?

- A) Temp
- B) Lenta
- C) Nota
- D) Takt

21. Tempning aniq belgilari qanday vosita yordamida belgilanadi?

- A) Notalashishi
- B) Xalq og'zaki ijodi
- C) Metronom
- D) Magnit lentasi

22. Surxon vohasida bo'lib o'tadigan qaysi Xalqaro folklor festivalining nomini bilasiz?

- A) «Boysun bahori»

- B) «Qalbim chucchagi»
- C) «Yoz ifori»
- D) «Mehnat bayrami»

23. Asarni musiqiy tahlil qilish bilimlarini egallashda nimaga alohida e'tibor berish kerak?

- A) Kuy qo'shiqni yozib olishga
- B) Eshitish qobiliyatiga
- C) Texnika vositasiga
- D) Yozib olishga

24. «Oq olma, qizil olma» kitobi kim tomonidan yozilgan?

- A) M. Alaviya
- B) Yu. Rajabiy
- C) II. Hamidov
- D) A. Odilov

25. «O'zbek xalq musiqasi» asari necha jilddan iborat?

- A) 1-3
- B) 1-4
- C) 1-5
- D) 1-7

26. «Qo'shiq va san'atkor» nomli kitob kim tomonidan yozilgan?

- A) H. Hamidov
- B) X. Lutfullayev
- C) R. Tursunov
- D) O. Matyoqubov

27. Hozirgi kunda xalq kuy va qo'shiqlari kimlar tomonidan qayta nashr etilmoqda?

- A) Musiqashunoslar, kompozitorlar, bastakorlar
- B) Ustozlar, shogirdlar

- C) Jo'navozlar
- D) Shoir, davlat arboblari

28. «Yallama yorim» qo'shig'i qaysi qo'shiq turiga mansub?

- A) Xalq qo'shig'i
- B) Lirik qo'shiq
- C) Mumtoz qo'shiq
- D) Klassik qo'shiq

29. Xalq qo'shiqlarini yozib olishda nimaga alohida e'tibor qaratish kerak?

- A) Shevasiga
- B) Notasiga
- C) Uslubiga
- D) Tempiga

30. «Nota yozuvi tarixidan» asari kim tomonidan qachon nashrdan chiqqan?

- A) I. Rajabov 1960- y.
- B) Yu. Rajabiy 1995-y.
- C) H. Hamidov 1996- y.
- D) S. Taxalov 1983-y.

31. Dostonlarni notaga olishda nimaga alohida e'tibor qaratish kerak?

- A) Jo'navozlikka
- B) Kuy o'zgaruvchanligiga
- C) Maqom yo'llariga
- D) Janr namunalariga

32. Notaga yozib olingan kuy, qo'shiq va ashulalarining musiqiy tahlili ishning nimasini belgilaydi?

- A) Sifat darajasini
- B) Asarning mazmunini
- C) Notaga yozib olishini
- D) Ohang yo'nalishini

33. Ashula va qo'shiqlarning xususiyatlarida farq bormi?

- A) Bor
- B) Yo'q
- C) Ularda xususiyat yo'q
- D) Bilmayman

34. «Yor-yor» o'zbek xalq qo'shig'i qaysi yo'nalishda notalash tirilgan?

- A) Toshkent-Sirdaryo
- B) Jizzax-Navoiy
- C) Surxondaryo-Qashqadaryo
- D) Farg'ona-Toshkent

35. «Muchal to'yi» nomli kitobning muallifi kim?

- A) O'.Hoshimov
- B) A.Oripov
- C) Sh. Turdimov
- D) S.Yoidosheva

36. Xonandalar ovozi necha turga bo'linadi?

- A) Ikki (alt, soprano)
- B) Besh (Bas, soprano, alt, bariton, tenor)
- C) To'rt (Bas, tenor, alt, soprano)
- D) Uch (Bas, alt, tenor)

XULOSA

Ma'lumki, borliqda ortiqcha, keraksiz narsaning o'zi yo'q. Bimobann, borliqdagi barcha mavjudotning o'z o'rni, o'ziga xos vazifasi bor. Biroq ana shu narsalarning hammasi ixtiyoriylik deb ataluvchi oliy hakam ixtiyoridir. Mana shu nuqtayi nazardan qaralsa, janr ham tarixiy kategoriya hisoblanadi. Chunki, u «K-ksi/davomiylikka ega bo'lgan vaqtning muayyan nuqtasida, muayyan makonidagi kishilarning talab va ehtiyojlarini qanday qilib qondirish, ma'lum davrlarda ana shu talab va ehtiyojlar so'nislil bilan iste'moldan tushib qoladi.

O'zbek xalq laparlari folklorimizning mustaqil janrlardan biri bo'lib, u o'zining tarixiylik ildizlari bilan ancha qadimiydir. Bu qadimiylik janrning ijro o'rni-bevosita marosim bilan aloqadorlikda yaratish va ijro etilish, ijro tarzi-ikki jinsga mansub shaxslar o'rtasida aytishuv shaklida voqe bo'lishi, o'z tarkibida so'z va musiqa uyg'unligi, xoreografik hamda dramatik turga xos xususiyatlarning mavjudligi-folkloriga xos sinkretizm-ning ishtirok etishi bilan to'la tasdiqlanadi.

Barcha janrlarda bo'lganidek, tarixiy taraqqiyot natijasida xalq laparlari ijrochilari tarkibida, ijro o'rni va shakllarida ham katta o'zgarishlar yuz berdi. Jumladan, asrimizning 60-yillaridan boshlab to'y marosimlarimizga professional san'atkorlarning kirib kelishi, qolaversa, xalq ijrochilari repertuariga ham professional qo'shiqchilarning ko'plab o'tishi asta-sekin qizlar bazmida xalq laparlarining ijro etilmay qolishiga sabab bo'ldi. Buning ustiga, vaqt o'tishi bilan lapar ijrochilarining tobora kamayib borishi ham janrning ommaviy ijro tarziga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbek xalq laparlarining ilk tadqiqotchilari Elbek, M. Alaviyalarning bergan ma'lumotlariga qaraganda, janrning ijro doirasidagi torayishi hattoki, 30-yillarning oxirlaridan boshlab sezila boshlagan. Biroq bu torayish ijtimoiy-siyosiy hayotdagi turli-tuman voqealar oqibatida yanada chuqurlashdi va jadallashdi. Ikkinchi jahon urushining fojeasi oqibatlari nafaqat marosimlarimizning kechish tarziga, balki ularda ijro etiladigan folklor jamiari miqyosiga ham o'z ta'sirini ko'rsaldi. Milliy-ma'naviy qadriyatlarimizga nisbatan bo'lgan salbiy mafkuraviy tazyiq ham laparlarning jonli ommaviy ijrosini orqaga tortdi.

Xalq laparlari janri o'z boshidan mana slumday tarixiy larayonlarni kechirayotgan bir paytda ko'piab lapar namunalari yirik saifatkorlar repertuariga o'tib, qaytadan sayqal topib, el orasida tinglanib yuriladi. Tamaraxonim, Halima Nosirova, Mehri Abdullayeva, Rahima Mazohidova, Tursunoy Mamedova, Gulshoda Otaboyeva kabi ko'plab yirik san'atkorlar repertuaridan mustahkam joy olgan xalq laparlari o'zlarining xalqona asoslarini, mazmunini yo'qotmagan holda ijro tarzi, ohangi va ruhida muayyan darajada o'zgarishlarga uchradi, aniqrog'i, ular san'atkorlar sayqaliga uchradilar. Mana shu tariqa o'zbek xalq laparlari ikki qismga bo'linadi. Birinchisi-ommaviy xalqona ijroga ega bo'lgan terma laparlar. Bular nikoh to'ylarining muayyan uzvida omnia tomonidan bir qadar ijro etilib kelindi. Ammo keyinchalik ular ham marosim amaliyotidan siqib chi qari ldi. 1 kki nch isi - professional san'atkorlar repertuariga o'tgan laparlar bo'lib, ular to'ylar (to'yga san'atkor taklif etilganda), bayram va sayllarda keng ijro etila boshlandi. Biroq barcha ijro aktlarida bir xil matnlarni ijro qilish oqibatida badihago'ylik yo'qoldi. Shunga qaramay bunday laparlar turli hududlarda ijro etilishi natijasida ayrim laparlarning turli viloyatlardagi variantlari ham vujudga keldi.

Hozirgi paytga kelib to'y marosimlarida jonli lapar aytish an'anasi butunlay soiiigach, ko'plab terma laparlarni yoshlar bilmaydilar, ular turli to'plam va kitoblarda folklor arxivlari va keksalar xotirasidagina saqlanib qolgan xolos.

Xalq o'rtasida lapar aytish an'anasi asosan so'ngan bo'lsa ham, biroq laparlarga xos badiiylik hamon barqaror saqlanib qolgan. Bunday badiiylik esa janrning qadimiyyigidan dalolat beradi.

Laparlarining she'riy matnidagi ritmik-sintaktik parallelizmlar, ruhiy parallelizmga asoslangan amebcy kompozitsiya, ijroda dialogik aytishuvning mavjudligi, obraz va obrazlilikning yaratilishida turlicha ko'chimlar, tasvir hamda ifoda vositasi va usullarining istifoda etilganligi janrning badiiy tarkibi va tabiatining barqaror ekanligini

tasdiqlaydi.

Respublikamiz o'zining milliy mustaqilligini qo'lga kiritgach, milliy qadriyatlarimizga bo'lgan munosabatni butunlay o'zgartirib yubordi. Endilikdaxalq laparlari eskilikqoldig'i yoki fcdaljaiiiyalardan saqlanib qolgan sarqit emas, balki xalqimizning o'z ildi/lau bilan qadim-qadimdan beqiyos badiiy dahoga ega ekanligini isbollovi-lu

nodir asarlar sifatida baholanishi muqarrar.

Xalqning ma'naviy mulkiga bo'lgan mana shimdijv oqilona insonlarcha munosabati tufayli xakj laparlari lo y maiosimplau, luvum va sayllarimiz tarkibidan yana muslahkam o'rin olisliiga sliuhliaiiu/ yo'q. Bizning vazifamiz esa janrning tabiati va tarkibida yuz beruvchi har bir o'zgarish hamda hodisaning sababiyatlarini, ularning ijtimoiy-tarixiy asoslarini, cstetik mohiyatini o'rganishdan iborat bo'lib

qolaveradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *I. A. Karimov*. Istiqlol va ma'naviyat. - T.: O'zbekiston, 1994, -155 b.
2. *Q. Ayimbetov*. Qaraqalpaqfolklyori.-Nokis.:Qaraqalpaqistan, 1978. -233 b.
3. *M. Alaviya*. O'zbek xalq qo'shiqlari. - T.: O'zFAN, 1959. - 315 b.
4. *M. Alaviya*. O'zbek xalqmarosim qo'sh'qlari. - T.: O'zFAN, 1959.-315 b.
5. *K. Allambergenov*. Qaraqalpaq edebiyatinda aytis. - Nokis: Qaraqalpaqistan, 1988. - 140 b.
6. *P. Amonov*. Lirikai xalqi tojik. - Dushanbe: Irfon, 1968.-411 b.
7. *M. Auezov*. Мысли разных лет. - Алма-Ата: Гылым, 1999. - 389 с.
8. *M. Auezov*. Aytis olendri // Aytis - Alma-Ata., 1965. - 2-jild. - B. 10-21.
9. *K. Achilov*. Узбекские народные трудовые песни: Авторсф. дис. канд. филол. наук. - Т., 1974. - 24 с.
10. *M. M. Бахтин*. Проблемы поэтики Достоевского. - М.: Художественная литература. 1972. - 470 с.
11. *-M. M. Бахтин*. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М.: Наука, 1990. 44-с.

12. *Boychechak*. Bolalar folklori. Mehnat qo'shiqlari / Redkollegiya: S. Azimov va boshq.; Tuzuvchi va nashrga tayyorlovchilar. O. Safarov, K. Ochilov. - T.: Adabiyot va san'at, 1984. - 333 b.

13. *A. H. Веселовский*. Из истории эпитета // А. FI. Веселовский. Историческая поэтика. - М., 1989. - С. 59-75.

14. *A. H. Веселовский*. Психологический параллелизм и его формы в отражениях поэтического стиля // А.Н. Веселовский. Историческая поэтика. -М., 1989. - С. 101-154.

15. *И. К. Горский*. Об исторической поэтике Александра Веселовского // Веселовский А. Н. Историческая поэтика. - М., 1989.-С. 11-31.

16. *Gulyor*. Farg'ona xalq qo'shiqlari /Redkol.: M. Ali va boshq.; To'plovchi va nashrga tayyorlovchi FI. Razzoqov. - T.: Adabiyot va san'at. 1967. - 236 b.

17. *H. Давкараев*. Очерки по истории дореволюционной каракалпакской литературы. - Т.: АН УзССР, 1959. 22 I с.

18. Древнетюркский словарь. Я.: Наука, 19(8'). (>/(>

19. *B. M. Жирмунский*. Ритмико-смп анпгкмш марли т-пм им как основа древнетюркского народного эпического сш'а. // Lion росы языкознания. - М: 1964. №4. - С. 3- 24.

20. *B.M.Жирмунский*. О некоторых проблемах теории тюркской» народного стиха // Тюркологический сборник. - М., 1970. - С. 29 (>8.

21. *F. Zehniyeva*. Surudhoi marosimi to'yi tojikon. - Doshanbe.: Irfon, 1978.-56 s.

22. *S.Yo'ldosheva, G.Sattorova*. Folklor-etnografik ansambllari. -T.: 2007.

23. *Kelinoi qo'shiqlari. Xalq qo'shiqlari va termalari / To'plovchi va nashrga tayyorlovchi O. Sobirov*. - T.: Adabiyot va san'at, 1981. - 240 b.

24. *M. O. Косвен*. Очерки истории первобытной культуры. - М.: Наука. 1958.-240 с.

25. Koshg'ariy Mahmud. Devonu lug'otit turk. Uch jildlik. 3-jild. - T.: Fan, 1963. - 461 b.
26. T. Mirzayev. «Alpomish» doctonining o'zbek variantlari. - T.: Fan, 1969. - 230 b.
27. T. Mirzayev. O'zbek folklorining janrlar sistemasi // O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. - T., 1990. - 87 b.
28. A. Musoqulov. O'zbek xalq lirikasi. - T.: Fan, 1965. - 166 b.
29. Ostonasi tillodan // Nashrga tayyorlovchilar: M.Mirzayeva, A. Musoqulov. - T., 1994. - 117 b.
30. Oq olma, qizil olma. O'zbek xalq qo'shiqlari / To'plovchi va nashrga tayyorlovchi M. Alaviya. - T.: Adabiyot va san'at. 1972. - 155 b.
31. B.}J. Propp. Принципы классификации фольклорных жанров // В. Я. Пропп. Фольклор и действительность. - М., 1976. - С. 34-45.
32. Б. II. Путилов. Современные проблемы исторической поэтики фольклора в свете историко-типологической теории // Фольклор. Поэтическая система. - М., 1977. - С. 14-22.
33. II. Razzoqov. O'zbek xalq qo'shiqlari // Gulyor. Farg'ona xalq qo'shiqlari. - T., 1967. - 246 b.
34. S. Ro'zimboyev. Xorazm vohasi o'zbek xalq qo'shiqlarining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari: Filol. fanlari nomzodi dis. - T., 1971. - 270 b.
35. Рысалиев /(. Кыргыз ырларынып тузулуши. - Фрунзе: Мектеп, 1965. - 139 б.
36. B. Sarimsoqov. O'zbek adabiyotida saj'. - T.: Fan. 1978. - 214 b.
37. B. Sarimsoqov. O'zbek marosim aolklyori. - T.: Fan. 1986. - 216 b.
38. B. Sarimsoqov. Lepar // O'zbek folklyori ocherkleri. Uch jildlik. — T., 1988. 1-jild.-B. 197-199.

39. B. Sarimsoqov. O'zbek folklyorining janrlar sostavi // O'zbek folklyori ocherkleri. Uch jildlik. - T., 1988. - 1-jild. - B. 64-85.
40. B. Sarimsoqov. O'lan janri // O'zbek folklyori ocherkleri. Uch jildlik- — T., 1988. 1-jild. - B. 94-197.
41. B. Sarimsoqov. Leparlar // O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. - T., 1988. - B. 129-137.
42. O.Sobirov. O'zbek sovet folklori ocherki. - T.: Fan, 1971. - 199 b.
43. O'. Toshmatov. Folklor qo'shiqlari. - T.: 2003.
44. Sh. Turdimov. O'zbek xalq lirik qo'shiqlarida poetik ramzlar Filol. fanlari nomzodi dis. - T., 1987. - 154 b.
45. R.Tursunov. O'zbek lapanlarining musiqiy labiali // O'zbek tili va adabiyoti. - 1991, - N 3. - B. 60-63.
46. U. To 'ychiyev. O'zbek sovet pocziyada barmoq sistemasi. - T.: Fan, 1966,- 180 b.
47. A. Fitrat. Adabiyot qoidalari. - T.: O'qituvchi, 1995. - 109 b.
48. X. M. Xalilov. Народы Дагестана // Семейно-обрядовая поэзия народов Северного Кавказа. - Махачкала, 1985. - С. 45-47.
49. T.A. Халищева. Осетины // Семейно-обрядовая поэзия народов Северного Кавказа. - Махачкала, 1985. - С. 132-133.
50. M. K. Хамраев. Основы тюркского стихосложения. - Алма-Ата: 1963. - 189 с.
51. Xorazm xalq qo'shiqlaridan namunalar / Nashrga tayyorlovchi J.Qobulniyozov. - T.: Fan, 1965. -413 b.
52. Elbek. Leparlar // Bilim o'chog'i. - 1922, -N 1. - B. 96-98.
53. O'zbek folklori. Pedagogika institutlari uchun xrestomatiya. 1-kitob / Tuzuvchi H. Zarif. - T.: O'zdamnashr, 1939. - 384 b.
54. O'zbek folklori. Pedagogika institutlari uchun xrestomatiya. 2-kitob / Tuzuvchi H. Zarif. - T.: O'zdamnashr, 1 941. - 1 84 b.

55. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. - T.: O'qitirvchi, 1990. - 303 b.

56. *J. Qobulniyozov*. O'zbek sovet Iblkiorining rivojlanish yoilari. -T.: Fan. 1969. -364 b.

57. O'zbek xalq qo'shiqlari. Shoda-shoda marvarid. To'plovchi va nashrga tayyorlovchi E.Ochilov. T.: 2006-y.

58. *N. Hotamov, B. Sarimsoqov*. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekeha izohli lug'ati. - T.: O'qituvchi, 1979. - 365 b.

59. *M.Jo'rayev*. Navro'z qo'shiqlari. - T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. - T.: 2007.

MUNDARIJA

Kirish.....	!
Janr spetsifikasi.....	∴
Janr kompozitsiyasi.....	">
Janr poetikasi.....	53
Xalq termalari va qo'shiqlaridan namunalar.....	83
«Folklor musiqa ijrochiligi» fanidan test savollari.....	162
Xulosa.....	183
Adabiyotlar ro'yxati.....	186

Nozim Kozimovich Qosimov

FOLKLOR MUSIQA IJROCHILIGI

Oliv la 'lim imuissasalari uchun o 'quv qo 'thimmi

Toshkent - «Talqin» - 2008

Muharrir	<i>L.A'zumov</i>
Texn. muharrir	<i>A.Solihov</i>
Musahhih	<i>R.A 'zamovct</i>
Kompyuterga tayyorlovchi	<i>K. Gohlobina</i>

Bosishga ru.xsat ctildi 24.07.08. Formati 60x84^{1/16}
Ofset qog'oz. Nashr. t. 12,0. Shartli b.t. 11,8.
Adadi 500. Shartnoma № 18/08. 237-sonli buytirtma.
Bahosi shartnoma asosida.

«Talqin» nashriyoti, Toshkent - 100129, Navoiy ko'chasi, 30-uy.

«Arnaprinl» MChJ bosmaxonasida chop ctildi.
100182, Toshkent. Bl. Boyqaro ko'chasi-41.

